ІНДЕКС МАЙБУТНЬОГО 2026

Дослідження факторів розвитку талантів в Україні

Фундація Олени Зеленської

KSE Kyiv School of Economics

Про дослідження:

Фундація Олени Зеленської

KSE Kyiv School of Economics

«Індекс майбутнього: дослідження факторів розвитку талантів в Україні» — ініціатива Фундації Олени Зеленської, реалізована у змістовному партнерстві з Київською Школою Економіки.

Цей звіт є складовою «Індексу майбутнього», у межах якого раз на чотири роки виходить комплексне дослідження добробуту дітей, а щороку між ними — фокусні дослідження окремих тем.

Перше комплексне дослідження, представлене у 2024 році, охопило дев'ять ключових компонентів добробуту: освіту, здоров'я, безпеку, матеріальне забезпечення, ментальне здоров'я, соціальні навички, прояви ризикованої поведінки, стосунки з сім'єю та друзями й систему інституційного догляду.

Нинішнє ж дослідження детально розкриває питання розвитку здібностей в Україні: як підлітки та їхні батьки бачать власне майбутнє й перспективи України, які освітні й професійні траєкторії обирають і які чинники визначають їхні міграційні наміри чи рішення залишитися й реалізовувати свій потенціал удома.

Над дослідженням працювали:

Авторки дослідження:

Альона Горошко, Тетяна Лутай, Ольга Рибак, Інна Студеннікова, Олександра Хархун.

За науковий супровід та консультації під час розробки методології дослідження та планування аналізу висловлюємо величезну подяку Андреасу Шляйхеру та його команді OECP, Ніколасу Крістакісу, Грейс Форест, Ользі Онух та Тимофію Бріку.

Особливо вдячні Фундації Олени Зеленської та зокрема Ірині Гудзь **за сприяння у проведенні дослідження**. А також Міністерству освіти та науки України, Міністерству молоді та спорту України за їхню **готовність до координації та відкритість до дослідження**. Окрема подяка Інституту освітньої аналітики, Українському центру оцінювання якості та Міністерству культури та стратегічних комунікацій України — **за надання даних.**

Валентині Полторак та проєкту DOCCU/DECIDE, а також Ірині Бєляєвій і ICAP Єднання дякуємо за **експертні коментарі на етапі підготовки дослідження**.

Наглядова рада дослідження «Індекс майбутнього дітей»:

- Тимофій Брік
- Ліза Калдервуд
- Ніколас Крістакіс
- Ольга Онух
- Валерія Палій
- Дженіфер Саймондс
- Рорі Фітцджеральд
- Грейс Форест
- Наталія Харченко
- Андреас Шляйхер

Дизайн: Богдана Панасюк, Олександра Чайка, Ярослав Климко

Обкладинка та ілюстрації: Софія Кобяковська @sofia_kobiakovska

Редагування англійського тексту: Томас Барретт

Польові роботи виконані Соціологічною групою «Рейтинг».

Звіт є виключною відповідальністю дослідницької команди KSE Institute і не обов'язково відображає погляди Фундації Олени Зеленської та залучених екпертів(ок) й членів(кинь) наглядової ради.

Зміст

Вступ	6
Дослідницька рамка і методологія	8
Уявлення про майбутнє, освітні плани і міграційні наміри	19
Уявлення про таланти й здібності, їх розвиток та фактори, що їх формують	45
Аналіз нормативно-правової та стратегічної бази України у сфері розвитку здібностей підлітків і запобігання ризикам NEET	79
Освітній вибір та подальші освітні траєкторії стипендіатів(ок) Фонду Президента України	101
Українські підлітки та молодь за кордоном: освітній досвід, вибір та перспективи	113
Висновки	128
Рекомендації	135
Список використаної літератури	143

ВСТУП ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Вступ

Сьогодні Україна проходить крізь найважче випробування у своїй сучасній історії, коли питання відновлення виходить далеко за межі відбудови зруйнованої інфраструктури. Справжнім фундаментом стійкості країни залишається її людський капітал. Повномасштабна війна докорінно змінила демографічний ландшафт і продовжує впливати на нього. Водночас скільки б ресурсів не спрямовувалося на фізичну відбудову, цьому процесу потрібні ті, хто буде створювати нові технології, керуватиме підприємствами та розвиватиме інновації. У цьому контексті фокус на молоді – це не просто освітній чи соціальний вибір, а питання стратегічного виживання держави.

Міжнародні дослідження (OECP, 2025) вказують, що ранній підлітковий вік є критичним «вікном можливостей». Саме у віці від 12 до 17 років відбуваються фундаментальні зміни у світогляді молодої людини. Формуються освітні та професійні прагнення, і дитина переходить від абстрактних мрій до перших усвідомлених кроків у науці, мистецтві, спорті й перших кар'єрних цілей. Змінюється система мотивації – зростає потреба в автономії, а рішення щодо майбутнього формуються під впливом цілого комплексу факторів. Закладаються потенційні ризики вибуття з освітнього й кар'єрного процесів, оскільки за відсутності належної підтримки, саме в цьому віці найчастіше виникає розчарування в навчанні, втрата орієнтирів та потенційне соціальне відчуження.

Шкільна система й соціальні інститути мають підтримати молодь саме в цей період: надати необхідну інфраструктуру, менторство та супровід для того, щоб спрямувати молоду людину у розвиток тих здібностей, до яких вона тяжіє. Однак війна створює екстремальне освітнє середовище, у якому близько 4,6 млн дітей (ЮНІСЕФ Україна, 2025) продовжують здобувати освіту в умовах постійних повітряних тривог, онлайн-навчання та системних перебоїв зі світлом, що значно ускладнює доступ до якісного освітнього процесу.

4,6 млн дітей

продовжують здобувати освіту в умовах екстремального освітнього середовища

Не менш важливим є доступ до позашкільної освіти, який особливо ускладнений для переміщеної молоді та дітей з прифронтових територій (Фундація Олени Зеленської, 2025). Крім того, рівень стресу серед дітей в Україні зростає: якщо у 2024 році 28% дітей мали високий та середній рівень стресу, то у 2025 році таких було вже 37% (Rating Group, 2025). Усі ці фактори вже є суттєвими перепонами для комплексного розвитку талантів молодих українців.

Україна вже працює над системою виявлення й розвитку здібностей українських підлітків. Мала академія наук, національні та міжнародні олімпіади, спортивні змагання й творчі конкурси, премії та стипендії вже роблять внесок у те, щоб стимулювати розвиток талановитої молоді. Проте ретельний аналіз виявляє прогалини: наявна модель ефективно нагороджує за вже досягнутий результат, але все ще потребує системності в ранньому виявленні здібностей та підтримці молоді на шляху до нього.

Цей звіт покликаний дослідити зазначену проблему детально і напрацювати рекомендації для проєктування цілісної системи збереження та розвитку потенціалу молоді. Головна ідея дослідження полягає в тому, щоб розібратися, як перетворити потенціал підлітка на економічне та соціальне процвітання всієї країни. Це дослідження про те, як кожна дитина в Україні знаходить і може прокласти свій шлях реалізації таланту вдома, в Україні.

Дослідницька рамка і методологія

Мета та рамка дослідження

Метою дослідження є **аналіз шляхів розвитку здібностей та талант-потенціалу підлітків віком 12–17 років в Україні, зокрема інституційної структури та наявних можливостей, впливу зовнішніх факторів та існуючих бар'єрів, включно з війною.** Особлива увага приділена тому, як підлітки взаємодіють із цією інфраструктурою — рівню їхньої залученості, а також ключовим перешкодам та мотиваторам участі.

У дослідженні використовується міждисциплінарний підхід до аналізу розвитку підлітків, який розглядає цей процес як результат взаємодії між індивідуальними характеристиками, доступом до можливостей та впливом зовнішнього середовища, і адаптує цю методологію до українського контексту. У дослідженні ця логіка визначена через три ключові компоненти:

1 **Особистісні фактори** — уявлення про майбутнє, мотивація, віра у власні здібності, самооцінка ментального стану, а також відчуття приналежності до спільноти (дружнє коло, шкільне середовище тощо).

Про планування майбутнього

Окрему роль відіграє здатність підлітків планувати майбутнє. Значна частина молодих людей або не має чітких планів, або формулює їх без урахування реальних можливостей та потреб країни. Дані дослідження «Індекс майбутнього: кар'єрні очікування та розвиток підлітків в Україні» (Фундація Олени Зеленської, 2025) свідчать про значну невизначеність у планах підлітків: зокрема, близько 70% не можуть назвати конкретну професію чи сектор, у якому вони хотіли б працювати в майбутньому.

Про психологічний стан

Психологічні труднощі та соціальна ізоляція можуть обмежувати участь молоді в освітніх, творчих, наукових і спортивних активностях, які є важливими для розвитку та реалізації здібностей, а також знижувати мотивацію до навчання, концентрацію

уваги та можливості повною мірою реалізовувати власний потенціал. За даними дослідження «Вплив війни на молодь в Україні – 2025» (Програма розвитку ООН в Україні, 2025), серед молоді в Україні 18% регулярно переживають надмірну тривогу чи панічні стани, тоді як серед молоді за кордоном таких 32%. Крім того, 54% молоді за кордоном відчувають самотність і дефіцит значущого спілкування, тоді як в Україні про це повідомляють 17% опитаних.

Про віру у власні здібності

Формування у дітей та молоді впевненості у власному потенціалі є важливою передумовою самореалізації та професійного самовизначення. За даними PISA-2022 (Український центр оцінювання якості освіти, 2024), лише 47% українських 15-річних учнів вважають, що власну креативність можна розвивати, тоді як для більшості вона залишається вродженою здібністю. Водночас 86% підлітків переконані, що креативність може проявлятися практично в будь-якій сфері діяльності. Учні, які вірять у можливість розвитку своїх здібностей, демонструють вищі результати з креативного мислення.

2 **Інфраструктура розвитку** — шкільне середовище, доступ до позашкільної мережі та інструментів для розвитку здібностей.

Про роль позашкільної освіти

Позашкільна та неформальна освіта сприяють розвитку здібностей і самореалізації підлітків. За даними PISA-2022 (Український центр оцінювання якості освіти, 2024), учні, які регулярно (приблизно один-два рази на тиждень) беруть участь у наукових гуртках, заняттях з інформатики та програмування, образотворчого мистецтва чи інших творчих активностях, демонструють вищі результати з креативного мислення, ніж їхні однолітки, які залучаються до таких занять рідше.

Крім того, за результатами дослідження DECIDE (DECIDE, 2025), 42,5% керівників закладів позашкільної освіти вважають одним із пріоритетних напрямів державної політики створення системи раннього виявлення та підтримки обдарованих дітей.

3 **Зовнішнє середовище** — соціально-економічні умови, вплив війни і вимушеного переміщення й міграції, наявність підтримки з боку батьків/опікунів і вчителів, їхні уявлення про траєкторії розвитку здібностей дітей, підтримка і визнання з боку однолітків.

Про соціальну нерівність

Дослідження серед українського учнівства показує, що результати з креативного мислення суттєво залежать від соціально-економічного статусу сім'ї (Український центр оцінювання якості освіти, 2024). Лише 10,2% українських учнів із низьким соціально-економічним статусом продемонстрували високий рівень креативного мислення, що вказує на суттєвий вплив соціально-економічних умов на реалізацію потенціалу молоді. Це свідчить про необхідність цілеспрямованої підтримки дітей із вразливих груп населення та розширення доступу до якісних освітніх і позашкільних можливостей.

Про підтримку вчителів

Важливим чинником розвитку здібностей дітей та молоді є підтримувальне освітнє середовище. За даними PISA-2022 (Український центр оцінювання якості освіти, 2024), близько 80% українських підлітків зазначили, що їхні вчителі створюють простір для висловлення різних ідей.

Про міграційні настрої

Молодь прагне шукати кращих можливостей для навчання, професійного розвитку та самореалізації: часто це передбачає подальше здобуття освіти за кордоном. За даними дослідження ПРООН «Вплив війни на молодь в Україні – 2025» (Програма розвитку ООН в Україні, 2025), 29% молодих людей висловлюють бажання емігрувати з України. Серед основних причин домінують прагнення до матеріального добробуту (47%), наслідки воєнних дій (39%) та відсутність можливостей для працевлаштування (35%). Водночас 77% молоді вважають, що поверненню молодих людей до України найбільше сприятимуть безпека й стабільність у країні, а також розвиток економіки (49%) і перспективи працевлаштування (43%).

Про вплив чинника внутрішнього переміщення

У рамках цього дослідження також враховується факт внутрішнього переміщення, оскільки ця група людей може стикатися з різними обставинами, які зумовлюють нерівний доступ до інфраструктури розвитку. Крім того, відмінності аналізуються за типом населеного пункту, а також соціально-економічним статусом сім'ї.

Ризик формування групи NEET також розглядається як показник втрати підлітками потенційних можливостей реалізації своїх здібностей й талантів, а також як чинник розриву зв'язку з їхньою освітньою і майбутньою кар'єрною траєкторією.

У 2021 році частка молоді віком 15–24 роки, яка не працювала, не навчалася і не проходила професійної підготовки (NEET), становила 14,4% (Державна служба статистики України, 2021). При цьому спостерігалися суттєві гендерні відмінності: серед молодих жінок частка NEET сягала 18%, тоді як серед молодих чоловіків — 10,8%. Через припинення проведення Державною службою статистики України вибіркових обстежень населення в умовах воєнного стану офіційні дані щодо частки молоді NEET після 2021 року відсутні. Однак після початку повномасштабної війни ризики потрапляння молоді до категорії NEET суттєво зросли через вимушене переміщення, руйнування освітньої інфраструктури, обмеження доступу до навчання та працевлаштування, погіршення психічного здоров'я і зростання невизначеності щодо майбутнього. За даними Міжнародної організації праці, у 2023 році до категорії NEET належали 20,4% молодих людей віком 15–24 роки у світі. Водночас рівень NEET серед молодих жінок (28,1%) більш ніж удвічі перевищував відповідний показник серед молодих чоловіків (13,1%) (International Labour Organization, 2024). Для порівняння, у 2024 році в країнах ОЕСР у середньому 12,8% молодих людей віком 15–29 років не працювали, не навчалися та не проходили професійної підготовки (OECD, 2024), зокрема серед молоді віком 15–19 років частка NEET становила 7,7%.

Дослідження «Дівчата та молоді жінки поза освітою, зайнятістю та професійним навчанням в Україні: бар'єри, потреби та шляхи до інтеграції на ринку праці» (ЮНІСЕФ в Україні, 2026) показало, що поява ризиків майбутнього статусу NEET серед дівчат віком 15–17 років найчастіше пов'язана з невизначеністю щодо професійного шляху та подальшого навчання, втратою освітньої мотивації, впливом сімейних стереотипів щодо «жіночих» ролей і професій, а також тиском батьків під час вибору майбутнього фаху.

Метою цього дослідження не була оцінка масштабів поширення явища NEET серед підлітків і молоді в Україні. Для орієнтовного уявлення про масштаб цього явища ми зібрали дані про те, чи відомо респондентам(кам) про інших підлітків, які не навчаються, а також про можливі причини такої ситуації. Розуміння проблематики цього явища є важливим у межах впровадження в Україні Ініціативи ЄС «Молодіжна гарантія», а також для подальшого формування державної політики, яка сприятиме більшому залученню молоді до відбудови країни.

Джерела даних

Запропонований змішаний підхід до дизайну дослідження поєднує кабінетний аналіз, кількісні дані та якісний компонент, що забезпечує широкий рівень охоплення цільових аудиторій та глибоке розуміння досліджуваних процесів. Він охоплює як загальну популяцію підлітків 12–17 років та їхніх батьків/опікунів, так і цільові підгрупи молоді (стипендіати Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту, учасники(ці) олімпіад, спортивних та творчих змагань тощо), що дає змогу порівнювати різні траєкторії розвитку здібностей і талант-потенціалу.

Дослідження охоплює досвід підлітків, які проживають як в Україні, так і за кордоном, що є критично важливим у контексті сучасної міграції. Такий підхід дозволяє одночасно виявити чинники, що обмежують та сприяють розвитку талантів, уможливлюють практичне порівняння підходів, що застосовуються в Україні та за кордоном, а також вказують на потенційні бар'єри для повернення талановитої молоді з-за кордону.

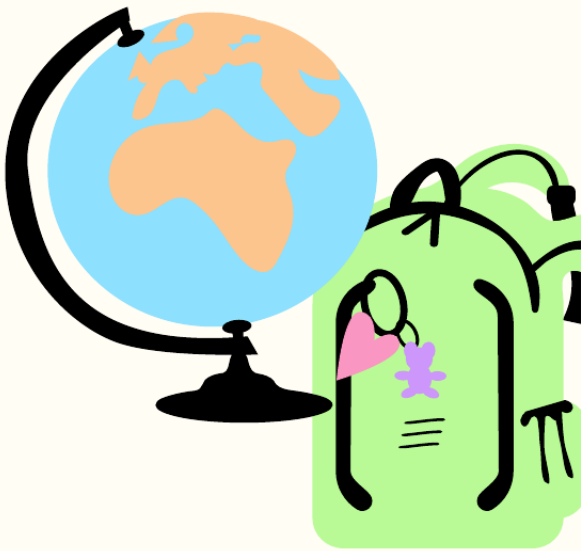

Кабінетне дослідження

У межах кабінетного дослідження було проведено аналіз:

- звітів та досліджень міжнародних і українських організацій, зокрема ОЕСР, Міжнародної організації праці, ЮНІСЕФ, ПРООН в Україні, Швейцарсько-українського проєкту DECIDE та KSE Institute;
- чинної нормативно-правової бази України у сфері освіти, позашкільної освіти та професійної орієнтації;
- стратегічних, концептуальних та програмних документів центральних органів виконавчої влади, зокрема у сферах освіти, молоді, спорту, культури;
- офіційних звітів, статистичної та адміністративної інформації Міністерства освіти і науки України, Інституту освітньої аналітики, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Державної служби статистики України;
- кейсів і практик розвитку здібностей дітей і підлітків за результатами зустрічей з представниками(цями) МОН, Міністерства молоді та спорту України, структурних підрозділів обласних військових адміністрацій з питань культури, закладів позашкільної та мистецької освіти, представниками міжнародних організацій.

Якісний компонент

Якісна фаза дослідження спрямована на глибше розуміння індивідуального досвіду підлітків, їхньої мотивації, бар'єрів та чинників, що впливають на виявлення здібностей та їхній розвиток. У межах дослідження було проведено три колективні інсайт-сесії[1] — метод збору кількісно-якісних даних у форматі цифрової модерованої групової дискусії. Цей метод передбачає залучення великої кількості учасників(ць), які одночасно відповідають на серію відкритих і закритих запитань. Респонденти(ки) працюють на спеціальній платформі у форматі текстового форуму, де під керівництвом модератора(ки) та за аналітичної підтримки ШІ всебічно обговорюють задані теми.

Загалом за цією методологією було опитано 379 активних[2] учасників(ць) з-поміж таких цільових груп:

Підлітки віком 12–17 років з різних регіонів України	**108 активних респондентів(ок)**
Учасники міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних академічних олімпіад, а також члени(кині) Малої академії наук та підлітки з творчими та спортивними здібностями	**192 активних респондентів(ок)**
Підлітки, які проживають та навчаються за кордоном внаслідок війни (найбільше з Польщі та Німеччини)	**79 активних респондентів(ок)**

Польові роботи цього етапу було реалізовано Rating Group у червні 2026 року.

[1] Це інноваційний формат онлайн-дослідження від Rating Group та Rating Online, які також виступали основним надавачем послуг з проведення польових робіт дослідження.
[2] Загальна кількість учасників(ць) сесій становила 491.

Кількісний компонент

Інструменти для кількісного опитування (анкети для батьків/опікунів та їхніх дітей) були розроблені з урахуванням підходів та окремих інструментів міжнародних досліджень, зокрема OECD PISA та #BeeWell, анкети Індексу Майбутнього 2025, а також на основі інсайтів, отриманих під час колективних інсайт-сесій.

Цільова аудиторія	Доросле населення України старше 18 років, яке має дітей віком 12–17 років (є їхніми батьками чи опікунами) і мешкає з ними в одному домогосподарстві в Україні	Підлітки віком 12–17 років, які проживають в Україні
Метод	CATI (Computer Assisted Telephone Interview) — рекрутмент, який забезпечив скринінг, а також збір демографічних параметрів і поінформованої згоди батьків на опитування дитини CAWI (Computer Assisted Web Interview) серед тих батьків, чия дитина пройшла анкетування, для збору додаткових даних щодо виявлення та розвитку здібностей	CAWI, через розіслану онлайн-анкету після CATI-опитування батьків/опікунів і отримання згоди
Географія	Уся територія України, за винятком тимчасово окупованих територій до та після 24 лютого 2022 та територій, де на момент проведення опитування був відсутній доступ до інтернету та телефонного зв'язку	
Розмір вибірки	4050, з яких 3176 заповнили додаткову анкету через CAWI	4050

Відсоток успішних інтерв'ю (response rate) серед батьків/опікунів становив **15,6%**.

Згідно з результатами польових робіт, дослідницька команда отримала для аналізу 4050 анкет молоді, з яких 3176 також було проаналізовано в розрізі пар батьків/опікунів та їхніх дітей. Це зумовлено тим, що не всі батьки/опікуни пройшли CAWI-опитування після того, як їхня дитина завершила свою онлайн-анкету. Водночас усі 4050 анкет підлітків можуть бути використані для аналізу запитань, що були поставлені тільки підліткам.

Респондентів(-ок) об'єднали в межах п'яти безпекових макрорегіонів:

- Західний регіон: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;
- Центральний регіон: Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Хмельницька, Черкаська області;
- Друга лінія оборони: Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Чернігівська області;
- Перша лінія оборони: Донецька, Запорізька, Сумська, Харківська, Херсонська області;
- Київ: виділений в окремий регіон через специфіку урбаністичного та безпекового контексту.

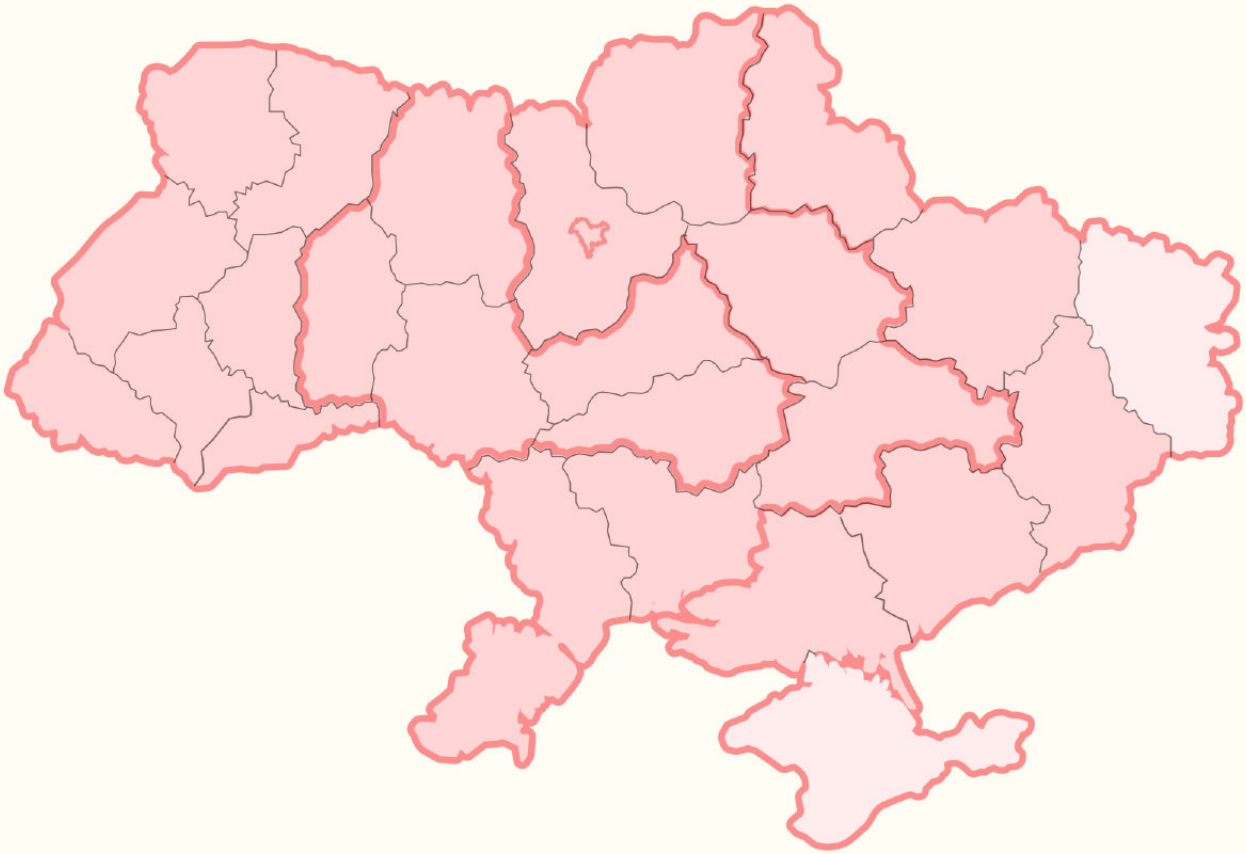

Польові роботи цього етапу реалізовано Rating Group у липні 2026 року.

Вагові коефіцієнти в цьому дослідженні не застосовувалися. Це зумовлено відсутністю актуальної статистики щодо виїзду цільової аудиторії дослідження за кордон. Оскільки вибірка формувалася на основі випадкового CATI-рекрутменту, отримані демографічні розподіли є найближчими до реальної структури цільової групи.

Опитування та глибинні інтерв'ю зі стипендіатами(ками) Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту

Для детального аналізу освітніх і кар'єрних траєкторій, мотивації та чинників, які впливають (впливали) на вибір, також було проведено кількісний (CAWI-опитування) та якісний (глибинні інтерв'ю) етапи зі стипендіатами(ками) Фонду Президента України з питань освіти, науки та спорту. Рекрутмент та скринінг респондентів(ок) відбулися завдяки прямій координації з Фондом та їхній допомозі з розсилкою запрошень на участь у дослідженні в спільноті стипендіатів(ок).

Метод	Опитування, CAWI	Глибинні інтерв'ю, онлайн
Ключові групи	1. студенти(ки) в Україні 2. школярі(ки) в Україні 3. стипендіати(ки), які проживають/навчаються за кордоном	
Географія	Вся Україна, окрім тимчасово окупованих територій до та після 24 лютого 2022) та за кордоном	
Розмір вибірки	212 респондентів(ок)	21 інтерв'ю

Згідно з результатами польових робіт, вік респондентів(ок) становить від 14 до 24 років, що також дає змогу проаналізувати індивідуальні траєкторії як тієї молоді, яка тільки обирає подальший освітній і кар'єрний шлях після завершення середньої школи, так і тих, хто цей вибір вже зробив та готовий поділитися рефлексією щодо нього, визначити основні бар'єри та мотиватори.

Польові роботи цього етапу реалізовано Rating Group у липні–серпні 2026 року.

Методологічні обмеження дослідження

Серед методологічних обмежень, які необхідно враховувати під час ознайомлення й подальшої інтерпретації результатів дослідження:

- Кабінетний аналіз побудований на наявних адміністративних та статистичних даних, зокрема щодо освітніх шляхів, позашкільної освіти та ризиків припинення навчання. Актуальність та повнота цих даних може залежати від розпорядників інформації, наявних спроможностей оновлювати ці дані тощо.
- Опитування охоплює вікову категорію 12–17 років, що унеможливлює екстраполяцію результатів на всю групу підлітків України.
- Певні цільові групи українських підлітків не були охоплені дослідженням, зокрема підлітки, які проживають на тимчасово окупованих територіях, територіях з відсутнім телефонним та інтернет-зв'язком, а також молодь, яка перебуває у найбільш вразливих умовах.
- Обмежена репрезентативність цільових груп дослідження (учасники(ці) спеціалізованих програм (академічних конкурсів, стипендій), а також молодь за кордоном). Це пов'язано зі складністю їх ідентифікації та залучення до опитування.
- Результати кількісного опитування містять велику частку запитань з самооцінкою (здібностей, емоційного стану тощо), що не виключає підвищеної суб'єктивності наданих відповідей, та можуть зазнавати впливу соціально бажаних відповідей.
- Ризик швидких змін зовнішніх умов (безпекова ситуація, міграція, темп реформування політик тощо), які можуть вплинути на актуальність певних висновків у середньостроковій перспективі.
- Опитування підлітків відбувалося через обов'язкове попереднє отримання згоди від батьків/опікунів. Це потенційно може звужувати репрезентативність вибірки – батьки, які надали згоду, можуть бути схильними до більшого залучення до процесу виховання, перебувати у кращому соціально-економічному становищі, мати вищий ступінь здобутої освіти й демонструвати більш активну позицію щодо освітнього майбутнього своїх дітей.

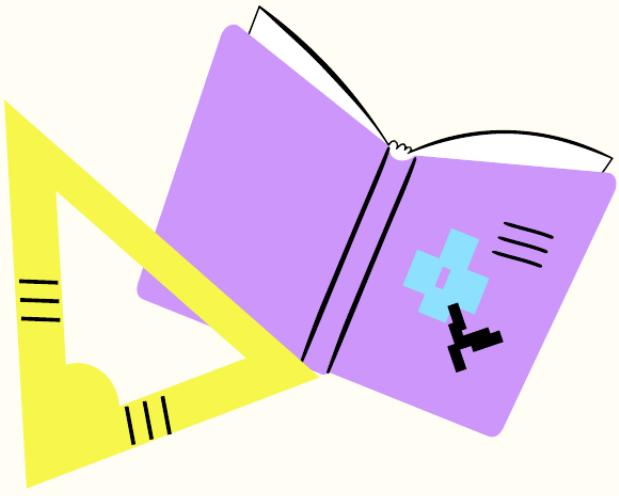

Для мінімізації цих ризиків передбачається комбінований підхід до збору даних, що охоплює різні групи респондентів(ок), а також перехресну перевірку результатів з різних джерел.

УЯВЛЕННЯ ТА ПЛАНИ НА МАЙБУТНЄ

Уявлення про майбутнє, освітні плани і міграційні наміри

Українські підлітки дорослішають в умовах, де кожне життєве рішення має особливу вагу, а межа між дитячими мріями та дорослою реальністю настає значно швидше. Результати дослідження фіксують промовистий парадокс: зберігаючи стійку віру в майбутнє України, молодь водночас відчуває зростаючу невизначеність щодо власних перспектив. Переломним стає вік 15–17 років — момент, коли наближення перших доленосних виборів змушує підлітків тверезо оцінювати освітні траєкторії, кар'єрні шанси та потенційну міграцію.

Цей розділ відкриває детальну статистичну картину того, як підлітки та їхні батьки бачать життя після школи. Чому особисті побоювання не перетворюються на песимізм, що насправді тримає молодь вдома — близькість родини чи віра в державу, та чого українським університетам бракує, аби виграти конкуренцію із закордонною освітою? Як власне вже формується людський капітал України та які рішення юнацтва визначать наше спільне завтра?

Погляд в майбутнє

Порівняно з 2025 роком підлітки віком 13–16 років стали менш впевненими у власних перспективах, хоча віра в майбутнє України залишилася стабільною. Щоб оцінити, як змінилися погляди підлітків на власне майбутнє та майбутнє України за рік, ми порівняли результати цьогорічного дослідження з даними дослідження «Індекс майбутнього: професійні очікування та розвиток підлітків в Україні» (Фундація Олени Зеленської, 2025). Серед підлітків 13–16 років частка тих, хто бачить своє майбутнє обнадійливим, знизилася з 82% у 2025 році до 69% у 2026-му (–13 в.п.[3]) (Рис. 1), тоді як оцінка майбутнього України не змінилася — обнадійливим його вважають 59,5% проти 59,3% у 2025 (Рис. 2). Отже, зміни стосуються передусім особистого майбутнього, а не ставлення до перспектив країни.

Головна причина зміни поглядів на власне майбутнє полягає у зростанні невизначеності, а не песимізму. Майже все зниження оптимістичних оцінок серед підлітків 13–16 років перейшло у відповідь «важко сказати» — з 11,1% до 24,4% (+13,3 в.п.), тоді як частка песимістичних відповідей майже не змінилася.

[3] Тут і далі — відсоткових пунктів.

Рис. 1. Яким Ви бачите своє майбутнє?

% підлітків віком 13–16 років, які бачать своє майбутнє обнадійливим, 2025-2026

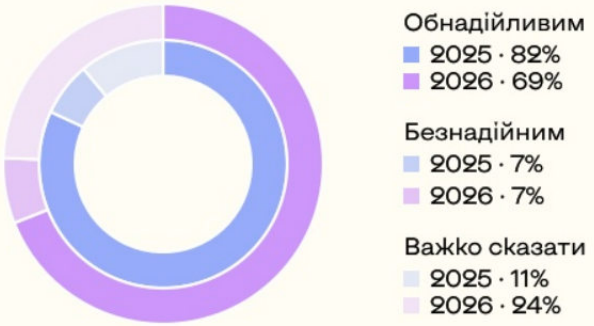

Рис. 2. Яким Ви бачите майбутнє України?

% підлітків віком 13–16 років, які бачать майбутнє України обнадійливим, 2025-2026

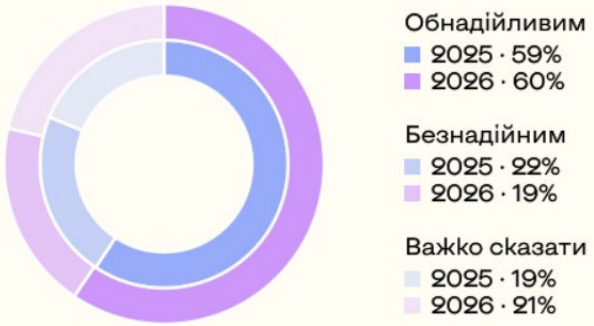

Примітка: N підлітків 13–16, 2025 = 5089 респондентів(ок) • N підлітків 13–16, 2026 = 2891 респондентів(ок)

Відмінності сприйняття майбутнього пов'язані з різним рівнем відчуття стабільності та доступності майбутніх можливостей. Підлітки-ВПО дещо рідше бачать власне майбутнє обнадійливим (63%), а частіше — підлітки із родин з високим доходом (73%). Відмінності за регіоном та статтю статистично незначущі. Вимушене переміщення означає втрату звичного середовища, освітніх і соціальних зв'язків, тоді як більші ресурси родини дають підліткам більше можливостей планувати освіту, розвивати здібності та розглядати різні сценарії майбутнього. Щодо майбутнього України менше оптимізму спостерігаємо серед підлітків-ВПО (55%) та підлітків-киян (51%). Вищий рівень оптимізму щодо України серед підлітків із родин з високим доходом (66%).

Існують і вікові відмінності. Старші підлітки дещо менш оптимістичні щодо власного майбутнього. Серед підлітків віком 12–14 років 72% бачать власне майбутнє обнадійливим, тоді як серед 15–17-річних – 69% (Рис. 3). Водночас частка песимістичних оцінок зростає з 4,8% серед 12–14-річних до 8% серед 15–17-річних, а частка тих, кому важко визначитися, практично не змінюється — 23%.

Щодо майбутнього України вікова різниця значно сильніша: старші підлітки помітно критичніше оцінюють перспективи країни. Обнадійливим майбутнє України бачать 65,5% підлітків 12–14 років проти 55,2% серед 15–17-річних — різниця становить 10,3 в.п. Водночас частка песимістичних оцінок зростає з 15,5% серед 12–14-річних до 21% серед 15–17-річних (+5,5 в.п.), а невизначених відповідей — з 19% до 23,8% (Рис. 4). Це може бути пов'язано з наближенням реальних життєвих рішень, що стосуються вступу, вибору професії, можливості самостійного життя. Старші підлітки також мають більш тривалий досвід війни та довший період спостереження за її наслідками.

Рис. 3. Яким Ви бачите своє майбутнє?

% підлітків 12–14 та 15–17 років, 2026

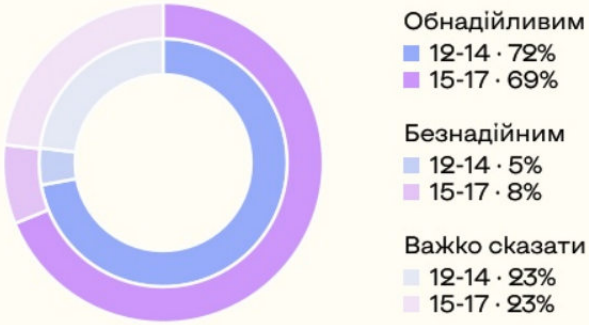

Рис. 4. Яким Ви бачите майбутнє України?

% підлітків 12–14 та 15–17 років, 2026

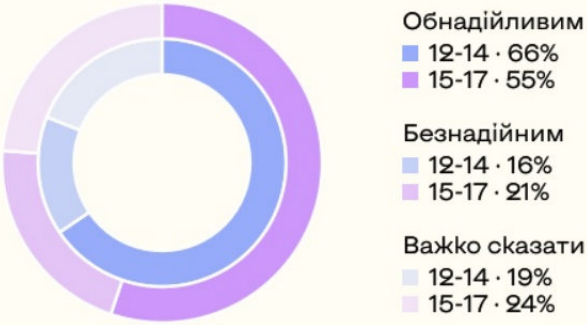

Примітка: N підлітків 12–14 = 2147 респондентів(ок) • N підлітків 15–17 = 1903 респондентів(ок)

Показник оцінки майбутнього України корелює із бажанням підлітків виїхати за кордон. У підлітків, які дивляться на майбутнє країни оптимістично, бажання жити за кордоном трапляється втричі рідше: 17% проти 54% серед тих, хто оцінює його песимістично. Цей зв'язок зберігається і тоді, коли враховуємо стать, вік, фінансовий стан родини, задоволеність школою та інші чинники. За інших рівних умов імовірність хотіти жити за кордоном становить 67% для підлітків, які бачать майбутнє України дуже безнадійним, 43% — скоріше безнадійним, 21% — скоріше обнадійливим і лише 9% — дуже обнадійливим. Це дозволяє розглядати ставлення до майбутнього країни як один із факторів, пов'язаних із міграційними намірами. Водночас варто пам'ятати: кореляція — це ще не причинність. Можливо, і бажання виїхати, і песимізм щодо майбутнього України породжені якимось третім, спільним чинником, який ми в цьому дослідженні не змогли виявити.

Вік 15–17 років – це важливий період розвитку української молоді, який відіграє визначну роль у становленні людського капіталу України: саме у старшому підлітковому віці, коли потрібно переходити від загальних уявлень до конкретних освітніх і професійних рішень, слабшає впевненість у майбутньому України. Відтак, саме цей період може бути критичним для того, щоб запропонувати підліткам зрозумілі освітні маршрути та переконливі можливості професійної реалізації в Україні.

Освітні та професійні орієнтації підлітків 15–17 років

Продовження освіти після школи

Для більшості підлітків продовження освіти залишається основним сценарієм після закінчення школи, водночас освітні орієнтації відрізняються залежно від статі. Більшість підлітків 15–17 років планують продовжити навчання після школи: 80,3% мають намір одразу вступати до закладу вищої або професійної освіти (Рис. 5). Водночас майже кожен п'ятий підліток або не планує продовжувати освіту, або ще не визначився щодо цього. Дівчата дещо частіше за хлопців орієнтуються на подальше навчання — 84,3% проти 76,1%.

Рис. 5. Чи плануєте Ви одразу після школи (середньої освіти) вступати у вищий навчальний або заклад професійної освіти?

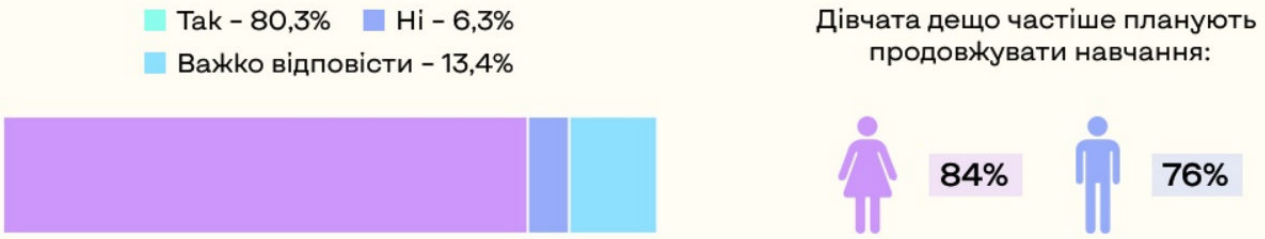

Примітка: N = 1903

> Тому що мене навчання вже задовбало... Я хочу зробити паузу, піти на роботу, заробити хоча б перші гроші, потім продовжити навчатися і при цьому мати гроші на руках, щоб йти далі до своєї мети.
>
> Хлопець, 16-17 років, Дніпропетровська обл., спортсмен

Освітні плани пов'язані з рівнем освіти батьків / опікунів. Серед підлітків, чиї батьки / опікуни мають середню освіту, менша частка планує продовжувати освіту після закінчення школи (69,3% проти 84,3% серед підлітків, чиї батьки / опікуни мають повну вищу освіту), те саме стосується професійної освіти (74,8% підлітків збираються продовжувати навчання). Ці показники свідчать про вплив освітнього середовища родини на формування подальших освітніх орієнтацій.

Ризик потрапляння до групи NEET

Робота, бізнес, короткі професійні курси – варіанти того, про що підлітки говорять як альтернативу здобуттю освіти. Для підлітків, які визначилися, що не планують здобувати професійну чи вищу освіту, найпоширенішим наступним кроком є вихід на роботу — 28,6% (Рис. 6). Водночас 14,3% планують розвивати власну справу або бізнес, а 7,6% — пройти короткі професійні курси. Це свідчить про наявність різних моделей переходу від школи до професійного життя: від безпосереднього виходу на ринок праці до підприємництва та короткострокового професійного навчання.

Водночас значна частина ще не має сформованого плану. Серед тих, хто не планує продовжувати навчання, 19,3% зазначають, що поки не мають чітких планів, а 11,8% хочуть взяти паузу, щоб зрозуміти, чим хочуть займатися в житті. Підлітки, які не збираються продовжувати навчання і при цьому не говорять про вихід на ринок праці, є групою ризику потрапляння в групу NEET.

Рис. 6. Якщо Ви не плануєте здобувати професійну чи вищу освіту, які Ваші найближчі плани?

Примітка: N = 119 респондентів(ок)

Підлітки, які випали з навчання в школі, є важкодоступною для дослідження аудиторією. В рамках цього опитування до вибірки потрапили 0,2% підлітків 12–14 років та 2,3% підлітків 15–17 років, які не навчаються в школі. Така мала підгрупа у вибірці не дає можливості робити статистично обґрунтовані висновки щодо причин випадіння з навчання. Тому для дослідження причин випадіння з навчання ми опитали підлітків 15–17 років щодо того, чи знають вони підлітків такого віку, які пропускають половину або більше уроків, або не навчаються взагалі.

Більшість опитаних підлітків знають інших підлітків, які пропускають навчання: 64% респондентів 15–17 років повідомили, що особисто знають принаймні одного підлітка, який пропускає половину або більше занять у школі. Зазвичай йдеться про кількох таких знайомих (медіана 3 особи). Повне випадіння з освіти трапляється значно рідше: підлітка, який зараз ніде не навчається, знають 19,5% опитаних (медіана 2 особи). Варто зазначити, що ці дані відображають сприйняття ситуації оточенням, а не оцінку поширеності явища. Один і той самий підліток може бути відомий багатьом респондентам(кам).

Серед причин, чому підліток не навчається, респонденти найчастіше називають мотиваційні та соціально-економічні чинники. Найбільше говорили про небажання вчитися (53,8%). Серед інших причин переважали також відсутність уявлень про майбутнє, фінансові труднощі, необхідність працювати і проблеми в родині (Рис. 7). Помітну роль відіграє переїзд за кордон — 17,7%. Психологічні труднощі, булінг і безпекові ризики згадують рідше, по 5–8%. Щодо найближчих планів таких підлітків, оточення найчастіше очікує, що вони працюватимуть (37,4%, а разом із поєднанням роботи й навчання 46,2%). Майже чверть, на думку респондентів, не має чітких планів (23,1%), а продовження навчання передбачають лише 5,4%. Слід зазначити, що ці причини й плани подано з погляду знайомих, а не самих підлітків, які не навчаються в школі.

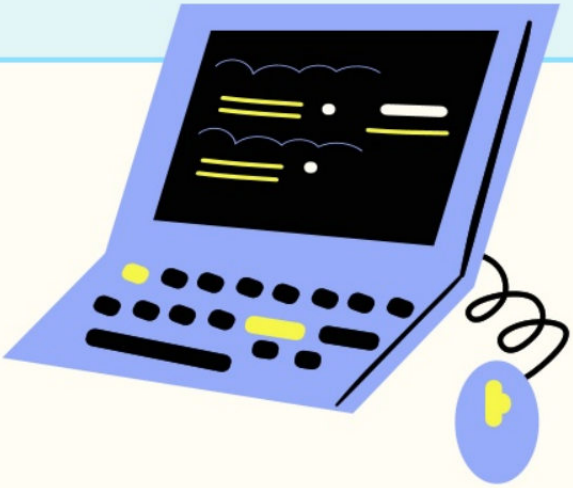

Рис. 7. Як ви думаєте, чому ця людина зараз не навчається?

Примітка: N = 372 респондентів(ок)

Бажаний та реалістичний рівень освіти

Між бажаним і реалістичним рівнем вищої освіти існує помітний розрив. Частина підлітків, які прагнуть отримати вищий рівень освіти, одночасно оцінюють його як менш досяжний для себе та переміщують реалістичні очікування до нижчого освітнього рівня. Серед підлітків 15–17 років найчастіше бажаним рівнем освіти є магістратура — 39,7%. Проте реалістичним отримання магістерського ступеня вважають лише 28,7%. Серед підлітків, які хотіли б бути магістрами, тільки 56% вірять, що зможуть отримати такий ступінь. Натомість бакалаврський рівень бажаним називають 15,9%, а реалістичним — 27,1%.

Професійна освіта має більшу привабливість серед підлітків, ніж серед їхніх батьків / опікунів. Серед підлітків 16,6% називають професійну освіту бажаним рівнем, тоді як серед батьків лише 7% хотіли б, щоб їхні діти здобули професійну освіту. Водночас оцінка реалістичності цього освітнього шляху є однаковою: професійну освіту вважають реалістичним варіантом 16% підлітків і 16% батьків / опікунів.

Близько чверті підлітків, які хотіли б здобути професійну освіту, вважають, що реально для них лише закінчити школу. Це свідчить про наявність незадоволеного попиту на професійну освіту, який не завжди супроводжується впевненістю у можливості її здобути. Водночас дані не дозволяють визначити, які саме бар'єри стоять на шляху до отримання професійної освіти. В опитуванні не досліджувалися причини, через які підлітки вважають її недосяжною. Тому власне бар'єри до отримання бажаного рівня освіти потребують додаткового дослідження.

Рис. 8. Який найвищий рівень освіти Ви б хотіли отримати (хотіли б, щоб отримала Ваша дитина)? А зважаючи на реальні можливості у Вашому житті, який найвищий рівень освіти Ви скоріше за все отримаєте (отримає Ваша дитина)?

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

Рис. 9. Який найвищий рівень освіти Ви б хотіли отримати? А зважаючи на реальні можливості у Вашому житті, який найвищий рівень освіти Ви скоріше за все отримаєте?

Примітка: N дівчат = 2076 • N хлопців = 1974

Освітні орієнтації помітно відрізняються між хлопцями та дівчатами. Дівчата частіше називають магістерський рівень бажаним — 44,4% проти 34,6% серед хлопців. Відповідно, і реалістичним його вважають частіше — 32,8% проти 24,4%. Хлопці, своєю чергою, дещо частіше орієнтуються на професійну освіту: 18,2% вважають її бажаною та 19% — реалістичною, тоді як серед дівчат ці показники становлять 15% та 12,1% відповідно.

Місце здобуття освіти: Україна чи за кордоном

Для більшості освітніх рівнів Україна залишається основним бажаним місцем навчання як для підлітків, так і для їхніх батьків / опікунів. Найбільш виражена ця орієнтація щодо повної загальної середньої та професійної освіти. Серед підлітків 79,2% хотіли б здобувати повну загальну середню освіту в Україні, а 76,8% — професійну. Для батьків / опікунів ці показники ще вищі — відповідно 91,0% та 93,7%.

Рис. 10. Де б Ви хотіли отримати таку освіту (щоб отримала таку освіту Ваша дитина)?

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

[4] Для респондентів(ок), які обрали вищу освіту або науковий ступінь як бажаний рівень освіти, питання ставилося про країну здобуття освіти для нижчих ступенів вищої освіти.

У вищій освіті зберігається орієнтація на навчання в Україні. Для здобуття бакалаврського рівня Україну обирають 76,7% підлітків і 83,7% батьків / опікунів, а магістерського — 71,7% та 76,4% відповідно. Підлітки з Києва частіше за підлітків з інших регіонів говорять про бажання здобути магістерський ступінь за кордоном — 31% проти 24%.

Найбільша відкритість до навчання за кордоном спостерігається щодо наукового ступеня PhD. Майже половина підлітків, 46,3%, хотіли б здобувати його за кордоном, тоді як 48,8% віддають перевагу Україні. Серед батьків / опікунів закордонний варіант також є доволі популярним саме для цього рівня: 33,4% проти 62,9%, які орієнтуються на Україну. Отже, для підлітків навчання за кордоном стає майже рівноцінною альтернативою Україні саме на найвищому освітньому рівні.

Батьки / опікуни загалом частіше орієнтуються на здобуття освіти в Україні, тоді як їхні діти більш відкриті до закордонної освіти. Це особливо видно на рівні професійної освіти: за кордоном її хотіли б здобувати 16,8% підлітків проти лише 2,7% батьків / опікунів. Для бакалаврату різниця становить 15,8% проти 11,8%, а для магістратури — 23,6% проти 19,3%.

Близько половини підлітків, які хотіли б навчатися за кордоном, робили практичні кроки для вступу. В той же час 51% не зробили цього року жодних практичних кроків для вступу чи навчання. Третина (34%) шукала інформацію про умови вступу, 26% вивчали мову для навчання за кордоном, а 14% шукали можливості отримати стипендію або фінансову підтримку.

Рис. 11. Чи робили Ви цього року практичні кроки для вступу або навчання за кордоном?

Примітка: N = 410 респондентів(ок)

Освіта за кордоном: мотиви та готовність до вступу

Навчання за кордоном приваблює підлітків передусім через уявлення про вищу якість освітніх можливостей і перспективи після навчання. Найчастіше серед причин називають розширення можливостей — 77,3%, цінність міжнародного диплома та кращі кар'єрні перспективи — 62,2% (Рис. 12). Для 59% важливо побачити світ, а 51% вважають, що за кордоном буде безпечніше. Ще 45,6% приваблює можливість отримати більш якісну освіту, а 43,4% хочуть навчатися англійською або іншою іноземною мовою.

Рис. 12. Чому Ви хотіли б отримати освіту за кордоном?

% серед підлітків 15–17 років, які хоча б для одного освітнього рівня обрали навчання за кордоном

Примітка: N = 410 респондентів(ок)

> Не хочу продовжувати навчатися та і жити в Україні, тут може бути тяжко через хабарництво і харасмент. Також через військовий стан, не знаєш коли прилетить ракета у твій дім, а коли ні.
>
> Хлопець, 16-17 років, Дніпропетровська обл.

Дівчата частіше за хлопців цінують міжнародний диплом як фактор майбутньої кар'єри — 68% проти 55%, а також частіше говорять про бажання побачити світ — 66% проти 50%. Це узгоджується з попередніми даними про вищі освітні орієнтації дівчат, зокрема їхню більшу орієнтацію на магістерський рівень.

Цінність міжнародного диплому для майбутньої кар'єри

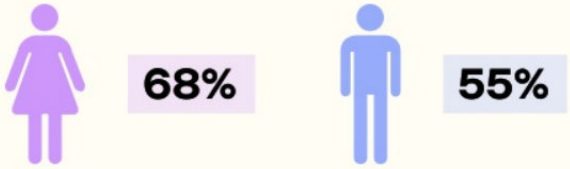

Бажання побачити світ

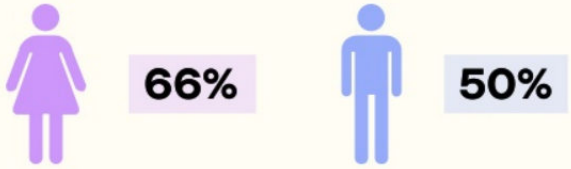

> Тому що там бачу своє майбутнє, хоч і дуже люблю Україну і можливо хотіла б навчатися в Одесі або в Києві, але все ж таки більше можливостей бачу за кордоном.
>
> Дівчина, 14-15 років, Миколаївська обл.

Чого бракує українським університетам, щоб бути привабливими для молоді

Майже половина підлітків вважають, що освіта за предметом, на який вони збираються вступати, краща в Україні. Серед підлітків 15–17 років 44,8% вважають, що за їхньою спеціальністю освіта краща в Україні, 29,8% вважають, що за кордоном, ще 25,4% наразі не знають, де вища якість освіти.

Серед тих, хто вважає освіту за кордоном кращою за їхнім предметом, найчастіше така думка пов'язана з можливістю фінансово забезпечити навчання та отримувати сучасну освіту. На думку підлітків, українським університетам

насамперед бракує фінансової підтримки для студентів — грантів, стипендій тощо (58,6%), а також сучасних методів навчання та оновлених освітніх програм (56,9%) та кращих кар'єрних перспектив (53,9%). Половина підлітків (50,5%) вважає недостатньою справедливість системи навчання, зокрема можливість вчитися без хабарів. Майже стільки ж (42,6%) говорять про потребу в мотивованих і фахових викладачах. Серед інших значущих чинників — практичне, прикладне навчання для майбутнього працевлаштування (46,7%), краще ставлення до студентів і підтримка здібних студентів (43,7%). Окремо варто виділити зв'язок університетів із роботодавцями та можливості стажування — 40,5%. Це доповнює запит на практичність навчання та показує, що для молоді важливо бачити конкретний шлях від освіти до професійної реалізації.

Рис. 13. У порівнянні з іноземними університетами, чого найбільше бракує українським університетам, щоб приваблювати молодь?

Примітка: N = 568 респондентів(ок)

Ще одним фактором, що вказує на вищу якість освіти за кордоном, є освітня інфраструктура. Важливим чинником є комфортні умови проживання (55,6%), сучасні кампуси й навчальні простори (41,5%), достатня науково-дослідна база (35,4%) і кращі умови для спорту та дозвілля (24,5%).

> Я хочу поступати на архітектурну спеціальність, для мене важливо щоб університет відповідав напрямкам яким він навчає. Більшість будівельних вузів в Україні виглядають як радянські хрущовки. Але цей рік я все ж буду вчитись в Україні.
>
> Дівчина, 16-17 років, Дніпропетровська обл.

Отже, коли підлітки говорять про привабливість університету, вони мають на увазі цілісне освітнє середовище — від фінансової підтримки та якості навчання до проживання, кар'єрних можливостей, досліджень, спорту та дозвілля. Загалом результати показують, що основний запит молоді до українських університетів стосується доступності, сучасності та практичної цінності освіти. Найвищі позиції займають фінансова підтримка, сучасні методи навчання, комфортне проживання та кар'єрні перспективи. Тому підвищення привабливості українських університетів потребує комплексних змін, які охоплюють освітній процес і умови навчання, а також подальші можливості професійної реалізації.

Плани щодо майбутнього місця проживання

Більше половини підлітків та їхніх батьків хотіли б проживати / щоб їхня дитина проживала саме в Україні. Серед батьків / опікунів спостерігається більша тенденція до того, щоб їхня дитина проживала у великих містах в Україні, ніж серед самих підлітків — 55,2% проти 43,1%. Ще 17,4% підлітків та 11,9% батьків / опікунів віддають перевагу невеликим населеним пунктам в Україні. Таким чином, загалом 60,5% підлітків і 67,1% батьків / опікунів орієнтуються на проживання в Україні незалежно від типу населеного пункту. Варто зазначити, що бажання постійного проживання в Україні дещо нижче, ніж бажання отримати освіту в Україні (за винятком наукового ступеня).

Водночас значна частина підлітків та їхніх батьків / опікунів розглядає постійне життя за кордоном. 14,2% підлітків хотіли б жити в Європі, а 8,5% — в інших країнах.

Серед батьків / опікунів відповідні показники нижчі – 8,5% та 5,8%. Таким чином, кожна п'ята молода людина віком 15–17 років (22,7%) та 14,3% батьків підлітків цієї вікової групи хотіли б, щоб дитина проживала за кордоном. Отже, підлітки частіше за батьків / опікунів орієнтуються на проживання за кордоном. Це узгоджується з попередніми даними про більшу відкритість молоді до можливості навчання за кордоном. Не знають / не думали про постійне місце проживання 15,4% підлітків 15–17 років та 12,3% їхніх батьків / опікунів, що також вказує на доволі велику невизначеність молоді щодо цього питання.

Водночас найближчим часом планують виїзд за кордон лише 11,7% підлітків 15–17 років. Найчастіше серед країн для виїзду вони називають Німеччину (22,9%), Польщу (21,5%) та Чехію (18,4%). 70,5% підлітків 15–17 років не збираються найближчим часом виїжджати з України, ще 17,8% не знають / їм важко відповісти на це питання. Це також вказує на те, що існує певний розрив між бажаннями щодо міграції та реальними планами.

Бажання постійно проживати за кордоном відрізняються залежно від регіону. Батьки / опікуни з Києва (14%) та обласних центрів (12%) частіше обирають проживання в Європі для своїх дітей.

Бажання жити за кордоном корелює із оцінкою майбутнього України. Регресійний аналіз показує, що одночасно зваживши всі чинники, які могли б впливати на міграційні наміри, — від статі, віку й достатку родини до досвіду поїздок за кордон і стосунків у школі, – **найвагомішою виявилася саме оцінка перспектив майбутнього України**: серед підлітків, які бачать майбутнє країни обнадійливим, жити за кордоном хотіли б 17%, а серед тих, хто бачить його безнадійним, — 54%. Також значущими є задоволеність школою та фінансовий статус родини: вища задоволеність школою пов'язана з меншою орієнтацією на виїзд, тоді як підлітки з більш забезпечених родин частіше розглядають життя за кордоном.

Рис. 14. Де б Ви хотіли постійно проживати / хотіли, щоб постійно проживала Ваша дитина?

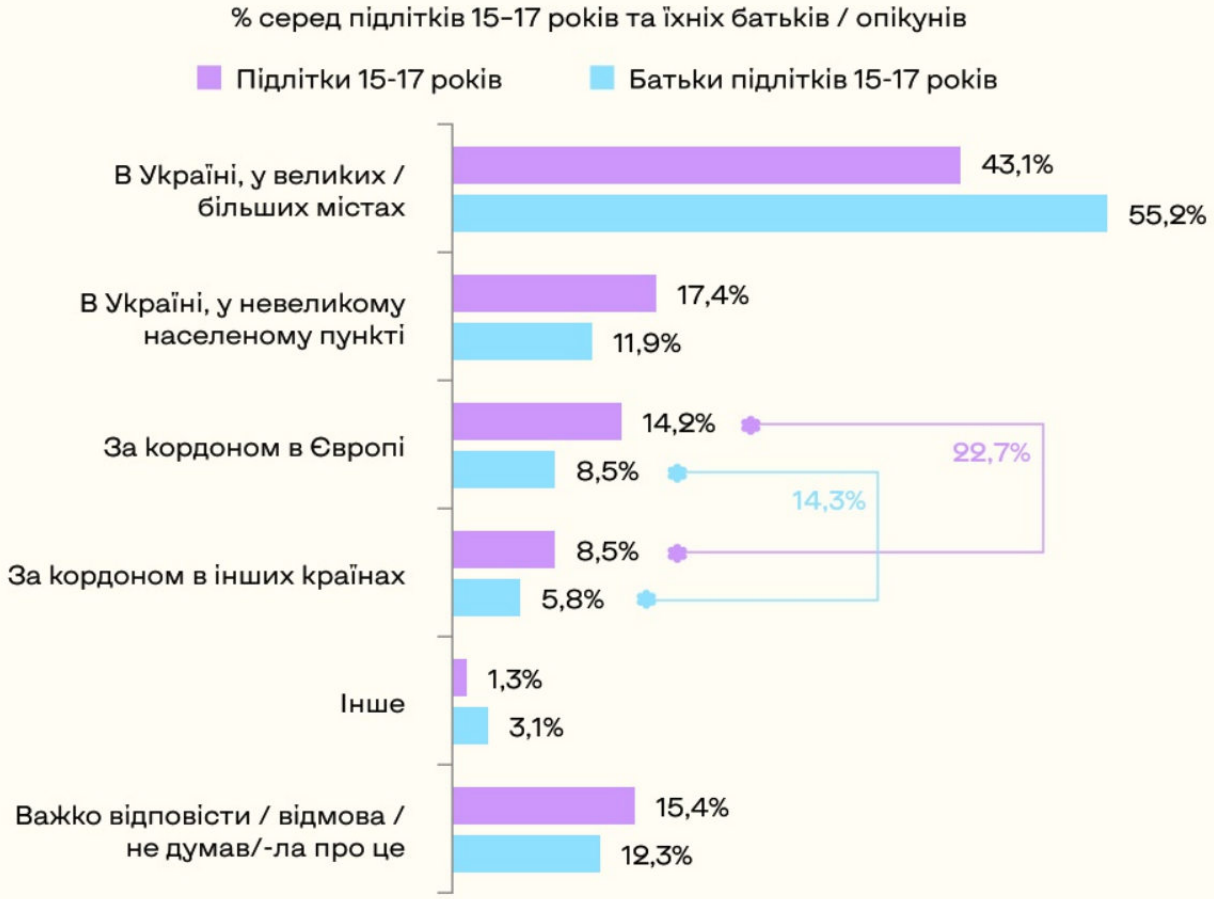

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

Підлітки, які бували за кордоном, частіше говорять про бажання жити за кордоном. Серед тих, хто бував за кордоном, про бажання жити за кордоном говорять 31%, тоді як ті, хто не бували — 24%. Проте цей зв'язок не є причинним, при врахуванні інших чинників — оптимізму щодо майбутнього України та достатку родини — ефект «бування за кордоном» стає статистично незначущим. Це означає, що сам по собі досвід поїздок не є справжньою причиною: він просто часто йде в парі з іншими речами (заможніші родини і подорожують більше, і мають більше можливостей виїхати).

Самооцінка таланту не пов'язана з міграційними намірами. В межах цього дослідження ми запитували підлітків про те, на якій стадії розуміння своїх талантів і здібностей вони знаходяться, а також про те, наскільки здібною людиною вони себе вважають. Середня оцінка власних здібностей однакова серед тих, хто хоче залишитися в Україні, і тих, хто хоче жити за кордоном — 6,95 із 10.

Ні самооцінка таланту, ні високі досягнення не пов'язані з бажанням жити за кордоном. Серед підлітків 15–17 років, які за останні два навчальні роки брали участь

в олімпіадах або МАН, жити за кордоном хотіли б 28%, серед решти — 27% (різниця статистично незначуща). Серед учасників спортивних змагань і конкурсів про таке бажання говорять по 25%, творчих фестивалів — 31%, молодіжних програм — 26%, наукових проєктів — 29%. Серед тих, хто не брав участі в жодному заході, — 29%. Отже, з України прагнуть виїхати не найздібніші підлітки. Міграційні наміри пов'язані насамперед з тим, як молодь оцінює майбутнє країни.

Задоволеність школою також пов'язана з бажанням залишитися в Україні. Серед підлітків, яким подобається відвідувати школу, жити за кордоном хотіли б 22%, а серед тих, кому не подобається, — 38%. Зв'язок зберігається і з урахуванням інших чинників. Отже, школа, у якій дитині добре, може бути одним із чинників, що утримують молодь в Україні.

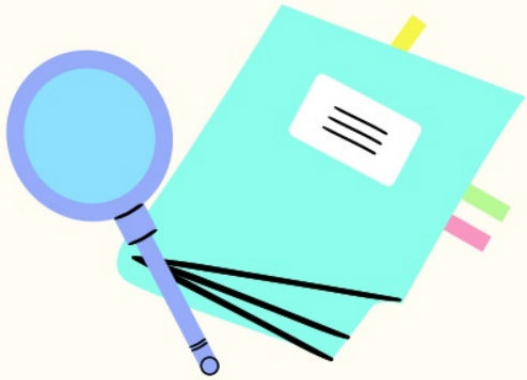

Освітні плани тісно пов'язані з тим, чи хочуть підлітки проживати в Україні. Те саме стосується батьків / опікунів. Серед підлітків, які хочуть постійно жити в Україні, 96% хотіли б здобувати в Україні ступінь бакалавра, 90% — ступінь магістра (Рис. 15). Серед тих, хто бачить своє майбутнє за кордоном, частка прихильників закордонної освіти зростає відповідно до рівня освіти: 49% — для бакалаврату, 62% — для магістратури. У батьків / опікунів ця залежність більш виразна: серед батьків / опікунів, які хочуть, щоб дитина жила в Україні, 96% орієнтуються на український бакалаврат, 90% — на українську магістратуру. Серед батьків / опікунів, які бачать майбутнє дитини за кордоном, частка тих, хто обирає закордонну освіту, становить 54% для бакалаврату та 66% для магістратури.

Освіта в Україні частково цікава і тим підліткам і їхнім батькам / опікунам, хто хотіли б постійно проживати за кордоном. Серед тих, хто хотів би постійно проживати за кордоном, для рівня бакалаврату українську освіту обирають 51% підлітків і 46% батьків / опікунів, для магістратури — 38% підлітків і 35% батьків / опікунів.

Отже, для обох поколінь простежується чітка логіка: чим сильніше майбутнє пов'язане з проживанням за кордоном, тим більшою є орієнтація на закордонну освіту. Проте підлітки демонструють більшу освітню мобільність: навіть плануючи життя за кордоном, вони частіше за батьків / опікунів розглядають можливість здобувати освіту в Україні. Для батьків / опікунів же місце проживання та місце здобуття освіти сильніше пов'язані в єдину довгострокову траєкторію.

Рис. 15. Вибір місця для здобуття вищої освіти залежно від бажання постійно проживати в Україні або за кордоном

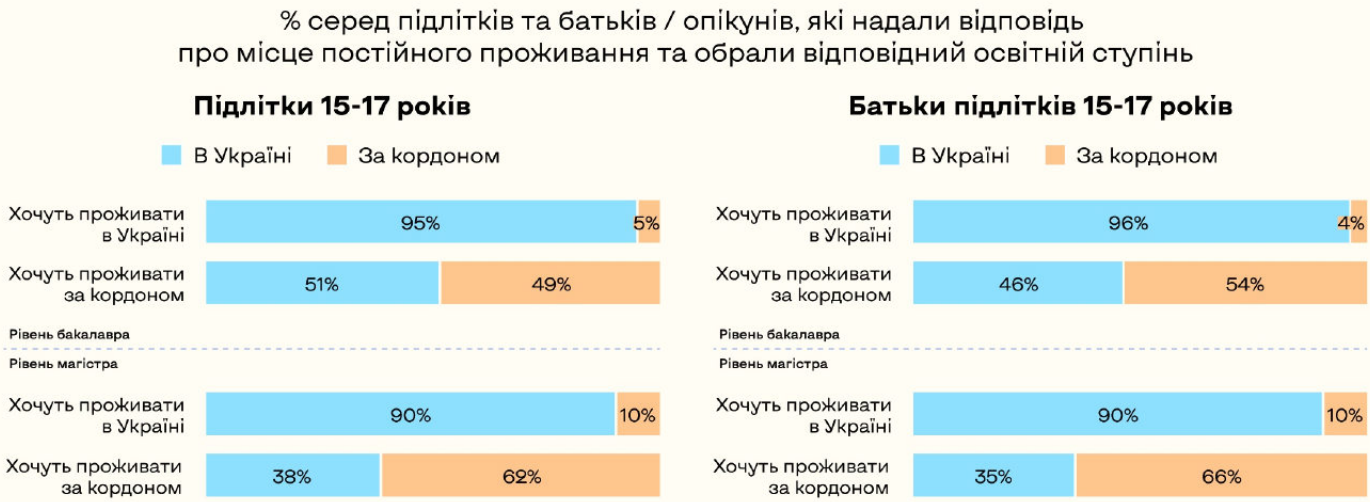

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

Бажання частини українських підлітків постійно проживати за кордоном не є унікально українським явищем. Така тенденція зіставна з міграційними настроями молоді в інших європейських країнах. Наприклад, серед молоді віком 14–29 років у Румунії 19% хотіли б або дуже хотіли б виїхати з країни (Bădescu et al., 2024), а в Болгарії таких 18% (Popivanov et al., 2024). Основними причинами для цього молодь називає кращі економічні можливості: покращення рівня життя, вищі заробітки чи кращі кар'єрні перспективи. Схожу картину показує опитування молоді віком 14–29 років, проведене у 2021 році в семи країнах: Чехії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі та Словаччині. У середньому 22,5% опитаних мали сильне або дуже сильне бажання мігрувати. Найвищим цей показник був у Польщі (27%), а найнижчим – у Литві (17%).

Примітка: В наведених опитуваннях респонденти були старшими, ніж в даному дослідженні, крім того, формулювання питання відрізнялося від того, що було використано для опитування підлітків в Україні. Тому порівняння даних дає змогу говорити лише про загальні тенденції, а не про точну відповідність показників.

Причини залишатися в Україні та поїхати за кордон

Для підлітків, які хотіли б жити в Україні, основними причинами є близькість до родини та звичне середовище. 60,8% називають бажання бути ближчими до сім'ї та родичів, 51,9% — знайоме середовище (Рис. 16). Ще для 35,9% підлітків важливо, що в Україні немає мовного бар'єру, а 34,4% хочуть залишатися ближчими до друзів. Отже, для підлітків рішення залишатися в Україні передусім пов'язане із соціальними зв'язками, звичним середовищем і мовою.

Інші мотиви мають меншу частоту згадувань: 18,5% говорять про комфортне життя в Україні, 18,1% — про патріотичні почуття, 16% — про любов до свого міста чи села. Економічні та освітні переваги згадуються рідше: можливість безкоштовного навчання — 8%, природа і клімат — 7,5%, краща медицина — 4,5%, якісна освіта — 3,9%, можливості для роботи та заробітку — 3,8%.

Рис. 16. Існує багато причин для того, щоб хотіти жити в Україні. Чому б Ви хотіли жити / щоб Ваша дитина жила в Україні?

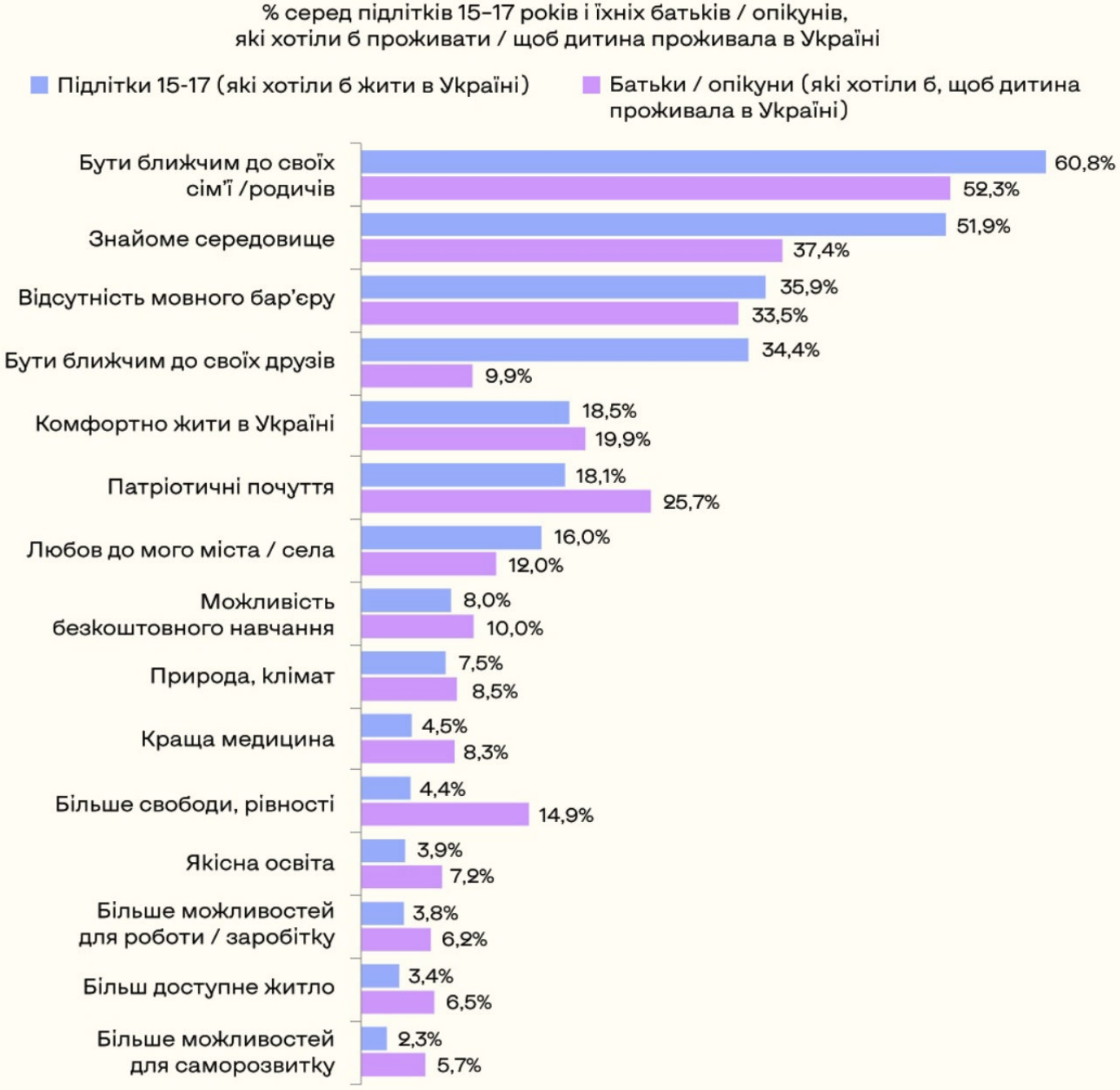

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1153 респонденти • N батьків / опікунів підлітків 15–17 р. = 1007 респондентів

Водночас мотиви батьків / опікунів, які хотіли б, щоб дитина жила в Україні, дещо відрізняються. Серед причин, які утримують в Україні, найчастіше називають близькість до родини (52,3%), знайоме середовище (37,4%) та відсутність мовного бар'єру (33,5%). Порівняно з підлітками, для цієї групи більш значущими є патріотичні почуття (25,7%), комфорт життя (19,9%), свобода та рівність (19,4%) і краща медицина (8,3%).

> Тому що це бюджетний варіант, не потрібно розлучатися з друзями, батьками; не потрібно вчити інші мови.
>
> Хлопець, 14-15 років, Полтавська обл.

Таким чином, підлітків сильніше утримують в Україні безпосередні соціальні зв'язки: родина, друзі та звичне середовище. У батьків / опікунів, навпаки, більш помітну роль відіграють загальні умови життя та суспільні характеристики України – патріотичні почуття, комфорт, свобода та рівність, медицина й освіта. При цьому мовний бар'єр є важливим мотивом для обох груп — 35,9% підлітків і 33,5% батьків / опікунів.

Підлітки, які хотіли б постійно проживати за кордоном, найчастіше серед мотивів називають уявлення про більше можливостей для роботи та заробітку (61,8%), більше можливостей для саморозвитку (44%), безпекові причини (41,4%). Серед батьків та опікунів, які хотіли б, щоб їхні діти постійно проживали за кордоном, безпекові причини є набагато більш поширеними — 78,6%, уявлення про більше можливостей для роботи та заробітку згадали 62,3%, про більше можливостей для саморозвитку — 46,8%.

Зацікавленість України та інших країн у молоді з України

Більшість підлітків та батьків вірять, що українські університети зацікавлені в молоді. Зокрема, 74% підлітків 15–17 років та 76% їхніх батьків / опікунів в оцінці від 0 до 10 (де 0 — зовсім не зацікавлені, а 10 — дуже сильно зацікавлені) дають оцінки від 6 та вище (Рис. 17). Цікаво, що оцінки зацікавленості змінюються залежно від того, яку країну підлітки та батьки / опікуни обирають для постійного проживання. Батьки / опікуни, які хочуть, щоб дитина постійно проживала в Україні, оцінюють зацікавленість українських університетів з частотою 79,8%, тоді як ті, що обирають для постійного проживання дитини закордон, говорять про таку зацікавленість рідше — 60%. Схожа ситуація серед підлітків — ті, хто хоче жити в Україні говорять про зацікавленість у 79% випадків, ті, що обирають закордон — у 62%.

Рис. 17. На Вашу думку, наскільки українські університети зацікавлені в тому, щоб молодь з України вступала до них на навчання?

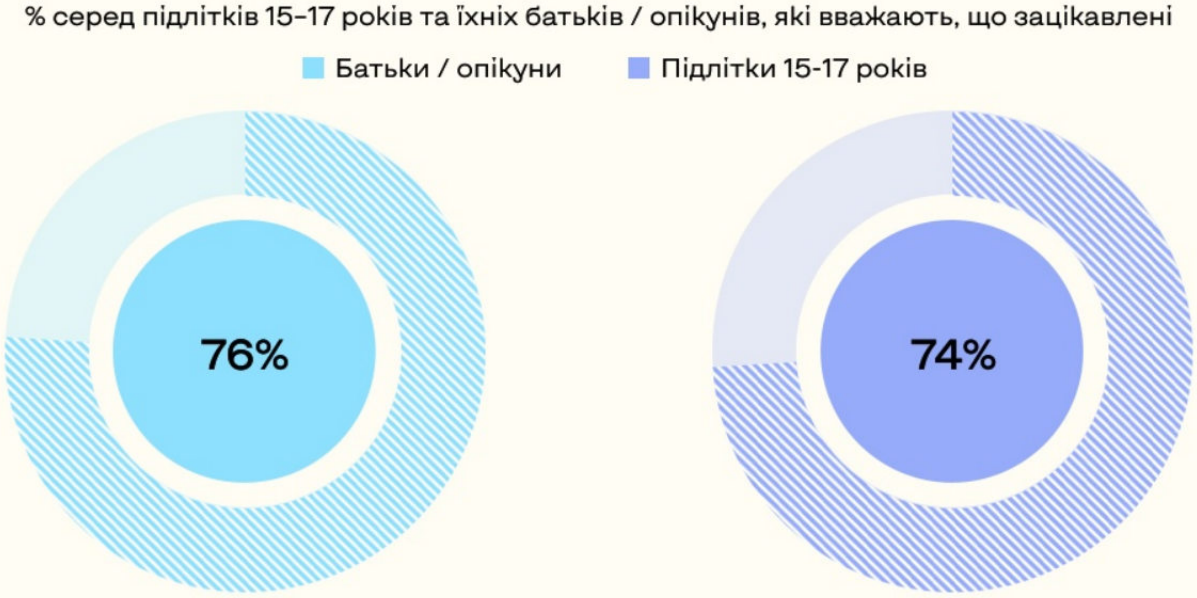

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

На питання, чому українські університети не зацікавлені в молоді, найчастіше говорили про високу вартість навчання та складність НМТ. Найбільша частка — майже чверть усіх відповідей (22%) — пов'язує незацікавленість ВНЗ із фінансовим бар'єром: високою вартістю контрактного навчання та браком бюджетних місць. Ще 7,5% сказали, що університети цікавлять лише гроші, а не самі студенти. На другому місці (13%) — скарги на складність і несправедливість НМТ: високі прохідні бали, ускладнення тесту з кожним роком, острах не набрати потрібного балу. Майже кожна десята відповідь (9,4%) прямо називає причиною корупцію та хабарництво при вступі й навчанні. Цікаво, що у цієї групи, найбільш ймовірно, ще не було прямої взаємодії з ВНЗ, а тому їх уявлення могли бути сформовані через посередництво інших обставин, стереотипів та/чи інших осіб.

Далі йдуть менш поширені, але помітні теми: застаріла система освіти та навчальні програми без практики (6,3%), низька якість викладання і немотивовані викладачі (5,7%), несправедливість відбору — пільговики, вступ «для своїх», фальсифіковані рейтинги (4,4%), а також війна та виїзд молоді за кордон як фактор, що знецінює зусилля університетів (теж 4,4%). Невелика частка респондентів (3,8%) звинувачує ВНЗ у слабкій інформаційній та агітаційній роботі з абітурієнтами(ками), а 2,5% скаржаться на погані побутові умови — гуртожитки, стипендії, інфраструктуру.

Зацікавленість іноземних університетів в українській молоді оцінюють більш стримано. В те, що вони зацікавлені, вірять 50% батьків / опікунів і 49% підлітків 15–17 років. Відмінності за тим, яку країну обирають як постійне місце проживання, не зафіксовано.

Рис. 18. На Вашу думку, наскільки іноземні університети зацікавлені в тому, щоб молодь вступала до них на навчання?

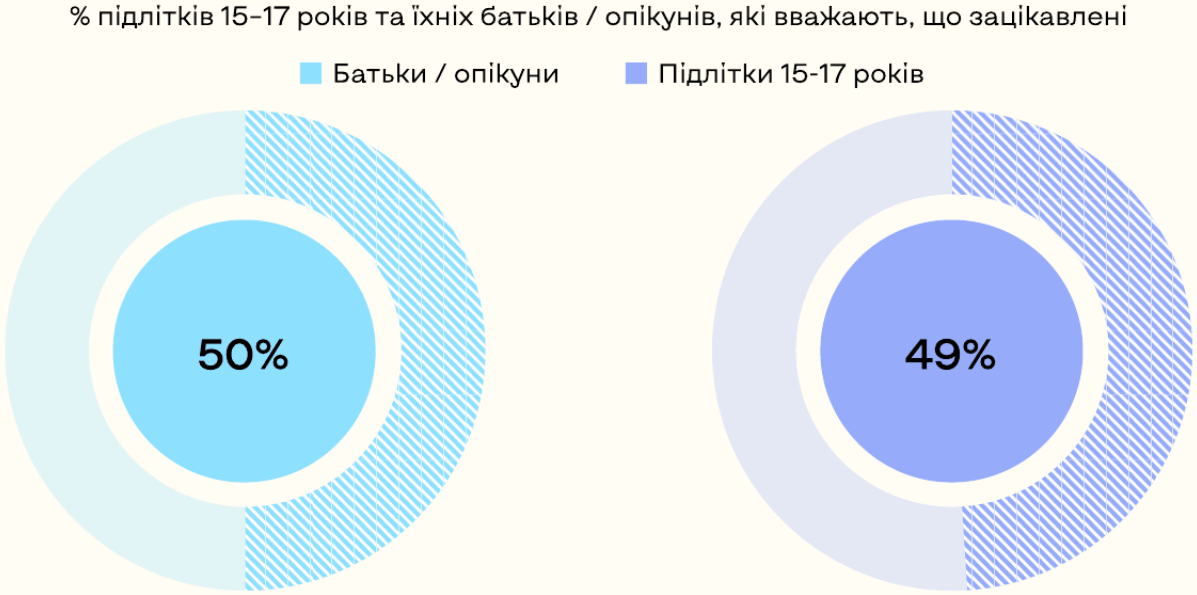

Примітка: N підлітків 15-17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15-17 р. = 1501

Щодо держави Україна, близько половини батьків / опікунів вірять в те, що вона зацікавлена в українській молоді, серед підлітків цей рівень вищий. Зокрема, 55% батьків / опікунів та 67% підлітків 15–17 років вірять в зацікавленість України в тому, щоб молодь жила та працювала в Україні. Як і з університетами, спостерігаємо різницю між тими, хто хотів би жити в Україні або за кордоном. Батьки / опікуни підлітків 15–17, які хочуть, щоб їхня дитина жила в Україні, у 61% випадків вважають, що Україна зацікавлена; серед тих, хто хоче, щоб дитина жила за кордоном, про зацікавленість України говорять тільки 36%. Серед підлітків оцінки не так сильно відрізняються: серед тих, хто хоче жити в Україні, 69% говорять про зацікавленість, серед бажаючих проживати за кордоном таких 61%.

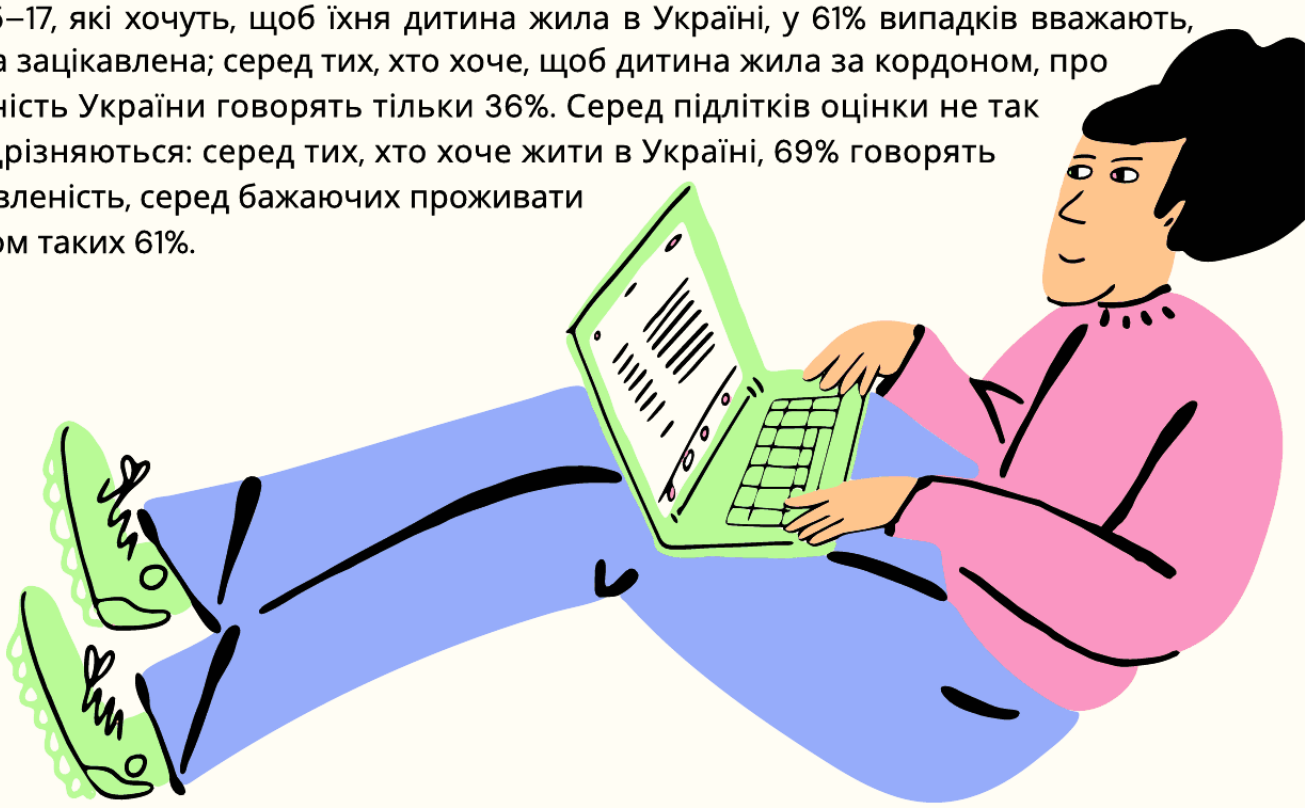

Рис. 19. Наскільки держава Україна зацікавлена в тому, щоб молодь жила і працювала в Україні?

% підлітків 15–17 років та їхніх батьків / опікунів, які вважають, що зацікавлена

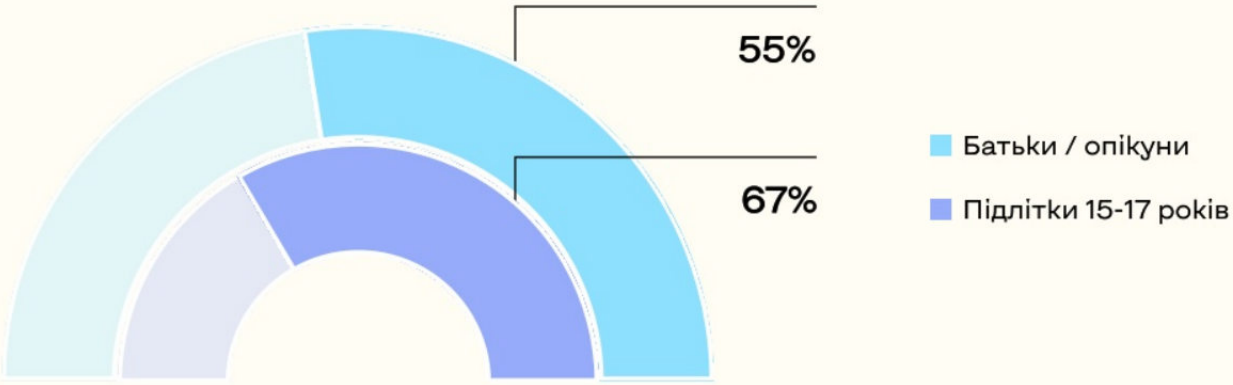

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

Підлітки набагато рідше вважають, що інші держави зацікавлені в українській молоді в порівнянні з Україною. 49% підлітків 15–17 років вважають, що інші держави зацікавлені в тому, щоб українська молодь жила та працювала у них, що значно нижче за 67% підлітків, які вірять у зацікавленість України. Серед батьків рівень зацікавленості такий же, як щодо України — 55%. Відмінностей за тим, яку країну обирають для постійного проживання, немає.

Рис. 20. Наскільки інші держави зацікавлені в тому, щоб молодь з України жила і працювала в їхніх країнах?

% підлітків 15–17 років та їхніх батьків / опікунів, які вважають, що зацікавлені

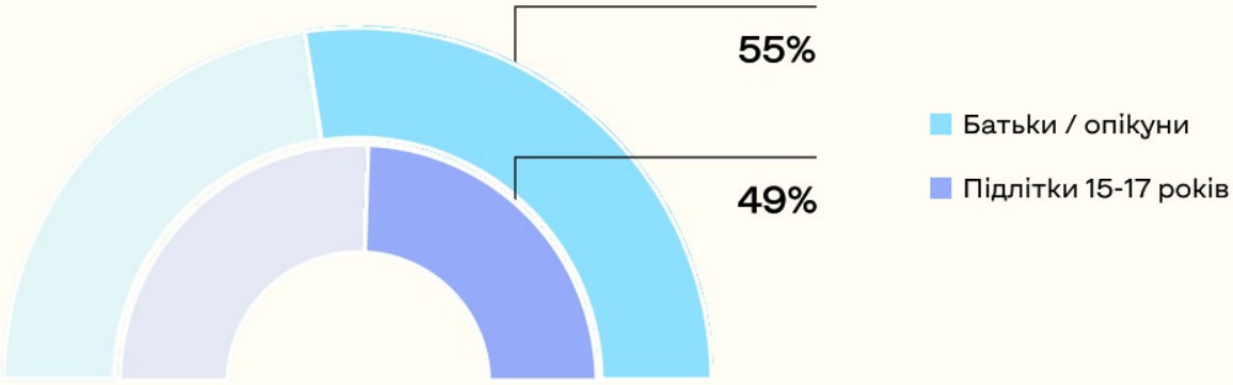

Примітка: N підлітків 15–17 р. = 1501 • N батьків підлітків 15–17 р. = 1501

Висновки

Зростаюча невизначеність щодо власного майбутнього є викликом для підлітків, які живуть в Україні, особливо в групі 15–17 років. Попри це, більшість підлітків все ж прагнуть жити й навчатися в Україні, тримаючись за родинні та соціальні зв'язки. Більшість підлітків планують продовжувати навчання після закінчення школи, значна їхня частка обирає навчання в Україні. Проте існує чіткий розрив між прагненнями та оцінкою реальних можливостей у здобутті освіти. Бажання постійно проживати в Україні корелює з оцінкою майбутнього України, а також з фінансовим станом родини та задоволеністю школою.

Враховуючи це, серед пріоритетних напрямів дій для утримання та розвитку людського капіталу залишаються питання:

- **Системної профорієнтації та супроводу у старшому підлітковому віці (15–17 років):** Запровадження індивідуального кар'єрного консультування та менторства у старшій школі для подолання невизначеності. Окремий фокус потрібен для підлітків-ВПО та тих, хто не планує вступати до закладів вищої освіти, щоб запобігти їхньому випадінню з освітнього та економічного життя.

- **Комплексної модернізації вищої освіти:** Підвищення привабливості українських університетів через розширення грантових і стипендіальних програм, оновлення навчальних програм із фокусом на практичні навички (46,7%), забезпечення доброчесності навчання (50,5%) та розбудову сучасної інфраструктури й гуртожитків.

- **Популяризації професійної освіти, зокрема і серед батьків:** Розкриття потенціалу професійно-технічного навчання, до якого підлітки демонструють удвічі вищий інтерес, ніж їхні батьки. Необхідно усунути бар'єри досяжності цієї освіти та проводити роботу з батьками для подолання застарілих стереотипів щодо робітничих професій.

- **Об’єднання освіти та ринку праці як комплексного шляху:** Розвиток партнерств між закладами освіти та роботодавцями (дуальне навчання, стажування, перше робоче місце). Оскільки ключовими мотивами виїзду за кордон є пошук заробітку та самореалізація, створення зрозумілої кар’єрної перспективи в Україні може бути дієвим інструментом для утримання молоді.

- **Підтримки молодіжного підприємництва та локальних ініціатив:** Створення спеціальних програм для підлітків, які прагнуть розвивати власний бізнес, а також розвиток молодіжних просторів у регіонах для зміцнення соціальних зв’язків, які сьогодні слугують головним якорем для проживання в Україні.

РОЗВИТОК ЗДІБНОСТЕЙ ТА ТАЛАНТУ

Уявлення про таланти й здібності, їх розвиток та фактори, що їх формують

Розвиток потенціалу підлітків пов'язаний із їхнім уявленням про можливість розвивати власні здібності, підтримкою батьків і вчителів та сприятливим середовищем для навчання й розвитку (OECD, 2024, 2026; UNICEF & SeeD, 2020). У цьому розділі розглядаємо, які сфери здібностей виділяють підлітки, що мотивує їх до розвитку, яку роль відіграють родина, школа та позашкільна освіта, а також які бар'єри заважають реалізувати потенціал.

Сприйняття власних здібностей і таланту

Більшість опитаних підлітків вказують, що вже знають до чого мають хист і / або вже мають досягнення в конкретній сфері. Ми запитали підлітків, чи вдалось їм вже знайти сферу або напрямок, в яких вони мають здібності та потенціал. 26,9% відзначили, що вже мають успіхи в конкретній сфері, 39,7% — знають, що їм подобається та вдається, але конкретних досягнень поки не мають. Ще 27,3% поки не знають, до чого мають хист, а 6,1% не змогли відповісти на це питання. Саме ці підлітки є основною цільовою аудиторією для підтримки в розумінні своїх здібностей.

Рис. 21. Як Ви вважаєте, чи вдалося Вам вже знайти те, у чому Ви справді маєте здібності / потенціал?

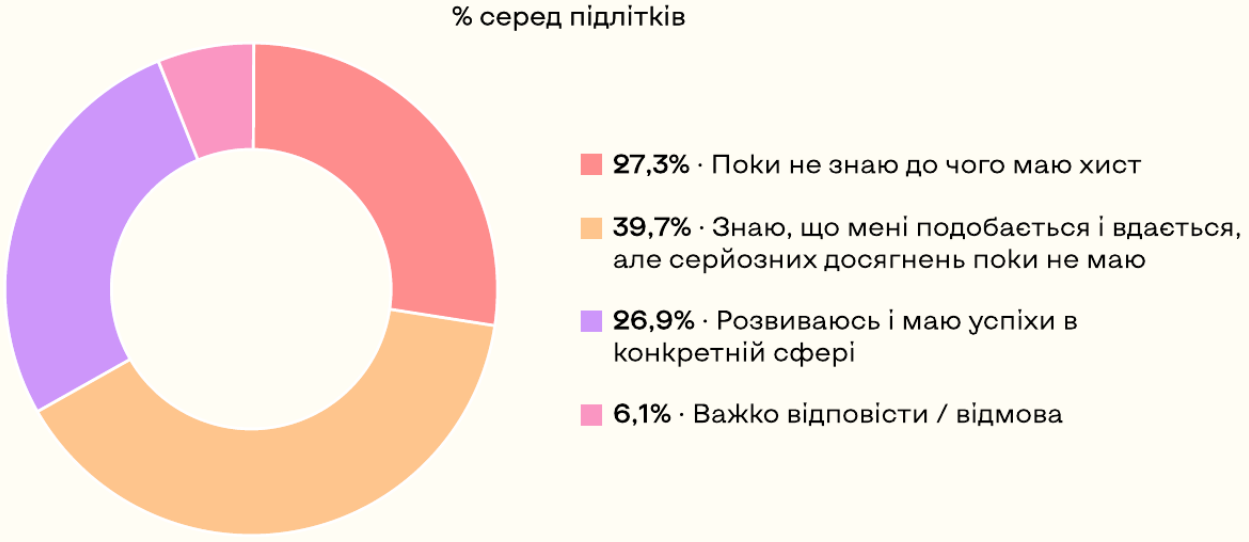

Примітка: N підлітків = 3176

Підлітки розглядають талант і здібності не як одну якість, а як цілу формулу: природний хист, любов до справи, розвиток, результат і можливість проявити себе. Відповідно до даних інсайт-сесій, якщо говорити про те, де проявляється талант, то підлітки не обмежують його лише навчанням або творчістю. Вони згадують спорт, мистецтво, хобі, знання, майбутню професію, самовираження. Тобто талант для них існує в конкретній діяльності: у тому, що людина робить, розвиває і через що показує себе. Серед талановитих людей найчастіше в межах інсайт-сесій підлітки називали Тараса Шевченка, Олександра Усика, Лесю Українку та Ліну Костенко.

Рис. 22. Хто, на Вашу думку, є талановитим?

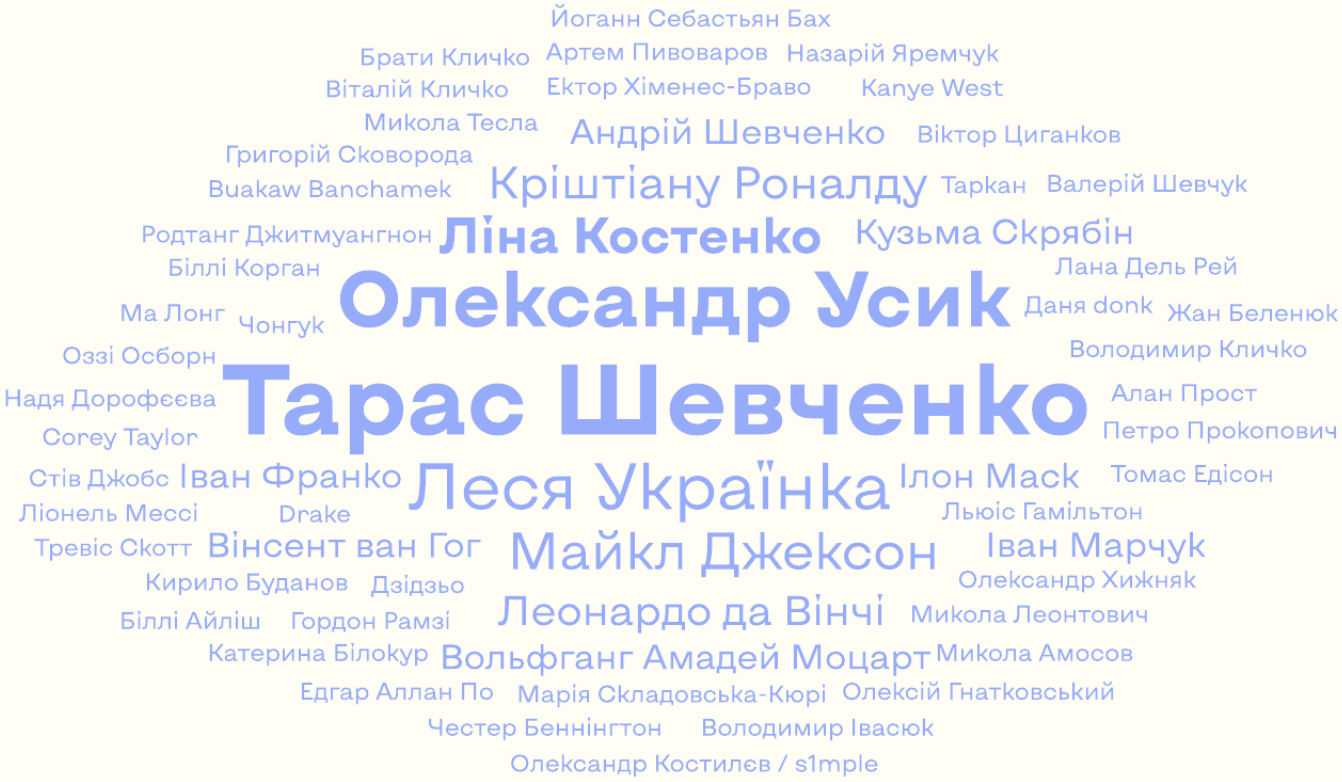

Примітка: N = 143 респонденти(ки) (підлітки, які живуть в Україні), які взяли участь в інсайт сесії

Вища самооцінка здібностей пов'язана із залученістю до позашкілля, підтримкою родини та соціальною інтеграцією. Більшість підлітків позитивно оцінюють власні здібності та потенціал: 74% підлітків оцінили свої здібності на 6 балів і вище за 10-бальною шкалою. Середня оцінка серед усіх підлітків становить 7,0.

74%

Вищі оцінки дають підлітки, які беруть участь у позашкільній освіті (у середньому 7,2 бала проти 6,3 серед тих, хто не відвідує жодних), легко заводять друзів (7,4 проти 6,2 серед тих, кому це дається важко) та позитивніше оцінюють власне майбутнє (7,3 проти 5,5 серед тих, хто бачить його безнадійним). Водночас самооцінка статистично не залежить від проживання в сільській місцевості, статусу ВПО, близькості до лінії фронту, освіти батьків, фінансового становища сім'ї чи наявності військовослужбовців(иць) серед батьків.

Рис. 23. Самооцінка здібностей залежно від факторів участі у позашкіллі; олімпіадах, МАН, змаганнях тощо; легкості заводити друзів та уявлення про своє майбутнє

Самооцінка здібностей підлітків значною мірою відповідає їхній реальній залученості до олімпіад, конкурсів, змагань та діяльності МАН. Підлітки, які за останні два навчальні роки брали участь хоча б в одному такому заході (олімпіаді, МАН, науковому проєкті, конкурсі, змаганнях, творчому фестивалі чи молодіжній програмі), оцінюють власні здібності в середньому на 7,4 бала з 10, а ті, хто не брав участі в жодному, — на 6,4. Що різноманітніша участь, то вища самооцінка: від 6,4 серед тих, хто не брав участі, до 7,1 серед тих, хто долучався до заходів одного типу, 7,6 — двох-трьох типів і 8,1 — усіх чотирьох (наукових, спортивних, творчих і молодіжних). Тобто самооцінка підлітків переважно має реальне підґрунтя.

Доступ до можливостей проявити та отримати визнання за здібності розподілений нерівномірно. В олімпіадах, МАН, наукових проєктах, конкурсах, змаганнях, творчих фестивалях чи молодіжних програмах за останні два навчальні роки брали участь 65% підлітків, чиї батьки мають вищу освіту, і 51% — серед решти. Підлітки з більш забезпечених родин долучаються до таких заходів частіше, ніж із менш забезпечених (66% проти 56%), дівчата — частіше за хлопців (64% проти 55%), а ті, кому легко заводити друзів, — значно частіше, ніж ті, кому це дається важко (66% проти 46%). Підлітки-ВПО беруть участь дещо рідше (55% проти 61%). Тому участь в олімпіадах, конкурсах чи інших програмах відображає як здібності, так і доступ до можливостей їх проявити.

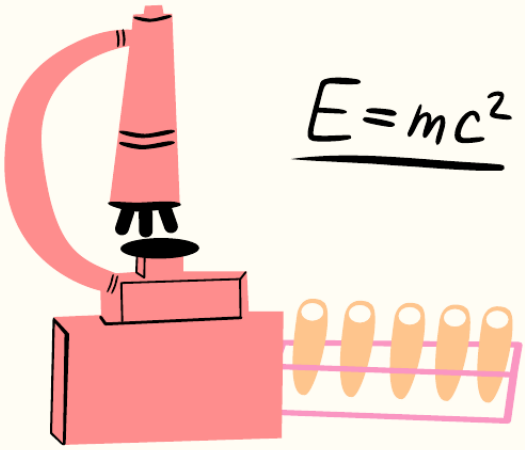

Підлітків говорять про те, що мають здібності, але не беруть участь в заходах, які можуть дати визнання їх потенціалу. 20% підлітків високо оцінюють свої здібності (від 7 балів та вище), але не брали участі в олімпіадах, МАН, конкурсах, змаганнях, творчих фестивалях чи молодіжних програмах.

Дівчата оцінюють свої здібності в середньому вище, але це пов'язано передусім із відмінностями у залученості до позашкілля. Дівчата мають вищу самооцінку таланту (дівчата — 7,16 порівняно з 6,84 серед хлопців), що відрізняється від інших досліджень, в яких чоловіки зазвичай дещо вище оцінюють себе в порівнянні з жінками (Gentile et al., 2009). Проте при більш глибокому аналізі ми бачимо, що ця різниця спричинена не статтю, а активнішою залученістю до різних видів позашкільної діяльності. Після врахування залученості до позашкілля гендер сам по собі не є значимим фактором.

Рівень стресу корелює з самооцінкою здібностей. Серед підлітків, які оцінюють свої здібності на 7 балів і вище, середній рівень стресу становить 5,5–5,6 бала за шкалою від 0 до 16 — незалежно від того, чи брали вони участь в олімпіадах, конкурсах та інших заходах. Серед тих, хто оцінює себе нижче, рівень стресу помітно вищий — 7,0–7,2 бала, теж незалежно від участі. Зв'язок між самооцінкою і стресом зберігається і з урахуванням участі в заходах, тоді як сама участь, окремо від самооцінки, зі стресом статистично не пов'язана. Тобто досягнення важливі для самооцінки, але для психологічного стану вирішальним є саме те, як підліток себе бачить.

Діти з особливими освітніми потребами (ООП) оцінюють свої здібності дещо нижче за інших підлітків, а також частіше стикаються з психологічними та соціальними бар'єрами. Близько 8,5% опитаних батьків відзначають, що підліток(ка) має ООП[5]. Середня самооцінка здібностей серед підлітків з ООП — 6,7

[5] N = 270, без урахування частки підлітків, які мають порушення зору

балів (тоді як підлітків без ООП — 7,1). Їхня залученість у позашкіллі така ж, як серед інших підлітків (до жодної активності не залучені 21,9% підлітків з ООП і 21,1% підлітків без ООП). Попри це, рівень стресу серед підлітків з ООП вищий — 6,8 бала за шкалою від 0 до 16 проти 6,0 серед інших підлітків. Найбільше ця різниця стосується відчуття втрати контролю: 29% підлітків з ООП часто відчувають, що не можуть контролювати важливі речі у своєму житті (проти 22% серед інших), а 26% — що труднощі накопичилися настільки, що їх не подолати (проти 18% серед дітей без ООП).

Міграційні наміри не пов'язані з самооцінкою здібностей або формальними досягненнями. Учасники олімпіад і МАН не демонструють вищої готовності до виїзду за кордон.

Напрями, у яких підлітки бачать свій потенціал

Щоб визначити, у яких сферах підлітки бачать власні здібності, ми запропонували їм самостійно назвати напрями, у яких, на їхню думку, вони мають найбільший потенціал. Відповіді згрупували за основними сферами та порівняли між віковими групами 12–14 і 15–17 років, за статтю, а також за типом населеного пункту та регіоном проживання.

Молодші підлітки найчастіше бачать свій потенціал у спорті, відеоіграх та образотворчому мистецтві, тоді як із віком спектр потенційних здібностей зміщується у бік академічних, технологічних і соціальних навичок. Серед 12–14-річних найчастіше називають спорт (35,2%), відеоігри/онлайн-ігри та кіберспорт (25,7%) і образотворче мистецтво та малювання (21,7%). У старшій групі ці напрями також залишаються серед найпопулярніших, але їхні частки нижчі: 25,2%, 21,0% та 17,6% відповідно.

> Маю талант до малювання, бо малюю з дитинства, жодного разу не ходячи на курси. Маю талант до тенісу, у цьому спорті я дуже швидко розвинулася та маю налаштованість на перемогу. Це база.
>
> Дівчина, 16-17 років, Іспанія

> Я спортсмен, КМС з тхеквондо, переможець багатьох змагань, до прикладу, чемпіон Києва, чемпіон Київської області і т. д. Маю чорний пояс (1 дан).
>
> Хлопець, 14-15 років, м. Київ, спортсмен

З віком уявлення про власний потенціал стає більш різноманітним і виходить за межі традиційно творчих та спортивних напрямів. У групі 12–14 років частіше, ніж серед 15–17-річних, згадуються створення речей власноруч (16,4% проти 11,7%), кулінарія (16,4% проти 11,2%), танці та театральне мистецтво (16,4% проти 10,4%). Натомість серед 15–17-річних частіше називають вивчення мов (19,6% проти 17,4%), точні науки (12,8% проти 11,0%), соціальні навички (12,8% проти 6,6%), технології та інженерію (9,9% проти 5,2%), пізнавальні навички (8,2% проти 5,3%), психологію та суспільні науки (9,0% проти 4,2%) (Рис. 24).

Рис. 24. За Вашими спостереженнями (...) у яких напрямах у Вас є найбільше здібностей / потенціалу?

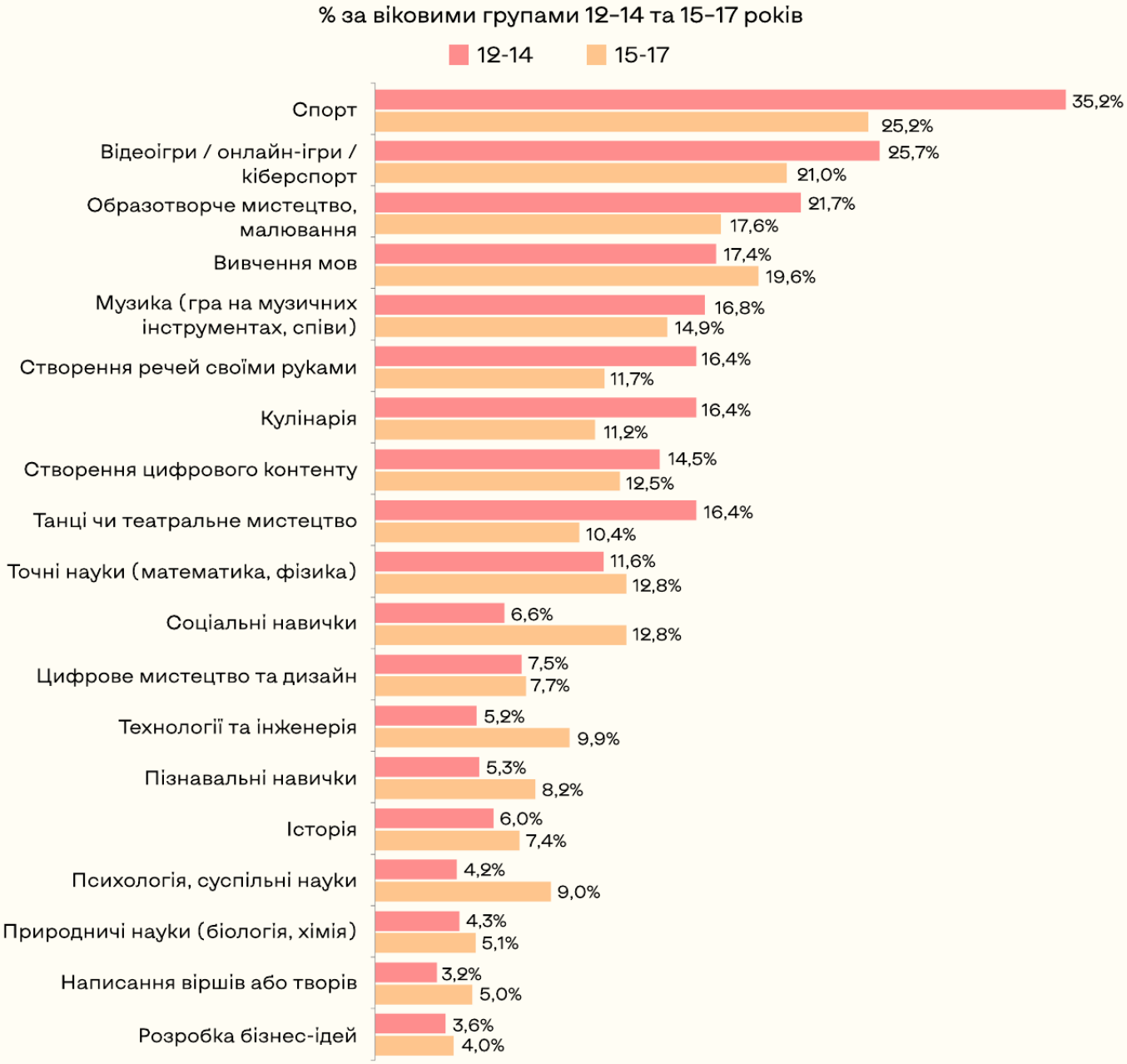

Примітка: N 12–14 років = 2 147 респондентів(ок) • N 15–17 років = 1 903 респондентів(ок)

Уявлення про власний потенціал суттєво відрізняється за статтю: хлопці частіше називають спортивні, ігрові та технічні напрями, а дівчата — творчі, мовні та соціальні. Хлопці значно частіше бачать свої здібності у спорті (42,6% проти 22,1% серед дівчат), відеоіграх та кіберспорті (42,6% проти 10,3%), точних науках (16,9% проти 8,9%), технологіях та інженерії (14,5% проти 2,6%) та історії (9,5% проти 4,7%). Дівчата частіше називають образотворче мистецтво та малювання (30,1% проти 4,6%), танці та театральне мистецтво (20,1% проти 4,1%), створення речей власноруч (19,9% проти 5,8%), музику (18,5% проти 12,1%), кулінарію (16,3% проти 10,4%), психологію та суспільні науки (8,4% проти 3,5%) і написання віршів або творів (6,0% проти 1,1%) (Рис. 25). Єдині дві сфери, в яких різниця між хлопцями та дівчатами є статистично незначущою — це цифрове мистецтво та дизайн, а також пізнавальні навички.

Рис. 25. За Вашими спостереженнями (...) у яких напрямах у Вас є найбільше здібностей / потенціалу?

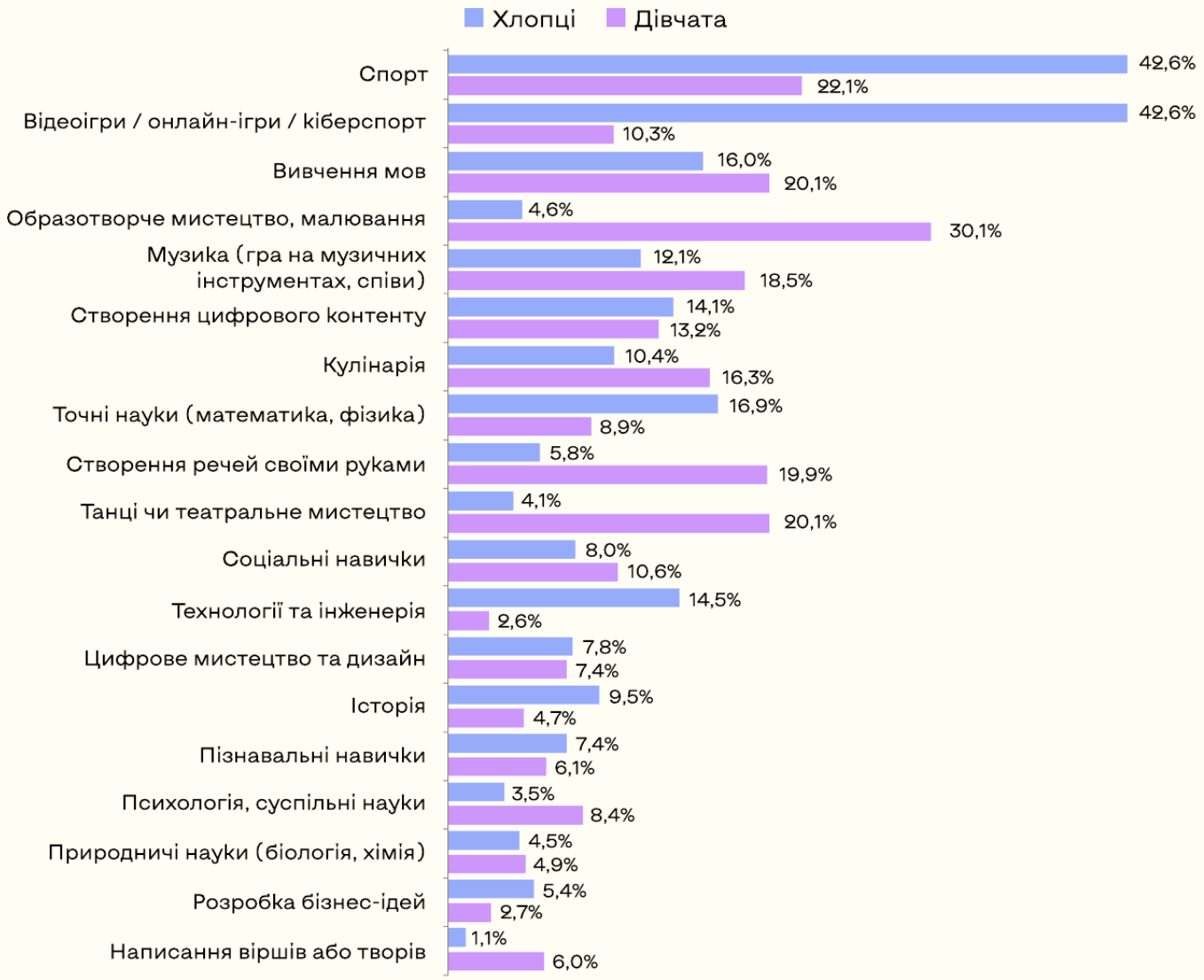

Примітка: N хлопців = 1 974 респондентів • N дівчат = 2 076 респонденток

> На мою думку, у мене простежується непогане інженерне мислення. У мене доволі непогані здібності у програмуванні. Я навіть дійшов до рівня першого курсу – це зі слів мого вчителя. Я доволі сильно люблю, навіть обожнюю, математику, тобто в мене є схильність до математики.
>
> Хлопець, 14–15 років, Чернігівська обл., олімпіадник

Уявлення підлітків про власний потенціал також відрізняється залежно від місця проживання, зокрема за окремими напрямами здібностей. У великих містах частіше називають точні науки, зокрема математику та фізику (15% проти 12,4% в малих містах та селах), вивчення мов (21% проти 19,1% в селах), пізнавальні навички (15,1% проти 11%), соціальні навички (13,1% проти 10% в селах), психологію й суспільні науки (10,6% проти 6,3% у селах). У Києві більша частка підлітків, які бачать свій потенціал у спорті (46% проти 26% на заході України), тоді як серед підлітків із населених пунктів першої лінії оборони частіше згадується історія (11% проти 4% серед підлітків з другої лінії оборони і 6% серед підлітків з центрального регіону).

Поєднання декількох здібностей і потенціалу підлітків

Здібності підлітків формують не окремі ізольовані навички, а ширші профілі потенціалу. Виявлено п'ять чітких кластерів: спортивний; мистецько-хендмейд, що охоплює малювання, танці, музику, рукоділля та кулінарію; цифрово-креативний, до якого належать контент, дизайн і відеоігри; STEM, що поєднує точні науки, технології та IT; гуманітарно-когнітивний, який охоплює природничі науки, мови, написання віршів або творів, психологію, історію, соціальні навички, бізнес, фінанси та пізнавальні здібності.

> Програмування, математика, просто здобуття інформації, а взагалі – алгоритми всюди.
>
> Хлопець, 16–17 років, Донецька обл., олімпіадник та представник творчого напряму

Потенціал має міждисциплінарний характер. Підлітки часто одночасно бачать свої сильні сторони у близьких за змістом сферах. Наприклад, цифрові здібності поєднуються з креативністю, а точні науки з технологіями та IT. Це означає, що розвиток одного напряму може створювати основу для розвитку суміжних навичок.

> Я вмію танцювати й співати (співаю в трьох гуртах), граю на скрипці та фортепіано, добре плаваю, малюю і почала вивчати нову мову.
>
> Дівчина, 14–15 років, Рівненська обл., олімпіадниця, спортсменка та представниця творчого напряму

Творчий потенціал охоплює широкий спектр здібностей. До мистецько-хендмейд профілю належать малювання, музика, танці, рукоділля та кулінарія, що свідчить про різноманітність способів, через які підлітки проявляють і розвивають творчість. Водночас творчі здібності можуть поєднуватися з іншими профілями, зокрема цифровими та соціальними навичками.

> Художні здібності, кулінарія солодких страв, рукоділля, танці, талант знаходити вихід у складні часи, талант до комунікації з різними характерами людей. Але це все треба ще й добре розвивати.
>
> Дівчина, 16–17 років, Одеська обл., олімпіадниця та представниця творчого напряму

Спорт є найбільш специфічним напрямом. Він слабше пов'язаний з іншими сферами, тому спортивний потенціал значною мірою існує як окремий профіль, а не частина ширшого набору здібностей.

Найширшим є гуманітарно-когнітивний профіль. Мови, психологія, історія, природничі науки, соціальні та пізнавальні навички, бізнес і написання текстів виявляються взаємопов'язаними. Це свідчить про ширше сприйняття підлітками інтелектуальних і соціальних здібностей як взаємодоповнюваних.

> Я вважаю себе різносторонньою людиною, тому що з дитинства займаюся плаванням, танцями, а раніше також грала у волейбол. Одним із моїх найбільших досягнень є знання англійської мови. Також я продовжую її активно вивчати та вдосконалювати. А ще серед моїх сильних сторін можу виділити комунікабельність, харизматичність і вміння знаходити спільну мову з різними людьми.
>
> Дівчина, 16–17 років, м. Київ, олімпіадниця, спортсменка та представниця творчого напряму

Рис. 26. У яких сферах / напрямах у Вас є здібності / потенціал, які Ви вже розвиваєте?

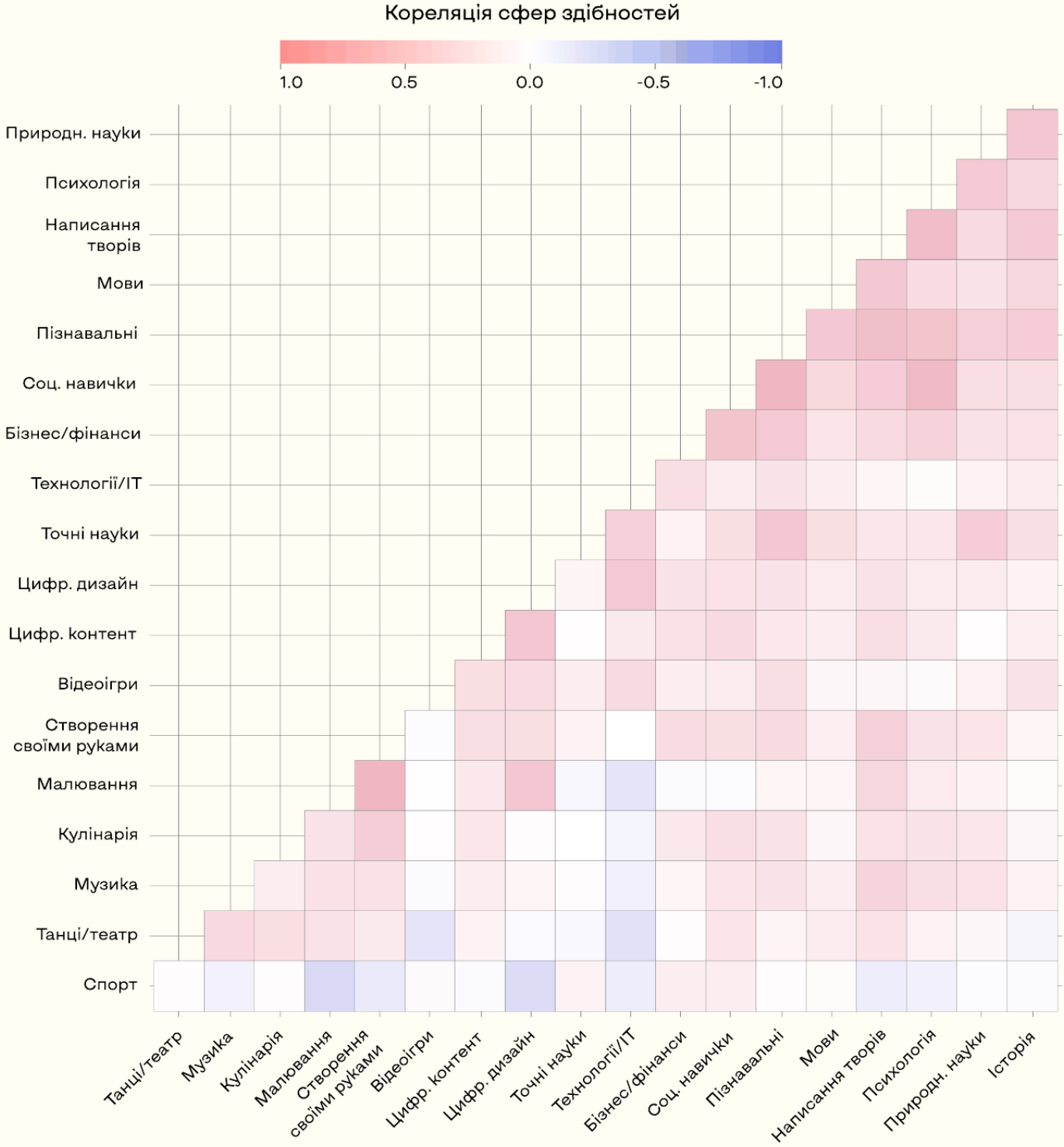

Примітка: N = 3726 респондентів(ок). На рисунку наведено коефіцієнти тетрахоричної кореляції, які показують, наскільки часто дві сфери здібностей називають одні й ті самі підлітки. Додатні значення означають, що сфери часто обирають разом, від'ємні - що їх рідко обирають одночасно, а значення, близькі до 0 - що вибір однієї сфери не пов'язаний з вибором іншої. Що насиченіший колір, то сильніший зв'язок.

Багато підлітків мають одночасно здібності у різних сферах. За результатами інсайт-сесій з підлітками з академічними, творчими або спортивними досягненнями ми бачимо, що багато дітей одночасно мають здібності у різних сферах. Більшість з них має одразу кілька талантів, наприклад, дуже часто це одночасно наукові та творчі здібності, або спорт і олімпіади, або навіть усі три напрями.

Для подальшого розвитку потенціалу варто враховувати не лише окремі здібності, а їх поєднання як у суміжних, так і в досить далеких сферах. Освітні та позашкільні можливості можуть створювати умови для одночасного розвитку близьких напрямів, наприклад технологічних і креативних, STEM і цифрових або гуманітарних і соціальних навичок, так і на перший погляд не пов'язаних здібностей. Це дозволить підтримувати різні профілі здібностей підлітків і розширювати можливості їх подальшої реалізації.

Що мотивує підлітків розвивати свої здібності?

Інтерес до самої діяльності залишається головним мотиватором розвитку здібностей у підлітків обох вікових груп, водночас із віком посилюється орієнтація на майбутню професію та фінансову самостійність. Радість, натхнення та задоволення від процесу називають майже однаковою мірою 40,8% підлітків 12–14 років і 41,0% 15–17 років. Водночас серед старших підлітків частіше мотиваторами є можливість побудувати кар'єру та професійно розвиватися (37,9% проти 32,6%) і мати високий дохід у майбутньому (38,5% проти 32,9%). Для молодших респондентів(ок) дещо важливішими є розвиток власного потенціалу в хобі та можливість використовувати їх як форму відпочинку (33,3% проти 29%,3), а також бути поміченими й отримувати визнання своїх успіхів (24,9% проти 19,9%).

> Знайти ту справу, яка приноситиме тобі задоволення, і вміти її розвивати і, можливо, навіть навчитись заробляти з неї.
>
> Дівчина, 16-17 років, м. Київ

Із віком розвиток здібностей дедалі більше набуває особистого та суспільного сенсу, тоді як роль родини поступово зменшується. Серед старших підлітків частіше мотиваторами є можливість знайти однодумців (17,0% проти 13,8%), самовиражатися та пишатися собою (21,1% проти 20,0%), зробити внесок у розвиток і відбудову України (11,1% проти 8,7%) та в майбутньому вирішувати важливі світові проблеми (5,4% проти 4,7%). Водночас батьки та родина є мотиватором для 16,3%

підлітків 12–14 років і 12,0% 15–17-річних. Загалом це свідчить про поступовий перехід від зовнішніх орієнтирів до самореалізації, соціального середовища та власного бачення майбутнього.

> Бути успішним – це впевнено виконувати справу, якою ти займаєшся, і любити професійно зростати, розвиватися в цій професії і розвивати свої знання в ній. Приносити користь оточуючим і державі.
>
> Хлопець, 14–15 років, Тернопільська обл., олімпіадник, спортсмен та представник творчого напряму

Рис. 27. Якщо говорити про всі Ваші здібності, що найбільше мотивує Вас їх розвивати?

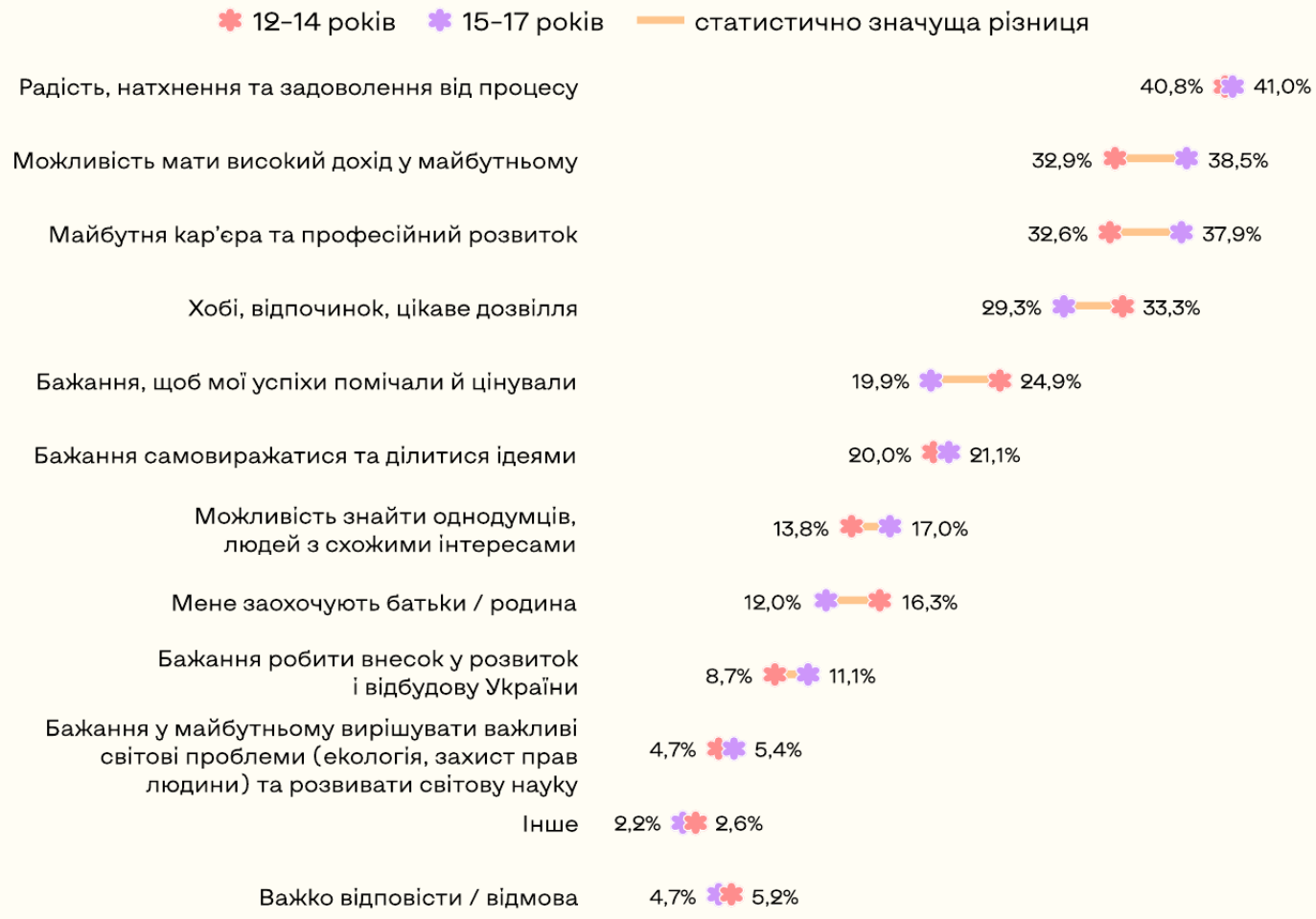

Примітка: N 12–14 років = 2 147 респондентів(ок) • N 15–17 років = 1 903 респондентів(ок)

Усвідомлення здібностей: погляд підлітків і батьків

Батьки дещо частіше, ніж самі підлітки, вважають, що здібності дитини вже проявилися та розвиваються, тоді як підлітки частіше перебувають у пошуку власних сильних сторін. 30,3% батьків зазначають, що дитина вже розвивається і має успіхи у конкретній сфері, порівняно з 26,9% підлітків (Рис. 28). Ще 42,4% батьків бачать сферу, яка дитині подобається і вдається, але поки без значних досягнень, проти 39,7% підлітків. Водночас 27,3% підлітків ще не знають, до чого мають хист, тоді як серед батьків таких 21,9%. Це вказує на невеликий розрив між зовнішньою оцінкою потенціалу та його усвідомленням самими підлітками. Ймовірно, батьки частіше інтерпретують інтерес або успіх дитини як ознаку здібностей, тоді як підлітки можуть ще не визначати ці прояви як власний потенціал.

> Я майже не бачу в собі талантів. Усе, що в мене дуже добре виходить, наприклад, малювання, – це все мої скіли, які я набирав усе своє життя. У мене ніколи не виходило малювати, але я старався весь час і навчився. Так можна сказати про всі мої вміння.
>
> Хлопець, 14–15 років

> Я не зрозумів, що маю талант.
>
> Хлопець, 16–17 років, м. Київ, олімпіадник та представник творчого напряму

З віком здібності підлітків поступово стають більш визначеними для їхніх батьків, хоча значна частина все ще перебуває на етапі пошуку. Серед батьків 12–14-річних 23,3% ще не знають, до чого дитина має хист, порівняно з 20,4% серед батьків 15–17-річних. Частка батьків, які бачать у дитини певні інтереси та здібності, але ще без значних досягнень, також знижується з 44,6% до 40,0%. Водночас частка тих, хто бачить, що дитина вже розвиває здібності та має успіхи у конкретній сфері, зростає з віком. Отже, перехід до старшого підліткового віку супроводжується поступовим переходом від пошуку та спроб різних напрямів до більш чіткого розуміння власних здібностей і перших результатів.

Рис. 28. Якщо говорити про всі Ваші здібності, що найбільше мотивує Вас їх розвивати?

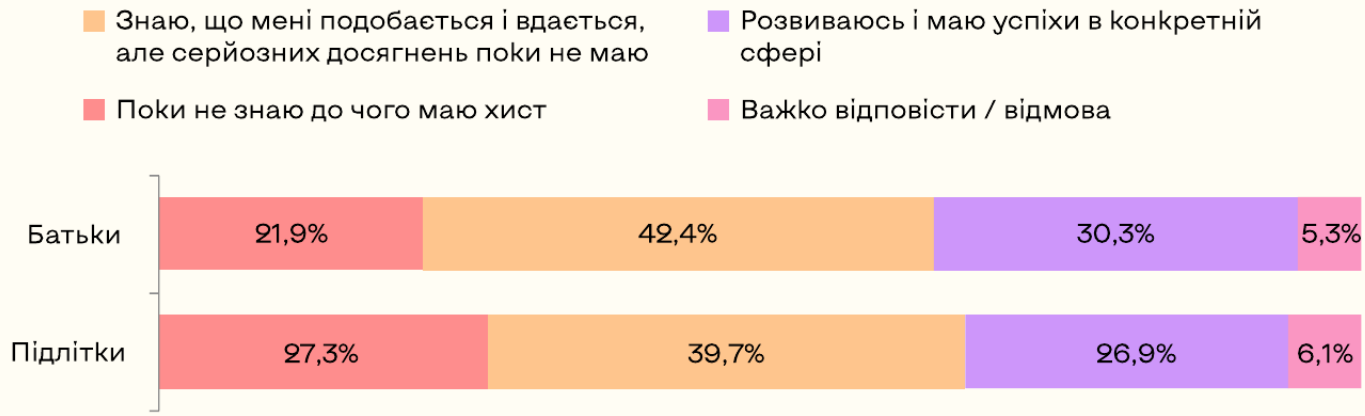

Примітка: N підлітків = 3 176 респондентів(ок) • N батьків = 3 176 респондентів(ок)

Серед конкретних сфер батьки / опікуни систематично недооцінюють здібності своїх дітей. Серед переліку сфер у середньому підлітки заявляють про 3,5 таланти (з 19 можливих), тоді як батьки — в середньому про 1,8 (тобто 1,7 батьки не бачать). Це розходження системне й завжди в один бік: діти називають у себе більше талантів, ніж помічають батьки / опікуни.

> Я легко знаходжу спільну мову з людьми, з якими я незнайома. Неважливо, чи це діти, мої однолітки чи старші. Також я швидко все запам'ятовую, мені легко дається навчання.
>
> Дівчина, 14–15 років

Найчастіше батьки не бачать здібності, які складніше побачити у повсякденному житті — особливо новітні, цифрові та «непомітні». Наприклад, відеоігри/кіберспорт як сферу здібностей називають 33,4% підлітків, але лише 17,5% батьків; кулінарію — 24,2% проти 15,0%; психологію — 9,5% проти 3,4%; написання віршів і творів — 9,2% проти 4,0%. Значний розрив також є щодо цифрового контенту (18,3% серед підлітків проти 12,5% серед батьків / опікунів) та соціальних навичок (12,4% серед підлітків проти 8,4% серед батьків / опікунів).

Найбільше батьки погоджуються з дітьми щодо здібностей, які відносяться до шкільних предметів або легко побачити через конкретну діяльність і результат.

Наприклад, щодо мов частки майже однакові: 26,7% підлітків і 25,7% батьків; щодо технологій / IT — 11,6% і 11,4%; щодо точних наук — 15,9% і 14,7%; щодо малювання — 28,2% і 25,6%.

Отже, батьківська оцінка часто відображає те, що можна побачити через результат або участь у діяльності, тоді як частина менш очевидних здібностей залишається поза їхньою увагою. Це створює ризик, що потенціал дитини у цифрових, соціальних, когнітивних та інших менш помітних сферах не отримує належного визнання та підтримки.

Таб. 1. Розбіжності в оцінці здібностей підлітків та їхніх батьків

Узгодженість дитина-батьки по сферах.
Каппа показує, наскільки підлітки і батьки однаково бачать здібності.

1 – повна узгодженість
0,61-0,80 – значна узгодженість
0,41-0,60 – помірна узгодженість
0,21-0,40 – слабка узгодженість

Сфера	% підлітків, які говорять про здібності	% батьків, які говорять про здібності	Каппа
Танці/театр	17.8	14.8	0.69
Музика	19.7	15.2	0.67
Малювання	28.2	25.6	0.66
Спорт	43.9	34.5	0.63
Мови	26.7	25.7	0.57
Технології/IT	11.6	11.4	0.56
Точні науки	15.9	14.7	0.55
Кулінарія	24.2	15.0	0.49
Цифрове мистецтво та дизайн	12.8	10.1	0.48
Природн. науки	9.7	7.2	0.48
Створення речей своїми руками	21.2	18.2	0.47

Сфера	% підлітків, які говорять про здібності	% батьків, які говорять про здібності	Каппа
Історія	11.6	6.8	0.45
Створення цифрового контенту та медіа	18.3	12.5	0.42
Написання віршів або творів	9.2	4.0	0.41
Відеоігри / онлайн-ігри / кіберспорт	33.4	17.5	0.36
Соціальні навички	12.4	8.4	0.27
Розробка бізнес-ідей та ідей для заробітку, вивчення фінансів	6.1	2.5	0.26
Психологія	9.5	3.4	0.25
Пізнавальні навички	15.1	9.6	0.19

Розбіжність між тим, де бачить свій потенціал підліток, і тим, що помічають батьки, впливає на добробут дитини. Кожна додаткова сфера здібностей, яку підліток бачить у себе, але яку не помічають батьки, пов'язана з підвищенням рівня стресу на 0,22 бала[6], тоді як більша загальна кількість визнаних підлітком здібностей, навпаки, пов'язана зі зниженням стресу (–0,17). Це вказує, що для психологічного стану важлива сама невідповідність між власним баченням здібностей і їх визнанням батьками.

Невидимі для батьків здібності також пов'язані зі слабшим сприйняттям родини як джерела підтримки та вищим бажанням виїхати за кордон. Кожна додаткова така сфера пов'язана зі зменшенням на 36% шансів назвати батьків джерелом підтримки[7] і на 17% підвищує ймовірність бажання постійно проживати за кордоном[8].

[6] Зв'язок статистично значущий ($p < 0,001$).
[7] OR 0,64; зв'язок статистично значущий ($p < 0,001$).
[8] OR 1,17; зв'язок статистично значущий ($p = 0,035$).

Роль родини у розвитку здібностей підлітків

Батьки переважно забезпечують емоційну та фінансову підтримку у розвитку здібностей підлітків. 72% батьків підтримують дитину емоційно: підбадьорюють, вірять в успіх і допомагають долати невдачі та кризи (Рис. 29). Ще 59% забезпечують фінансову підтримку, оплачуючи гуртки, секції, репетиторів, матеріали чи інструменти. 23% батьків беруть на себе організаційні питання, зокрема шукають гуртки та школи, організовують участь у заняттях і змаганнях. Безпосередньо займаються розвитком здібностей разом із дитиною 21% батьків, тоді як 12% свідомо надають дитині більше самостійності. Лише 2% зазначають, що мають недостатньо часу чи ресурсів для участі в розвитку здібностей дитини. Це свідчить про переважання підтримувальної ролі батьків над роллю безпосереднього наставника.

Рис. 29. Як Ви берете участь у розвитку здібностей Вашої дитини?

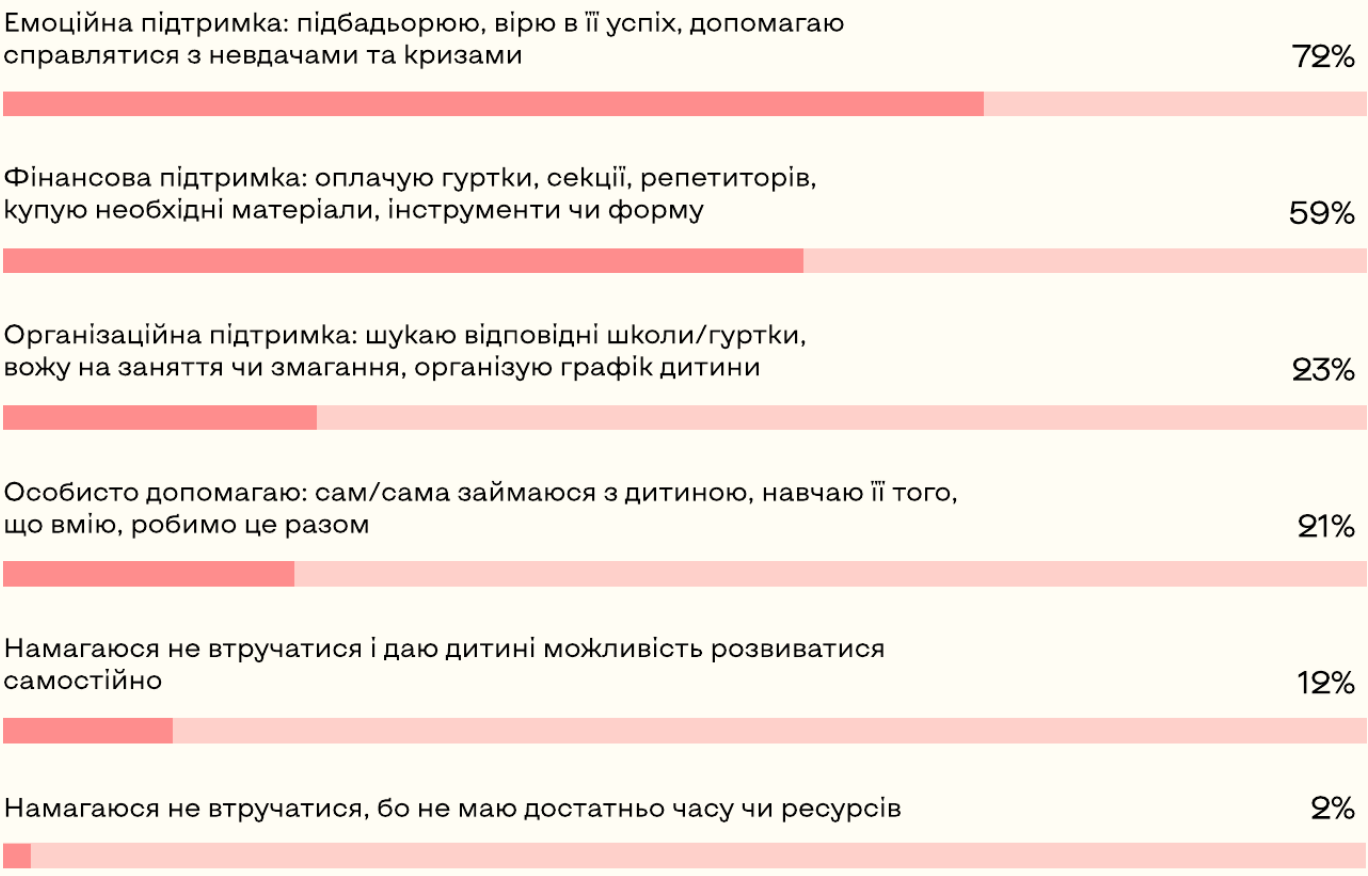

Примітка: N = 3 176 респондентів(ок)

Мама є головним джерелом підтримки у розвитку здібностей, і її підтримка пов'язана з вищою самооцінкою власного потенціалу. 81% підлітків називають маму людиною, яка найбільше підтримує їх у розвитку здібностей, 56% згадують тата, 28% бабусю, 16% дідуся та 21% інших членів родини (Рис. 31). Підлітки, які називають

батьків джерелом підтримки, у середньому оцінюють власні здібності на 7,4 бала з 10, тоді як серед тих, хто не називає маму джерелом підтримки, середня оцінка становить 6,5 бала. Це підкреслює значення родинного визнання для сприйняття підлітками власного потенціалу.

Рис. 30. Самооцінка здібностей залежно від названого джерела підтримки

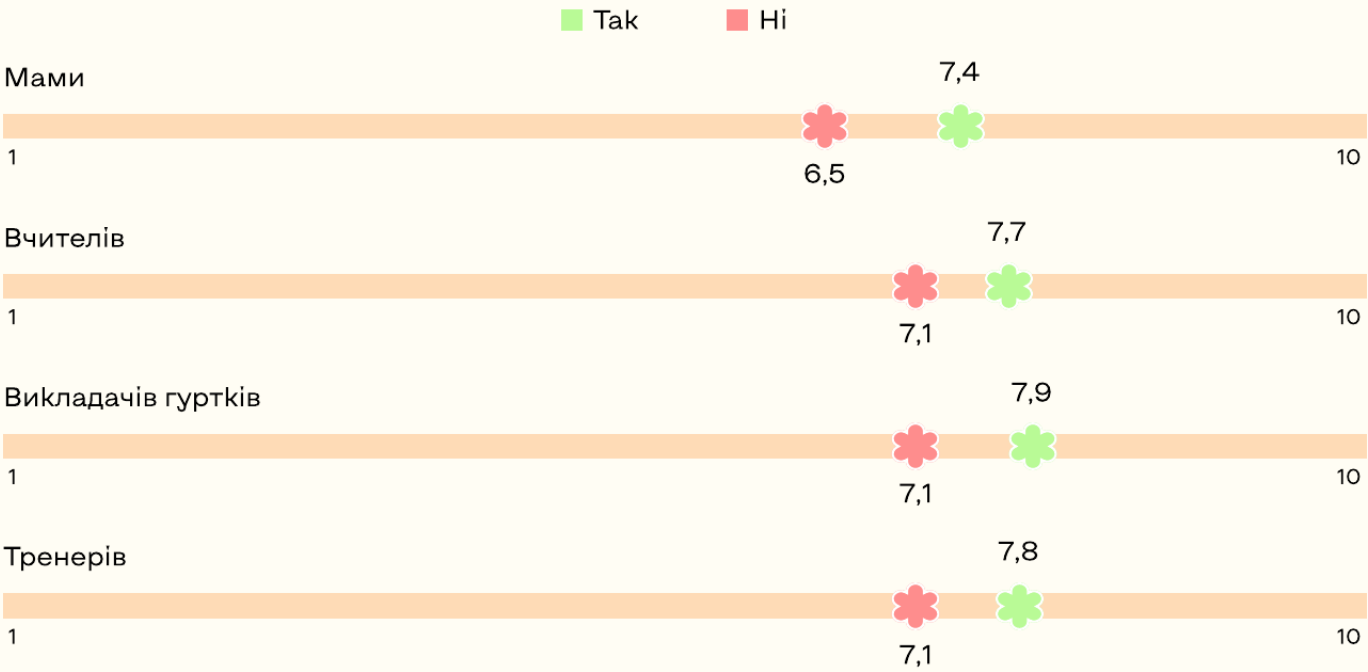

Підтримка з боку родини має гендерні відмінності. Дівчата частіше говорять про підтримку від мами (84,8% проти 77,5% серед хлопців), тоді як хлопці дещо частіше називають тата (58,6% проти 53,9% серед дівчат) та дідуся (18% проти 14,8% серед дівчат).

Рис. 31. Хто найбільше підтримує вас в розвитку цих здібностей?

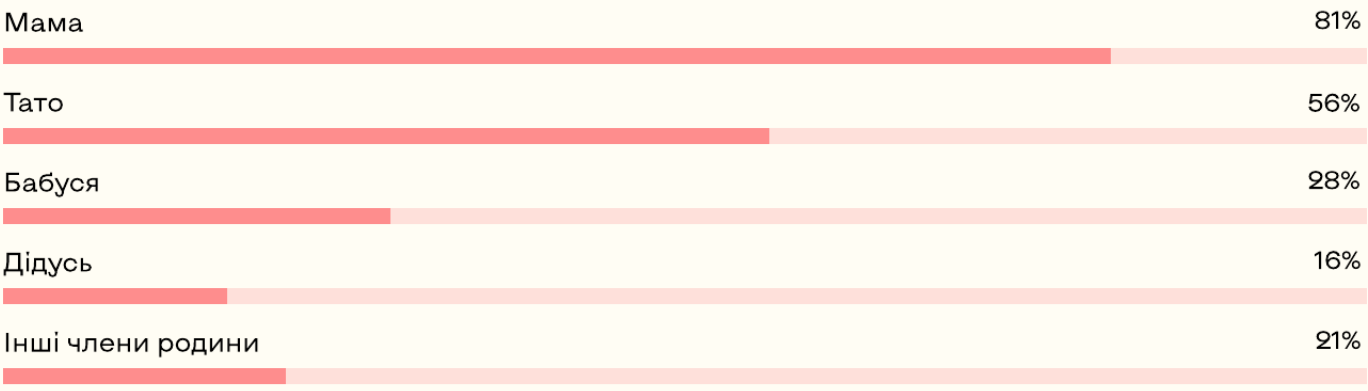

Примітка: N = 3 726 респондентів(ок)

Роль школи у розвитку здібностей підлітків

Оцінка шкільного середовища корелює із самооцінкою здібностей, але не як самостійний чинник. Підлітки, яким подобається відвідувати школу, оцінюють свої здібності в середньому на 7,4 бала з 10, а ті, кому школа не подобається, — на 6,3. Схожа картина і з турботою вчителів: підлітки, які вважають, що вчителі занепокоїлися б, якби вони прийшли на заняття засмученими, оцінюють свої здібності на 7,2 бала проти 6,8 серед тих, хто так не вважає. Натомість відчуття поваги з боку вчителів чи відсутність страху перед вчителями із самооцінкою здібностей не пов'язані. Проте коли одночасно враховуються інші чинники — легкість заводити друзів, участь у позашкіллі, підтримка батьків, рівень стресу та оптимізм щодо власного майбутнього, — окремий зв'язок задоволеності школою і турботи вчителів із самооцінкою зникає. Найімовірніше, комфорт у школі та турботливі вчителі йдуть у парі з кращим емоційним станом і впевненістю підлітка у своєму майбутньому, і саме ці чинники безпосередньо пов'язані з тим, як він / вона оцінює власні здібності.

Більшість підлітків бачать у школі важливе середовище для виявлення та розвитку здібностей. Для оцінки підтримки з боку вчителів, ми запитали респондентів(ок) про те, чи допоміг би вчителька(ка) в їхній школі зрозуміти та розвивати здібності новенькій дитині в класі. За результатами, 74% підлітків вважають, що вчителька(ка) допоможе дитині зрозуміти та розвинути свої здібності, 73% — очікують, що вчителька(ка) запропонує участь у гуртках, додатковому навчанні або олімпіадах. Половина підлітків (50%) також вважає, що такій новенькій дитині усвідомити її / його здібності допоможуть однокласники(ці).

> Мої вчителі звертаються до мене для створення дизайнів для постерів/плакатів тощо, пропонують бути кураторами наукових робіт зі мною, пропонують олімпіади та конкурси для відвідування.
>
> Дівчина, 14–15 років, м. Київ, олімпіадниця

> На уроках праці виконувала завдання, пропоновані вчителем, краще за інших, і вчитель це підмічав.
>
> Дівчина, 14–15 років, Івано-Франківська обл.

Проте підлітки вважають, що рішення вчителів щодо участі дитини в додатковому навчанні та олімпіадах можуть залежати від ширшого набору характеристик, ніж здібності дитини. Найчастіше серед інших причин підлітки називають «хорошу» поведінку (44%) та оцінки з інших предметів (40%) (Рис. 32). Водночас 19% підлітків вважають, що можуть враховуватися гендерні стереотипи про те, які предмети більше «підходять» хлопцям або дівчатам. Про «хорошу» поведінку в рамках інсайт-сесій також згадували підлітки, які навчаються за кордоном.

Рис. 32. На Вашу думку, на що ще, крім здібностей / потенціалу, можуть звертати увагу вчителі, коли думають, кого запросити до додаткового навчання або участі в олімпіадах?

Примітка: N = 4 050 респондентів(ок)

> Мабуть слухняність. З талантів частіше всього помічають гарні знання з предметів.
>
> Хлопець, 12-13 років, США

> В моїй школі помічають тільки тих, хто отримав якісь медалі на олімпіадах або за змагання в своєму спорті.
>
> Дівчина, 16–17 років, Харківська обл., олімпіадниця

> Найчастіше це бувають учні, які їздять на олімпіади з географії, хімії, англійської мови, історії, математики, типу алгебри, геометрії. Більше там. А в сфері спорту дуже рідко, але буває, їздимо на змагання не ті, які хотілося б нам, а ті, які потрібні школі.
>
> Хлопець, 16–17 років, Дніпропетровська обл., спортсмен

Частина підлітків вважає, що для рішення про додаткове навчання та олімпіади також важливі ресурси сім'ї: 12% згадують можливість батьків оплатити заняття або поїздку на олімпіаду, а 9% — можливість супроводжувати дитину. Ще 10% вказують на академічні успіхи братів, сестер або батьків, які навчалися в цій школі.

Таким чином, **сприйняття підлітками процесу відбору вказує на поєднання академічних, поведінкових, соціальних і сімейних чинників**. Водночас 24% не змогли визначити, що саме може впливати на рішення вчителів, що може свідчити про недостатню поінформованість учнів щодо критеріїв такого відбору.

Отже, роль школи у розвитку здібностей значною мірою реалізується через загальне середовище підтримки, у якому підліток(ка) відчуває, що його/її здібності помічають і заохочують до розвитку. В той же час підлітки відмічають, що при рішенні щодо додаткового навчання та участі в олімпіадах можуть враховуватися зовнішні чинники та стереотипи.

Роль освіти та самостійного навчання в розвитку здібностей підлітків

У розвитку потенціалу та здібностей самостійне навчання переважає над активностями, пов'язаними із системою неформальної освіти. На етапі аналізу даних ми розділили активності, пов'язані з розвитком здібностей на ті, що пов'язані зі сферою неформальної освіти (додаткові заняття, заняття з тренером, конкурси і змагання, школа) і ті, що відносяться скоріше до самостійного навчання (самостійні заняття, навчальні відео і лекції, спілкування з більш досвідченими людьми, практика тощо). Згідно відповідей підлітків, переважають самостійні заняття (70,5%), перегляд лекцій та відео (39,6%). Серед активностей, пов'язаних із системою неформальної освіти, найчастіше підлітки говорять про додаткові заняття (33,6%) заняття з тренером або наставником (26,4%). Це вказує на високу роль автономного навчання та особистої ініціативи.

Рис. 33. Як Ви розвиваєте ці здібності / потенціал?

Примітка: N = 3 726 респондентів(ок)

> Також я дуже сильно прагну саморозвитку: вивчення англійської мови, вивчення математики або навіть підтримки фізичної форми. І це все самостійно, без сторонньої допомоги.
>
> Хлопець, 14–15 років, Чернігівська обл., олімпіадник

Підлітки, залучені до позашкільної діяльності, оцінюють власні здібності вище за тих, хто не бере участі в таких активностях. Середнє значення самооцінки таланту серед усіх підлітків становить 7,0 бала з 10. Найвищий показник мають ті, хто готувалися до олімпіад – 7,7 балів, учасники(ці) учнівського самоврядування та художньо-естетичних гуртків — по 7,6 бала, а серед відвідувачів(ок) спортивних гуртків — 7,3 бала. Натомість серед підлітків, які не відвідують жодних позашкільних активностей, середня самооцінка становить 6,3 бала. Якщо говорити про формальну та неформальну освіту, то бачимо, що підлітки, які розвивають здібності у таких форматах, як додаткові заняття, тренер чи наставник, конкурси, заняття в школі, оцінюють себе в середньому на 7,5 бала з 10 проти 6,8 серед тих, хто таких форматів не має. Для самостійного навчання різниця дещо менша, але все одно значима — 7,3 проти 6,9.

> Ходила в художню школу, вчилася танцювати і, на мою думку, усе супер добре виходить.
>
> Дівчина, 14–15 років, Житомирська обл., творчий талант

Ця різниця дозволяє розглядати позашкільне середовище як один із можливих просторів, де підлітки отримують досвід, що може підтримувати впевненість у власних здібностях. Особливо це помітно для активностей, які передбачають самостійність, взаємодію з іншими та можливість бачити результат власних дій. Водночас дані демонструють зв'язок, тому не дають змоги визначити, чи саме участь у позашкільних активностях підвищує самооцінку, чи до них частіше долучаються підлітки, які вже мають вищу впевненість у собі.

> Я пішла на танці, коли мені було 5 років. Мені це подобалось і досить непогано виходило.
>
> Дівчина, 14–15 років, Чернівецька обл

> Грав на чемпіонаті за команду. Перемагав та займав призові місця. Малював удома та в школі.
>
> Хлопець, 12–13 років, Латвія

Рис. 34. Самооцінка здібностей підлітків залежно від участі у позашкільних активностях

Примітка: N = 3 849 респондентів(ок)

Підлітки, які відвідують позашкілля, мають середній рівень стресу 5,7 бала за шкалою від 0 до 16 проти 6,3 серед тих, хто таких активностей не має. Залучення до позашкілля не корелює з бажанням жити за кордоном.

Спорт виразно пов'язаний із нижчим рівнем стресу. Підлітки, які відвідують спортивні гуртки чи секції (37% опитаних), мають середній рівень стресу 5,6 бала за шкалою від 0 до 16 проти 6,4 серед тих, хто спортом не займається.

Легкість заводити друзів корелює з залученістю до активностей для розвитку здібностей. Підлітки, яким легко заводити друзів у школі, значно активніше залучені до активностей з розвитку здібностей: у середньому вони відвідують 1,4 позашкільної активності, тоді як ті, кому дружба дається важче, — 1,0. Ще помітніша різниця в участі в олімпіадах, конкурсах, змаганнях, фестивалях: серед перших у них брали участь 66% підлітків, серед других — 46%. Водночас 41% підлітків, яким важко заводити друзів, не відвідують жодної позашкільної активності, порівняно з 23% серед тих, хто легко знаходить спільну мову з однолітками. Наразі ми не можемо визначити, чи одне явище є причиною іншого, але можемо припустити, що або підлітки з меншою соціальною включеністю можуть випадати з можливостей для розвитку здібностей, або участь у позашкіллі може створювати більше можливостей для пошуку друзів.

Самостійне навчання стає важливішим для старших підлітків, водночас доступ до формальних можливостей розвитку відрізняється між групами підлітків. Серед 15–17-річних частіше за 12–14-річних поширені самостійні заняття (72,7% проти 68,5%), перегляд навчальних відео та лекцій (43,4% проти 36,3%) і спілкування з людьми з досвідом у відповідній сфері (26,6% проти 20,7%). Дівчата частіше за хлопців відвідують додаткові заняття (39,4% проти 27,4%) та беруть участь у конкурсах і змаганнях (30,2% проти 20,9%). Помітний і територіальний розрив: у великих містах додаткові заняття відвідують 39,1% підлітків проти 24,1% у сільській місцевості, а з тренером або наставником займаються 32,3% проти 18,1%.

> Вивчаю шалену кількість літератури, інформації та відеоматеріалів. Шукаю й розв'язую складні задачі – такі, які раніше не міг розв'язати.
>
> Хлопець, 16-17 років, Волинська обл., олімпіадник

> Займаюся більше й частіше тим, що хочу покращити. Дивлюся різні відео на цю тему, які допомагають розвиватися.
>
> Хлопець, 16-17 років, Польща

Підлітки-ВПО рідше залучені до позашкілля. Серед них 26% відвідують додаткові заняття, 21% займаються з тренером або наставником і 21% беруть участь у конкурсах чи змаганнях. Для порівняння, серед усіх підлітків ці показники становлять відповідно 33,6%, 26,4% та 25,7%.

Нереалізовані здібності: частина підлітків має інтереси, які наразі не розвиваються

Значна частина підлітків має здібності або інтереси, які залишаються нереалізованими, причому батьки бачать цю проблему майже так само часто, як і самі діти. 67% підлітків і 66% батьків зазначають, що є сфери, які дитина хотіла б розвивати, але наразі цього не відбувається. Про таку ситуацію дещо частіше говорять старші підлітки та дівчата.

Найбільше розходження між підлітками та батьками спостерігається у тому, з якими саме сферами пов'язані здібності. Наприклад, спорт називають 19,2% підлітків, тоді як батьки — 24,0%, тобто батьки значно частіше пов'язують здібності дітей зі спортом. Натомість щодо відеоігор та кіберспорту ситуація протилежна: 7,1% підлітків пов'язують свої здібності з цією сферою, тоді як серед батьків таких лише 3,3%. Подібний розрив є і щодо кулінарії, створення цифрового контенту та деяких інших сучасних або менш формалізованих сфер.

> Я б хотів отримати допомогу в розвитку свого таланту тим, що мені потрібен наставник, який буде мене спрямовувати, а також можливості брати участь у конкурсах і проєктах. А також потрібен доступ до навчальних матеріалів і практичних занять.
>
> Хлопець, 12–13 років, Житомирська обл.,
> олімпіадник, спортсмен і представник творчого напряму

> Я хотіла б допомогу у розвитку свого таланту тим, що удосконалювати школи у моєму місті. У нас дуже маленький кабінет, що на акторському гуртку, що в художньому. Якби він був більший, я думаю, що більше було б охочих туди ходити й більше можливостей для інших людей, не тільки для мене. А коли є в інших можливості, більше можливостей є в мене.
>
> Дівчина, 12–13 років, Львівська обл., спортсменка та представниця творчого напряму

Отже, результати свідчать про наявність значного нереалізованого потенціалу та розбіжності у сприйнятті здібностей між підлітками й батьками, що може ускладнювати своєчасне виявлення та підтримку окремих напрямів розвитку.

Батьки частіше бачать здібності у традиційних і більш помітних сферах, тоді як підлітки частіше пов'язують свої сильні сторони з цифровими, повсякденними та менш очевидними видами діяльності.

Рис. 35. З яким предметом / сферою пов'язані ці здібності / потенціал?

% серед підлітків та батьків, які говорять про наявність здібностей, які наразі не розвивають

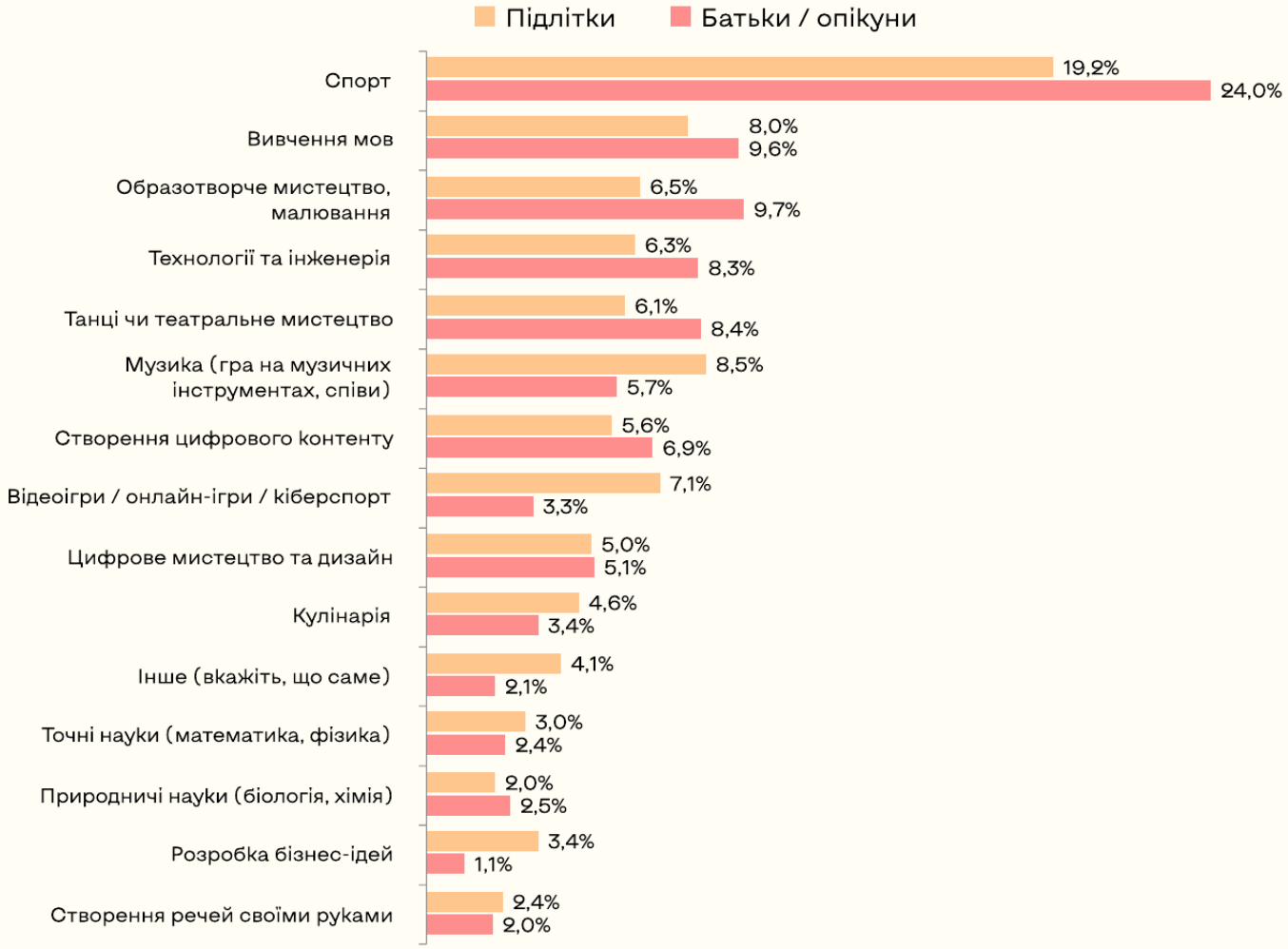

Примітка: N батьків = 2 105 респондентів(ок) • N підлітків = 2 114 респондентів(ок)

Для розвитку здібностей підліткам передусім бракує часу та доступних можливостей, але важливими є також мотиваційні й психологічні бар'єри. Найчастіше підлітки називають брак часу через навчання (25,9%), фінансові обмеження (23,4%) та відсутність мотивації або енергії (21,4%). Підлітки, які говорять про брак часу через навчання в середньому вже відвідують 1,8 позашкільних активностей (тоді як ті, хто не назвали цю причину, дещо менше — 1,3). 21,8% зазначають невпевненість у тому, що зможуть досягти результату, а 12,8% не мають можливості займатися через тривоги чи обстріли. Для батьків ключовими перешкодами є фінансова доступність занять (30,8%) та брак часу через навчання дитини (29,4%); ще 24,9% вказують на відсутність доступу до відповідних занять.

Рис. 36. Що заважає розвивати свої здібності в цих напрямах?

% серед підлітків та батьків, які говорять про наявність здібностей, які наразі не розвивають

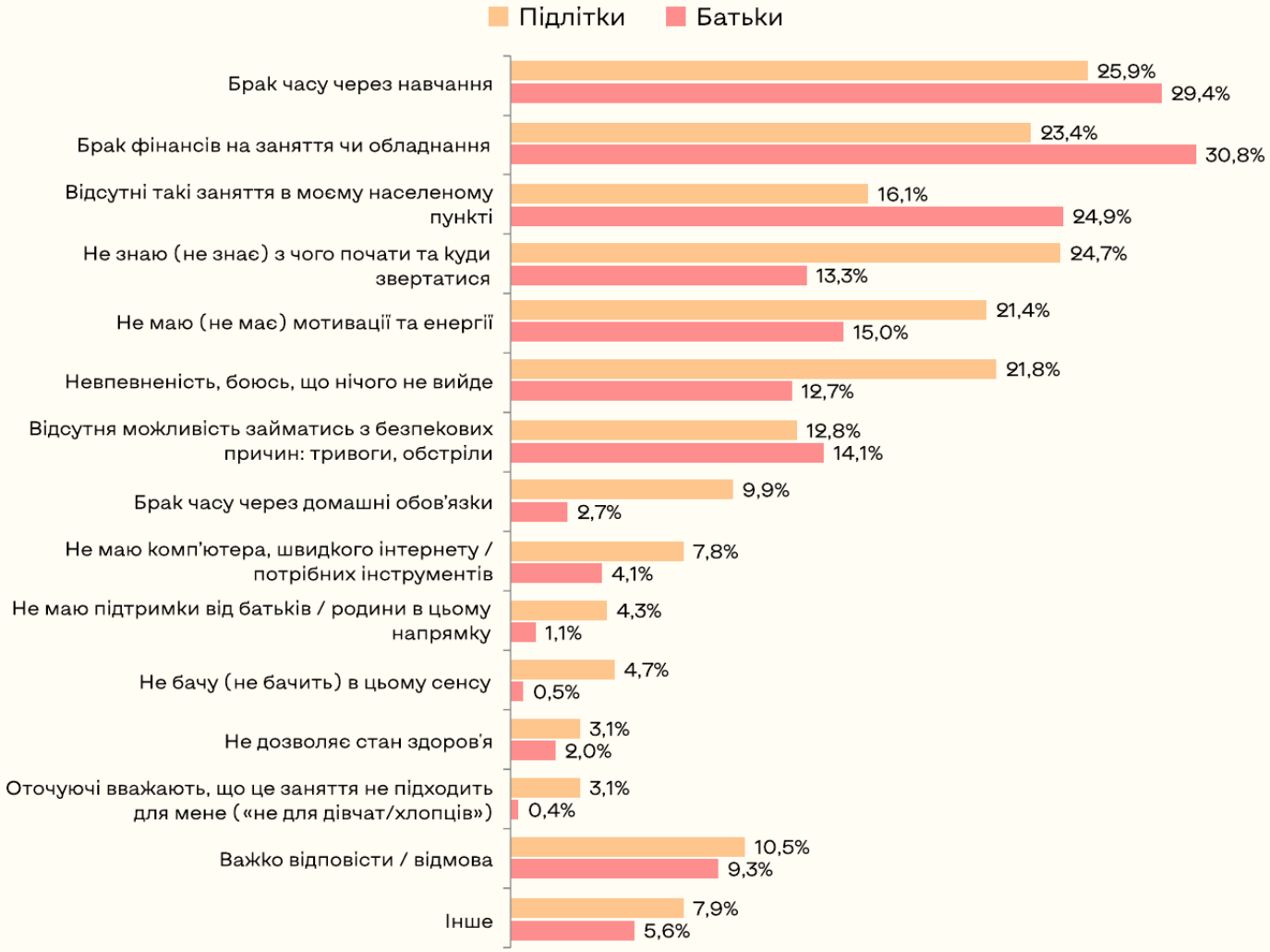

Примітка: N батьків = 2 105 респондентів(ок) • N підлітків = 2 114 респондентів(ок)

> Війна, через це зриваються тренування та іноді через тривогу не вистачає часу на щось інше, бо сидиш в укритті.
>
> Хлопець, 14–15 років, м. Київ

> Деякі гуртки та курси, що мене цікавлять, високовартісні.
>
> Дівчина, 16–17 років, м. Київ

> Страх перед людьми, засудження, обговорення за спиною за неправильне виконання дії.
>
> Хлопець, 16–17 років, Київська обл.

> Можливо, невпевненість у власних силах. Ніби я можу не впоратися і все це буде марним.
>
> Дівчина, 16–17 років, Болгарія

Можливість відвідувати гуртки, додаткові заняття і займатися з тренерами помітно відрізняється залежно від місця проживання. Для дітей із сільської місцевості важливим бар'єром залишається недостатня кількість гуртків у їхньому населеному пункті: про це говорять 49,2% батьків, тоді як можливість займатися онлайн як альтернативу зазначають лише 3%. У містах більш помітним є фінансовий бар'єр: 35,1% батьків зазначають недостатню фінансову доступність занять.

> Я хотів би отримати допомогу у розвитку свого таланту тим, що мав би більше матеріалів для творчості, можливість відвідувати майстер-класи та отримувати корисні поради від досвідчених людей, тому що ми живемо в селі йне маємо такої можливості як відвідувати якісь майстер-класи.
>
> Хлопець, 16–17 років, Тернопільська обл.

Бар'єри до розвитку здібностей формуються не лише через відсутність інтересу дитини, а й через обмеження середовища та ресурсів сім'ї. При цьому підлітки частіше за батьків говорять про брак мотивації та невпевненості, тоді як батьки частіше акцентують на фінансових та інфраструктурних обмеженнях. Це вказує на різні рівні проблеми: навіть за наявності інтересу та здібностей дитина може не мати достатньо часу, коштів, безпечного середовища або впевненості, щоб їх розвивати.

> Тут немає тренерів, команди, батьки це не вважають важливим.
>
> Хлопець, 14–15 років, Данія

Найбільш затребуваною підтримкою є не просто створення додаткових занять, а допомога у виборі та розвитку конкретного напряму. Найчастіше батьки хотіли б

професійної допомоги дитині у визначенні здібностей і виборі майбутньої професії (21,1%), а також доступних безкоштовних гуртків (18,5%). Це свідчить про потребу поєднувати фінансову та інфраструктурну доступність із навігацією для дитини: допомогти їй не лише мати можливість розвивати здібності, а й зрозуміти, які саме здібності та як розвивати. Існують відмінності у відповідях залежно від типу населеного пункту, в якому проживає родина: про безкоштовні гуртки частіше говорять батьки / опікуни з великих міст і обласних центрів (22,7% порівняно з 12,8% серед респондентів(ок), які проживають в селах); тоді як для батьків / опікунів, які проживають у селах найчастіше звучить запит на наявність занять у їхньому населеному пункті (22,5% порівняно з 3,2% серед респондентів із великих міст і обласних центрів) (Рис. 37).

Рис. 37. Яка підтримка була б найбільш корисною для Вашої родини, щоб створити кращі умови для розвитку здібностей / потенціалу Вашої дитини?

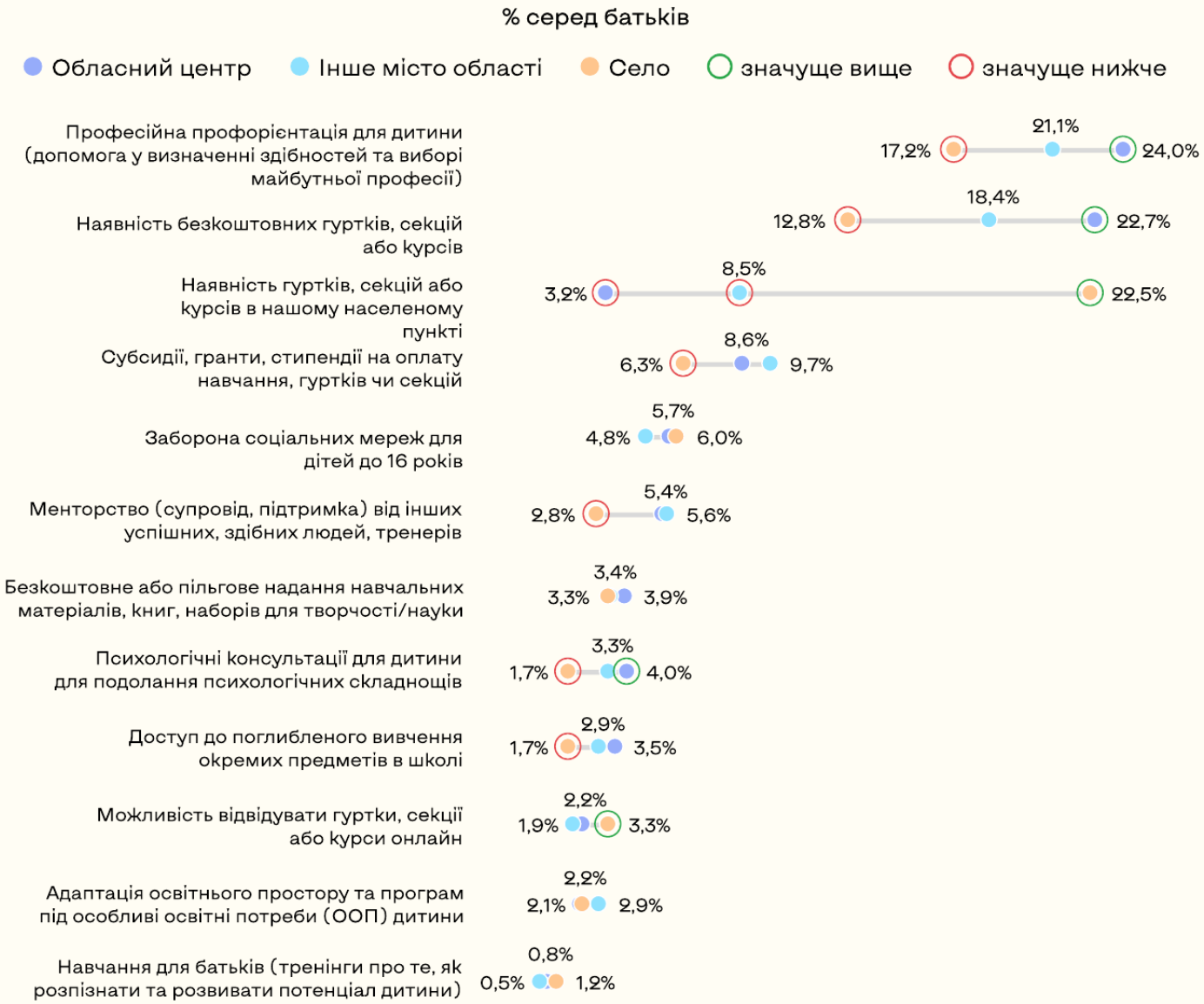

Примітка: N = 3176 респондентів(ок)

Висновки

Розвиток здібностей потребує системи можливостей, яка забезпечує послідовний шлях від виявлення інтересу до його реалізації. Така система має допомагати підліткам краще розуміти власні сильні сторони, забезпечувати доступ до різних видів діяльності, наставництва та практичного досвіду, посилювати підтримку з боку родини й школи та зменшувати фінансові, територіальні, часові й безпекові бар'єри. Особливу увагу варто приділяти молоді, яка має інтерес і потенціал, але поки не має доступу до можливостей для їх розвитку. У такому підході завданням системи є створення умов, за яких інтерес може перейти у практику, навички, досвід і подальшу освітню або професійну траєкторію.

- **Більшість підлітків позитивно оцінюють власні здібності, але для значної частини процес їх усвідомлення ще триває.** Більшість підлітків високо оцінюють власні здібності. Водночас майже третина підлітків все ще не знає, до чого має хист. Це означає, що *підтримка потрібна на різних етапах: одним підліткам важливо допомогти визначити свої сильні сторони, іншим — дати можливість їх перевірити та розвивати.*

- **Потенціал молоді є різноманітним і часто поєднує кілька напрямів здібностей.** Підлітки пов'язують свої сильні сторони зі спортом, мистецтвом, цифровими активностями, мовами, технологіями, точними науками, соціальними навичками, хобі та іншими сферами. Для них здібність пов'язана з природним хистом, інтересом до діяльності, можливістю її розвивати та бачити результат. Тому виявлення потенціалу потребує широкого підходу, який враховує різні форми діяльності та не обмежується академічною успішністю.

- **Участь у різних активностях пов'язана з вищою самооцінкою здібностей та більшою соціальною залученістю підлітків.** Вищі оцінки власних здібностей дають підлітки, які беруть участь у позашкільній діяльності, конкурсах і змаганнях, отримують підтримку батьків, легко встановлюють дружні контакти та позитивніше оцінюють власне майбутнє. Водночас ці результати відображають взаємозв'язки, а не доводять причинний ефект. Додаткові активності можуть сприяти впевненості та розвитку навичок, але до них також можуть частіше долучатися підлітки, які вже мають вищу мотивацію або впевненість у власних здібностях. Водночас, значна частина інтересів підлітків залишається нереалізованою через поєднання ресурсних, часових, мотиваційних та безпекових бар'єрів. Дані показують, що є сфери, які підлітки і їхні батьки хотіли б розвивати, але наразі цього не відбувається. **Між наявністю інтересу та можливістю систематично його розвивати існує суттєвий розрив.**

- **Можливості розвитку здібностей розподілені нерівномірно, оскільки доступ до активностей залежить від ресурсів сім'ї та місця проживання.** Частина підлітків має доступ до додаткових занять, наставників, конкурсів та інших можливостей, тоді як для інших їхня доступність обмежена фінансовими, територіальними або організаційними чинниками. Особливо важливим є забезпечення можливостей для тих підлітків, які мають інтерес до певної сфери, але не можуть його реалізувати через відсутність відповідної активності або ресурсів.

- **Родина має одну з центральних ролей для підтримки розвитку здібностей підлітків.** Батьки забезпечують емоційну та фінансову підтримку, допомагають отримувати доступ до додаткових активностей і підтримують інтереси підлітків. Тому важливим завданням є посилення діалогу між підлітками та батьками щодо сильних сторін, інтересів і подальших можливостей їх розвитку. Однак, також спостерігається розбіжність у сприйнятті сильних сторін підлітків може обмежувати ефективність підтримки з боку родини. Чим більше сильних сторін не бачать батьки, тим вищим є рівень стресу та меншою є ймовірність сприймати батьків як джерело підтримки.

- **Школа має значний потенціал для виявлення здібностей та спрямування підлітків до можливостей їх розвитку.** Більшість підлітків вірять, що вчителі допоможуть здібному учню або учениці у розумінні власних здібностей та скеруванні до додаткового навчання, гуртків, олімпіад та інших активностей. Водночас підлітки вважають, що вчителі можуть зважати на інші фактори при виборі кого підтримувати, тому важливо впроваджувати прозорі й доступні механізми. Якщо доступ до розвитку отримують переважно ті, хто вже має помітні результати, підлітки на етапі пошуку власних здібностей можуть залишатися поза такими можливостями.

- **Самостійне навчання та неформальні активності є важливою частиною розвитку здібностей молоді.** Підлітки самостійно навчаються, використовують відео та лекції, практикуються, спілкуються з більш досвідченими людьми, відвідують додаткові заняття та працюють із наставниками. Це показує, що розвиток здібностей відбувається у різних середовищах і не обмежується школою. Система підтримки має враховувати ці різні способи навчання та створювати умови для їх поєднання.

АНАЛІЗ ПОЛІТИК ТА ЗАПОБІГАННЯ РИЗИКАМ NEET

Аналіз нормативно-правової та стратегічної бази України у сфері розвитку здібностей підлітків і запобігання ризикам NEET

Освітня політика

Основи розвитку здібностей дітей визначено Законом України «Про освіту»[9]. Зокрема, закон закріплює право здобувача освіти на індивідуальну освітню траєкторію, яка формується з урахуванням його/її здібностей, інтересів, потреб і мотивації. Метою повної загальної середньої освіти визначено всебічний розвиток особистості, її самореалізацію та формування необхідних компетентностей.

Закон України «Про повну загальну середню освіту»[10] конкретизує механізми реалізації цього права, передбачаючи можливість навчання за індивідуальним навчальним планом, вибору окремих освітніх компонентів і адаптації освітнього процесу до потреб і здібностей учня(иці).

Практичну реалізацію цих підходів забезпечує мережа закладів освіти різних типів. Поряд із закладами загальної середньої освіти важливу роль у розвитку здібностей дітей відіграють ліцеї та заклади спеціалізованої освіти, зокрема наукові, мистецькі й спортивні, які створюють умови для поглибленого навчання та розкриття талантів у відповідних сферах.

Кількість закладів освіти та учнів(ениць) в Україні скорочується. За даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики»[11], у 2026 році кількість закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) в Україні скоротилася з 14,0 тис. до 11,9 тис. порівняно з 2021 роком, або на 14,7%.

Рис. 38. Кількість закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО)

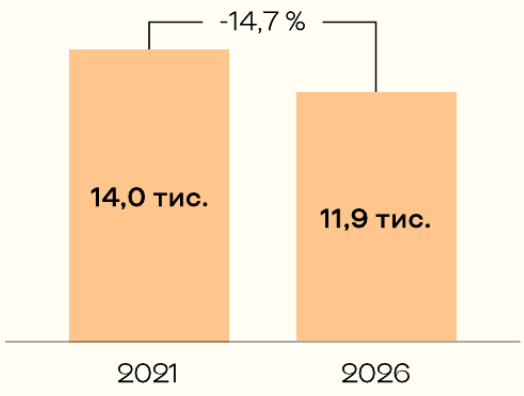

Рис. 39. Чисельність учнів(ениць) закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО)

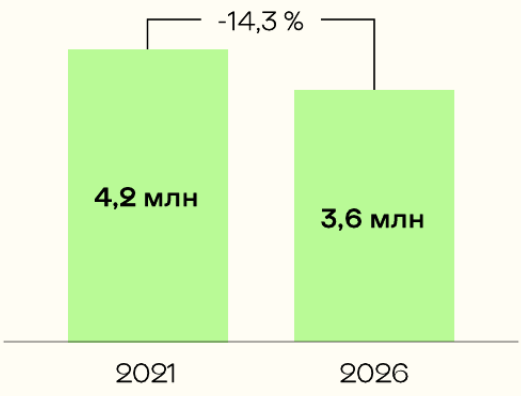

[9] Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
[10] Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX.
[11] Інститут освітньої аналітики. Основні освітні статистичні дані.

На це вплинули руйнування освітньої інфраструктури внаслідок бойових дій, демографічний спад і продовження оптимізації мережі закладів освіти в межах реформи «Нова українська школа». Станом на травень 2026 року внаслідок російських атак було зруйновано 235 закладів загальної середньої освіти. Чисельність учнів(ениць) за цей період зменшилася з 4,2 млн до 3,6 млн осіб (–14,3%). Основними причинами стали демографічні втрати, внутрішнє переміщення населення та виїзд дітей за кордон.

За 2021–2026 роки кількість учителів скоротилася з 434,8 тис. до 366,4 тис. осіб (–15,7%). Разом із тим кількість опорних закладів освіти[12] зросла з 1 239 до 1 461 (+17,9%). На це вплинула оптимізація освітньої мережі та концентрація ресурсів для забезпечення доступу до якісної освіти в умовах скорочення чисельності учнів(ениць).

Рис. 40. Кількість учителів

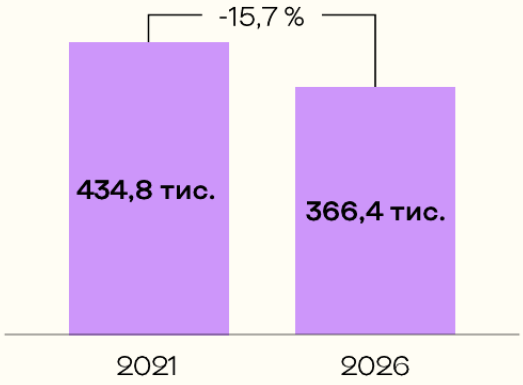

Рис 41. Кількість опорних закладів освіти

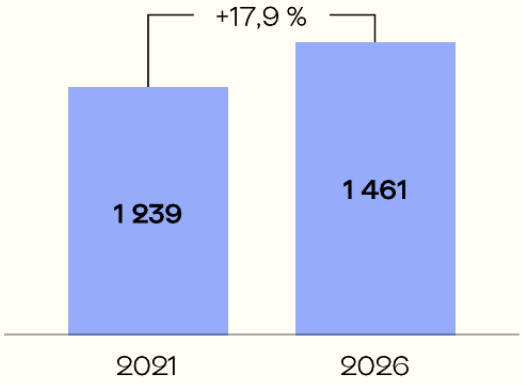

Водночас система інклюзивної освіти продовжувала розвиватися. За 2021–2026 роки кількість інклюзивних класів зросла на 66,1% (з 23,2 тис. до 38,6 тис.), а кількість учнів(ениць) з особливими освітніми потребами (ООП), які навчаються в них, – на 73,5%, з 32,7 тис. до 56,7 тис. осіб.

Рис. 42. Кількість інклюзивних класів

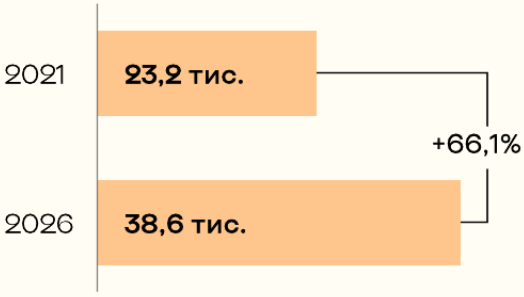

Рис. 43. Кількість учнів(ениць) з особливими освітніми потребами (ООП)

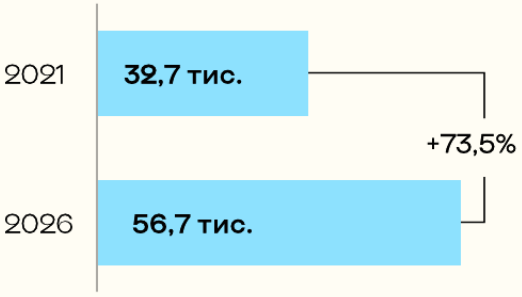

[4] Опорний заклад освіти – основна школа, що забезпечує повну загальну середню освіту та має філії. Філія – структурний підрозділ опорного закладу, у якому зазвичай здійснюється навчання учнів(ениць) початкової та/або базової середньої школи.

Зростання кількості інклюзивних класів та учнів(ениць) з ООП є наслідком розвитку державної політики інклюзивної освіти, зокрема прийняття Закону України «Про освіту» (2017 рік), створення мережі інклюзивно-ресурсних центрів[13], а також переходу до надання освітньої підтримки залежно від індивідуальних потреб учнів(ениць) (2021 рік). Розширення інклюзивної освіти сприяє своєчасному виявленню та розвитку здібностей дітей з особливими освітніми потребами, зменшує ризики освітніх втрат і соціального виключення, підвищує ймовірність продовження навчання та знижує ризик потрапляння до групи NEET.

Рис. 44. Кількість закладів загальної середньої освіти з очною формою навчання

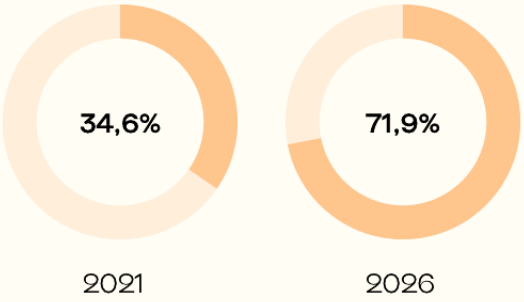

Рис. 45. Кількість закладів загальної середньої освіти з дистанційною формою навчання

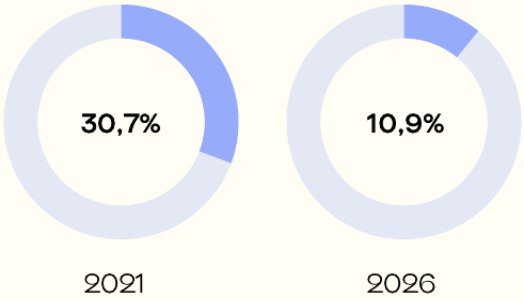

Українська школа поступово повертається до очного навчання. У 2023–2026 роках частка закладів загальної середньої освіти, які працювали очно, зросла з 34,6% до 71,9%, тоді як частка закладів із дистанційною формою навчання скоротилася з 30,7% до 10,9%. Одним із чинників цього стало державне фінансування заходів зі створення безпечного освітнього середовища, насамперед будівництва та облаштування укриттів у закладах освіти. У 2023 році Рахункова палата[14] виявила низку недоліків у використанні субвенції місцевим бюджетам на облаштування укриттів, зокрема затримки із затвердженням порядку її надання, відбором проєктів та визначенням пріоритетів фінансування. У результаті частину коштів не було освоєно, а реалізація окремих проєктів затрималася. Надалі механізм розподілу коштів удосконалено, щоб підвищити ефективність їх використання.

Важливим напрямом розвитку шкільної освіти та реалізації потенціалу учнів(ениць) є впровадження профільної середньої освіти. Наказ МОН «Концептуальні засади реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї)»[15] визначає її як один із ключових напрямів реформи «Нова українська школа». Документ передбачає

[13] Інклюзивно-ресурсний центр – установа, що проводить комплексну оцінку розвитку дітей з ООП і надає рекомендації щодо організації їхнього навчання та підтримки в закладі освіти.

[14] Безпека навчання в умовах воєнного стану. Звіт про результати міжнародного паралельного аудиту ефективності на тему «Цивільний захист у комунальних закладах загальної середньої освіти». Рахункова палата, 2024.

[15] Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї) : наказ МОН України від 10.10.2024 № 1451.

індивідуалізацію навчання та можливість обирати профіль, окремі навчальні курси й предмети відповідно до інтересів, здібностей, освітніх потреб і професійних намірів учнів(ениць). Реформа також включає перехід до трирічної профільної старшої школи (10–12 класи). Пілотування нової моделі академічних ліцеїв розпочалося у 2025 році. З 1 вересня 2026 року її поширять на 150 закладів освіти, а загальноукраїнське впровадження профільної середньої освіти заплановано з 1 вересня 2027 року.[16]

У державній освітній політиці також посилюється увага до професійного самовизначення учнів(ениць). «Концепція професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025–2030 роки»[17] передбачає створення комплексної системи профорієнтації, яка сприятиме усвідомленому вибору освітньої та професійної траєкторії, формуванню ключових компетентностей і розвитку людського капіталу.

У межах національного пілотування системи професійної орієнтації дітей та підлітків, яке реалізує швейцарсько-український проєкт DECIDE[18] у партнерстві з МОН, впроваджується дворівнева модель кар'єрного консультування. Кар'єрні координатори забезпечують розвиток системи професійної орієнтації на рівні територіальних громад, взаємодію між закладами освіти, органами місцевого самоврядування та роботодавцями. Кар'єрні радники працюють безпосередньо з учнями(цями): допомагають виявляти інтереси та здібності, знайомлять із можливостями ринку праці та підтримують вибір подальшої освітньої й професійної траєкторії. Станом на 2026 рік відповідне навчання пройшли понад 400 кар'єрних координаторів і понад 2,3 тис. кар'єрних радників територіальних громад[19].

Система загальної середньої освіти поступово відновлюється та адаптується до умов війни. Водночас її розвиток відбувається в умовах скорочення чисельності учнів(ениць) і педагогів, втрат освітньої інфраструктури та модернізації мережі відповідно до цілей освітньої реформи. Попри розбудову профільної освіти та створення умов для підтримки учнів(ениць) із високим потенціалом, державна політика щодо системного виявлення, розвитку та довгострокового супроводу здібностей дітей і молоді перебуває на етапі формування.

Внаслідок цього в Україні поки що відсутня цілісна система, яка б забезпечувала безперервний супровід дитини від етапу виявлення її потенціалу до його подальшої реалізації.

[16] МОН затвердило 150 ліцеїв, які пілотуватимуть реформу старшої школи з вересня 2026 року. Міністерство освіти і науки України.
[17] Про схвалення Концепції професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025–2030 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 № 1313-р.
[18] Швейцарсько-український проєкт DECIDE («Децентралізація для розвитку демократичної освіти»).
[19] Проєкт DECIDE. Національне пілотування системи профорієнтації дітей та підлітків.

Позашкільна освіта

Позашкільна освіта є складовою системи розвитку здібностей дітей і молоді, що створює можливості для реалізації інтересів, здібностей і творчої самореалізації через участь у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях, наукових товариствах та інших формах діяльності у вільний від навчання час. Гнучкі форми навчання сприяють індивідуальному зростанню, професійному самовизначенню й змістовному дозвіллю учнівства.

«Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року»[20] визначає позашкільну освіту одним із інструментів розвитку людського потенціалу та територіальних громад. Документ передбачає створення умов, за яких кожна дитина матиме можливість розвивати свої здібності, таланти та компетентності, необхідні для самореалізації й активної участі в житті громади.

Нормативну основу функціонування системи позашкільної освіти визначає Закон України «Про позашкільну освіту»[21]. Одним із основних завдань позашкільної освіти закон передбачає пошук, розвиток та підтримку здібних, обдарованих і талановитих дітей. Мережа закладів позашкільної освіти охоплює центри дитячої та юнацької творчості, клуби, станції юних техніків і натуралістів, мистецькі та спортивні школи, Малу академію наук та інші заклади. Ці заклади можуть працювати за кількома напрямами або спеціалізуватися на окремих із них. Позашкільна освіта охоплює науково-технічний, дослідницько-експериментальний, художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, спортивний та інші напрями. Закон також визначає послідовний розвиток здібностей дітей: від виявлення інтересів до їх поглиблення, професійного самовизначення та підтримки на різних етапах навчання.

Водночас законодавство переважно регулює напрями позашкільної освіти, функціонування мережі закладів і забезпечення доступу дітей до відповідних послуг. Питання моніторингу результатів участі дітей у програмах позашкільної освіти, відстеження їхньої подальшої освітньої траєкторії та оцінки ефективності інструментів підтримки залишаються недостатньо врегульованими. Крім того, в умовах децентралізації доступність позашкільної освіти залежить від фінансової спроможності та пріоритетів територіальних громад. Це призводить до нерівних можливостей для розвитку здібностей дітей і молоді залежно від місця проживання.

За даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики», станом на травень 2026 року в Україні функціонував 1 391 заклад позашкільної освіти (ЗПО), що на 115 закладів, або 9,0%,

[20] Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року.
[21] Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III.

більше, ніж у квітні 2022 року[22]. Чисельність педагогічних працівників зросла на 12,0% і становила 19,6 тис. осіб. Водночас чисельність учнів скоротилася на 16,5% і становила 819,2 тис. осіб. Отже, кількість вихованців ЗПО становить близько 22,9% від кількості учнів закладів загальної середньої освіти.

Рис. 46 .Кількість педагогічних працівників

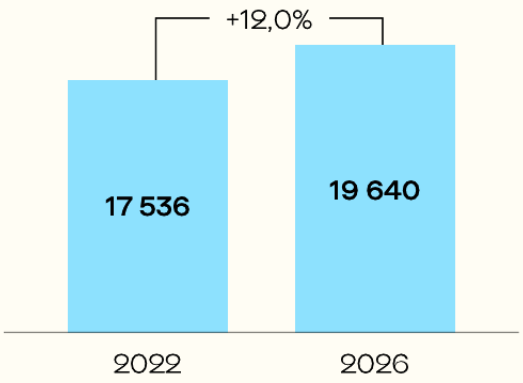

Рис. 47. Кількість учнів(ениць)

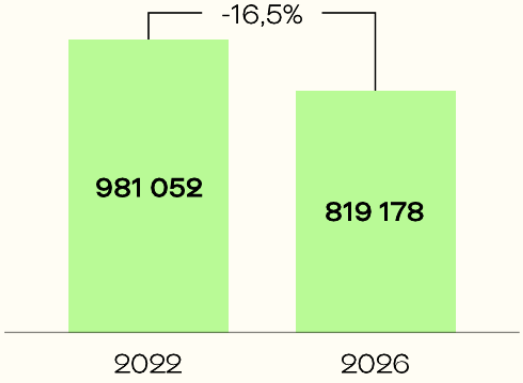

Попри руйнування 18 закладів унаслідок війни, система позашкільної освіти продовжує функціонувати. Станом на травень 2026 року 65,8% ЗПО працювали очно, 21,9% – у змішаному форматі, 12,4% – дистанційно.

Рис. 48. Формат навчання

Зменшення чисельності учнів(ениць) не супроводжувалося скороченням мережі закладів і педагогічних працівників. Збереження мережі установ позашкільної освіти свідчить про підтримання доступності позашкільної освіти в умовах війни, хоча середнє навантаження на один заклад зменшилося через скорочення контингенту вихованців. Це створює умови для збереження можливостей для розвитку здібностей дітей і молоді, їхньої соціалізації та змістовного дозвілля.

Станом на 1 січня 2026 року в ЗПО державної, комунальної та приватної форм власності (без урахування дитячо-юнацьких спортивних шкіл) навчалися 770,0 тис.

[22] Основні освітні статистичні дані. ДНУ «Інститут освітньої аналітики».

вихованців, учнів і слухачів. Із них 299,8 тис. осіб, або 38,9%, становили діти та молодь віком 12–17 років, зокрема 181,5 тис. осіб (60,5%) – дівчата[23]. Відповідно, 61,1% учнів(ениць) припадало на дітей віком 6–11 років.

Рис. 49. Розподіл вихованців(ок) ЗПО за віком і статтю (без урахування ДЮСШ)

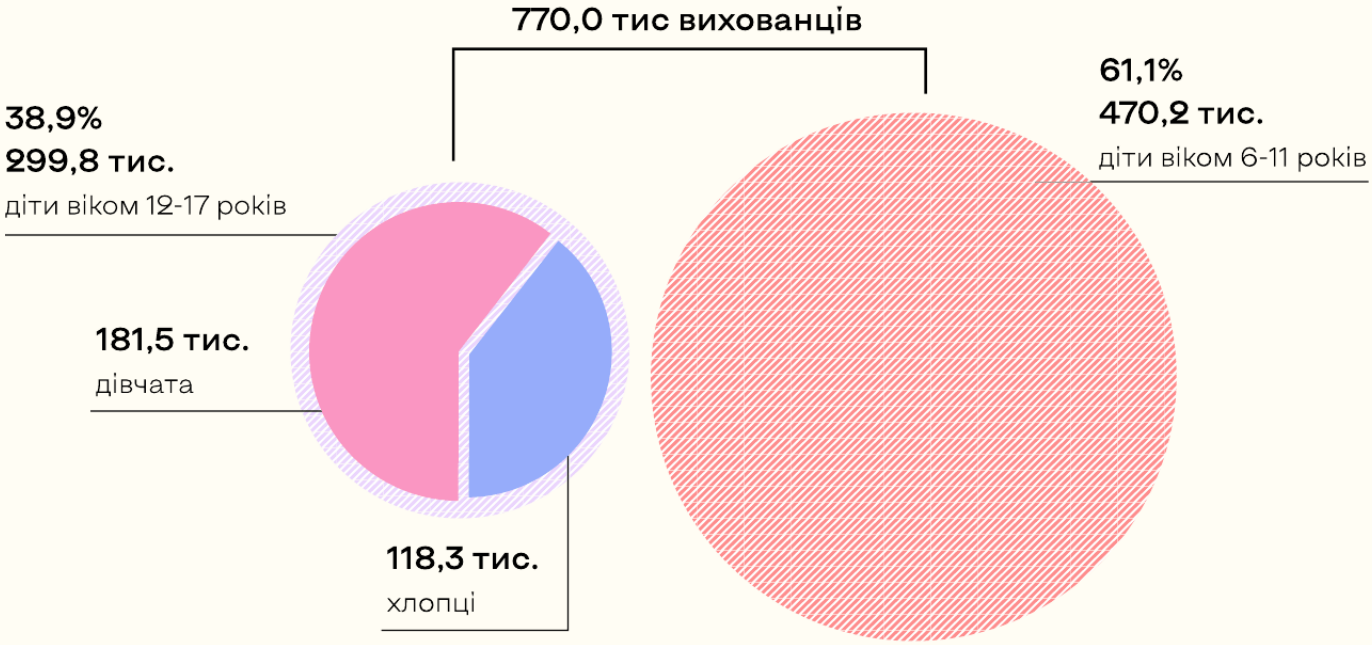

Нижчий рівень охоплення підлітків позашкільною освітою може бути пов'язаний зі зростанням навчального навантаження, підготовкою до вступу в заклади фахової передвищої та вищої освіти, зміною інтересів і форм дозвілля. Однією з причин також є участь частини підлітків у приватних освітніх, мистецьких і спортивних програмах, які не враховує офіційна статистика. Водночас вік 12–17 років є важливим для професійного самовизначення та розвитку здібностей, що підвищує значення позашкільної освіти для запобігання потраплянню молоді до групи NEET.

Найбільше підлітків віком 12–17 років залучено до художньо-естетичного (98,7 тис. осіб), науково-технічного (42,5 тис. осіб) та дослідницько-експериментального (35,4 тис. осіб) напрямів. Разом за цими напрямами навчаються 176,7 тис. осіб, або 58,9% учнів віком 12–17 років.

Рис. 50. Охоплення послугами закладів позашкільної освіти

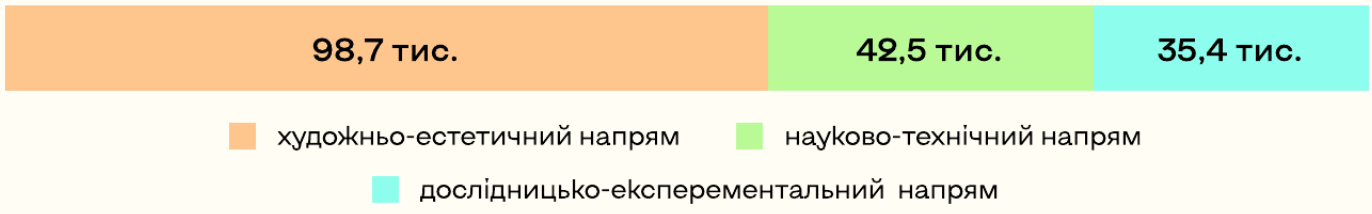

[23] Зведений звіт за формою № 1-ПЗ (освіта зведена) станом на 01 січня 2026 року. Міністерство освіти і науки України.

Розвиток STEM-освіти є одним із пріоритетів державної освітньої політики. За даними системи позашкільної освіти, близько 217,4 тис. дітей (28% усіх вихованців) навчаються за напрямами, що формують STEM-компетентності, насамперед науково-технічним, дослідницько-експериментальним та еколого-натуралістичним[24]. За цими напрямами навчається 97,7 тис. підлітків віком 12–17 років, що становить 32,6% вихованців відповідної вікової групи.

Станом на травень 2026 року послугами закладів позашкільної освіти було охоплено 6,7 тис. дітей з ООП, що на 13,6% більше, ніж у 2024 році (5,9 тис. осіб), але менше, ніж у 2022 році (8,9 тис. осіб)[25]. Однією з причин є недостатня фізична доступність закладів позашкільної освіти. Безперешкодний доступ до першого поверху забезпечують лише 53,7% закладів, тоді як до другого, третього та вищих поверхів — менше ніж 1%[26].

Рис. 51. Динаміка охоплення дітей з ООП послугами закладів позашкільної освіти

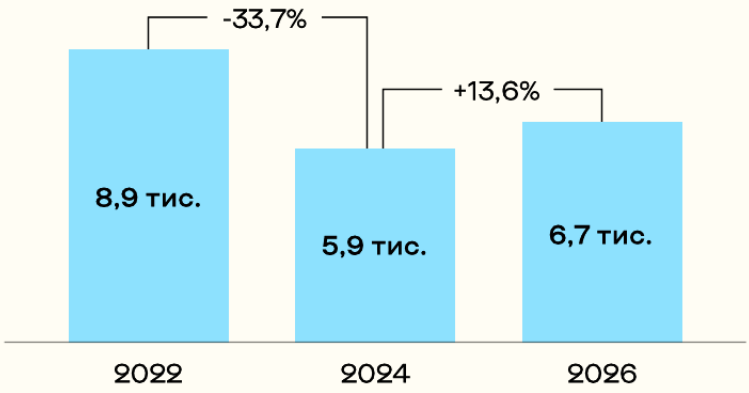

Це обмежує участь дітей з ООП у гуртках та інших позашкільних активностях, звужує можливості для розвитку здібностей і може посилювати ризики соціальної ізоляції, втрати освітньої мотивації та потрапляння молоді до групи NEET. Підвищення безбар'єрності закладів позашкільної освіти є важливою умовою розвитку інклюзивного освітнього середовища й людського потенціалу.

Доступ до позашкільної освіти залишається нерівномірним залежно від типу місцевості. Станом на 1 січня 2026 року в Україні функціонувало 51,1 тис. гуртків, груп та інших творчих об'єднань ЗПО, з яких лише 5,9 тис., або 11,6%, працювали в сільській місцевості[27]. Водночас лише близько 12,5% населених пунктів мають заклади позашкільної освіти, що обмежує доступ дітей до таких послуг[28].

[24] Зведений звіт за формою № 1-ПЗ (освіта зведена) станом на 01 січня 2026 року. Міністерство освіти і науки України.
[25] Основні освітні статистичні дані. ДНУ «Інститут освітньої аналітики».
[26] Концепція розвитку позашкільної освіти : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України.
[27] Зведений звіт за формою № 1-ПЗ (освіта зведена) станом на 01 січня 2026 року. Міністерство освіти і науки України.
[28] Концепція розвитку позашкільної освіти : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України.

Рис. 52. Розподіл гуртків та творчих об'єднань ЗПО за типом населеного пункту

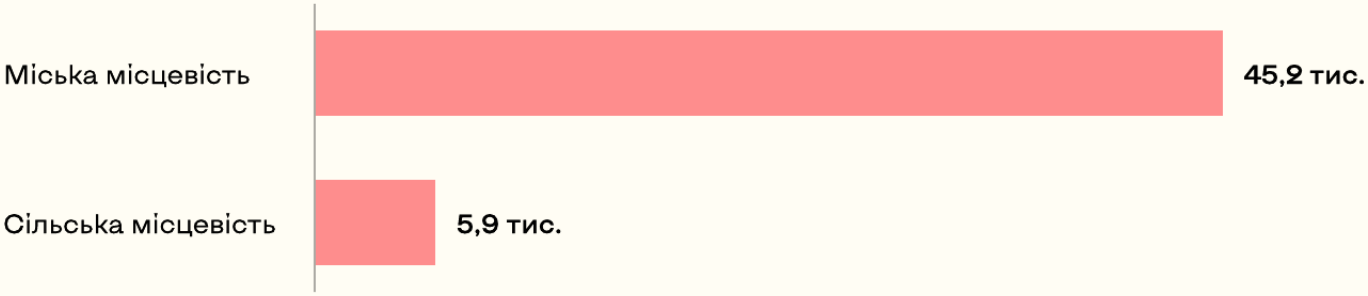

Розвиток позашкільної освіти також стримують безпекові та інфраструктурні виклики. Власні облаштовані укриття мають лише 35,7% закладів, через що значна частина з них працює в змішаному або дистанційному форматі[29]. Лише 19,7% закладів обладнані комп'ютерними класами, що обмежує цифровізацію освітнього процесу та проведення занять дистанційно.

Позашкільна освіта залишається важливою складовою розвитку здібностей дітей і молоді, сприяючи творчій самореалізації, професійному самовизначенню та соціалізації. Нижчий рівень охоплення підлітків порівняно з дітьми молодшого віку підкреслює необхідність розширення програм для молоді 12–17 років, яка є ключовою цільовою групою для розкриття потенціалу та запобігання потраплянню до групи NEET. Подальшого вдосконалення потребують доступність позашкільної освіти в громадах, безбар'єрність, модернізація матеріально-технічної бази та створення безпечних умов для навчання й розвитку дітей.

Підтримка творчих і спортивних здібностей дітей та молоді

Спортивна політика

Спортивна освіта формує одну з найрозвиненіших систем виявлення, розвитку та підтримки здібностей дітей і молоді в Україні. Закон України «Про фізичну культуру і спорт»[30] визначає правові засади функціонування системи фізичної культури та відносить дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ) до закладів спеціалізованої позашкільної освіти спортивного профілю. ДЮСШ забезпечують розвиток потенціалу вихованців(ок) в обраному виді спорту, створюють умови для самореалізації та готують спортсменів(ок) для резервного спорту[31].

[29] Концепція розвитку позашкільної освіти : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України.

[30] Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII.

[31] Резервний спорт – система підготовки перспективних спортсменів(ок), які можуть у майбутньому перейти до спорту вищих досягнень та представляти Україну на національних і міжнародних змаганнях.

Водночас Закон України «Про освіту»[32] закріплює спортивну освіту як складову спеціалізованої освіти, спрямовану на розвиток індивідуальних здібностей вихованців(ок), поглиблене опанування обраного виду спорту та набуття професійних компетентностей у сфері фізичної культури.

Початкова спортивна підготовка здійснюється в системі позашкільної освіти. Закон України «Про позашкільну освіту»[33] визначає фізкультурно-спортивний (спортивний) напрям одним із основних у системі позашкільної освіти, у межах якого функціонують дитячо-юнацькі спортивні школи.

«Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу»[34] деталізує систему підготовки спортсменів(ок). Документ передбачає послідовне проходження етапів початкової, базової та спеціалізованої підготовки спортивного резерву. Перехід між ними здійснюється за результатами навчально-тренувального процесу, участі в спортивних змаганнях і виконання встановлених нормативів.

Повномасштабна війна суттєво вплинула на систему розвитку спортивних здібностей дітей і молоді. За даними Міністерства молоді та спорту України, у 2025 році кількість дитячо-юнацьких спортивних шкіл і спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву (далі — спортивні школи) скоротилася на 12,8% порівняно з 2020 роком і становила 1 079 закладів[35]. Кількість відділень із видів спорту зменшилася на 12,6% і становила 4 922, а чисельність вихованців – на 26,2%, до 333,7 тис. осіб.

Рис. 53. Динаміка кількості спортивних шкіл

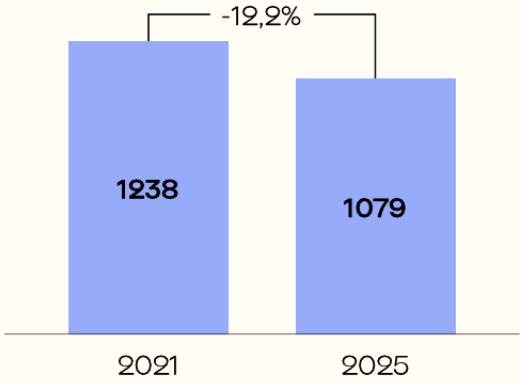

Рис. 54. Динаміка чисельності вихованців(ок) спортивних шкіл

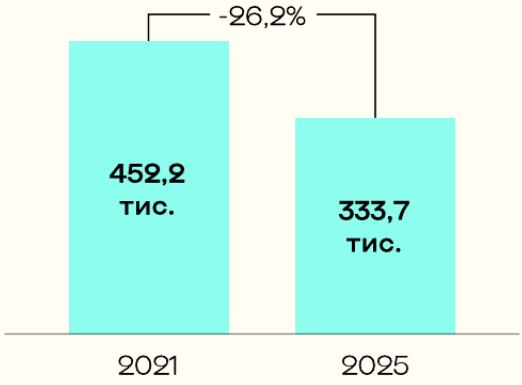

У 2025 році близько 152 тис. вихованців(ок) навчалися на етапах базової, спеціалізованої підготовки та підготовки до вищої спортивної майстерності, які охоплюють переважно підлітків і молодь віком 12–17 років. Це становить 45,5% загальної чисельності вихованців(ок) спортивних шкіл. Найбільших втрат зазнав

[32] Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
[33] Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III.
[34] Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 993.
[35] Міністерство молоді та спорту України. Звіти про діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл (форма № 5-ФК).

етап початкової підготовки, який забезпечує залучення дітей до спорту та виявлення їхніх здібностей. Кількість груп початкової підготовки скоротилася на 30,1% і становила 14,1 тис., а чисельність вихованців у них – на 32,1%, до 181,4 тис. осіб. Скорочення кількості вихованців(ок) випереджало скорочення мережі спортивних шкіл. Це сприяло збереженню доступності спортивної підготовки для дітей та молоді, хоча середнє навантаження на одну школу зменшилося.

Водночас система зберегла можливості для підтримки спортсменів(ок), які вже перебували на вищих етапах підготовки. Чисельність вихованців(ок) груп базової підготовки скоротилася на 20,0% і становила 134,8 тис. осіб. Натомість на етапах спеціалізованої підготовки та підготовки до вищої спортивної майстерності кількість вихованців(ок) зросла на 5,0% (до 14,4 тис. осіб) і 9,6% (до 2,7 тис. осіб) відповідно. Це свідчить про збереження потенціалу системи для підготовки найперспективніших спортсменів(ок).

Попри скорочення загальної чисельності вихованців(ок), частка дівчат зросла з 26,3% у 2020 році до 29,7% у 2025 році. На це вплинули виїзд частини хлопців за кордон після початку повномасштабного вторгнення та демографічні зміни, спричинені війною.

Доступність спортивної освіти для осіб з інвалідністю залишається обмеженою. У 2025 році в спортивних школах навчалися 4,5 тис. осіб з інвалідністю, або 1,4% загальної чисельності вихованців. Порівняно з 2020 роком їхня кількість скоротилася на 18,8%. Це свідчить про збереження бар'єрів для участі дітей і молоді з інвалідністю в спортивній освіті, зокрема через недостатню доступність спортивної інфраструктури, спеціалізованих програм підготовки та умов для інклюзивного навчання.

Важливою складовою системи є регулярна участь вихованців(ок) у спортивних змаганнях, результати яких використовуються для оцінювання спортивних досягнень і переходу на наступні етапи підготовки. Законодавство також передбачає присвоєння спортивних розрядів і звань, що забезпечує офіційне визнання успіхів спортсменів(ок) та стимулює подальший розвиток їхніх здібностей.

Спортивна освіта є однією з небагатьох сфер в Україні, де сформовано цілісну систему розвитку талантів дітей і молоді, що охоплює виявлення здібностей, поетапну підготовку, оцінювання результатів і формування резерву для спорту вищих досягнень. Водночас повномасштабна війна скоротила охоплення дітей спортом, насамперед на етапі початкової підготовки. Попри це система зберегла підготовку спортсменів(ок) на вищих етапах та продовжує забезпечувати розвиток спортивних здібностей дітей і молоді. Подальший прогрес галузі потребує розширення доступу до спортивної освіти, особливо на ранніх етапах підготовки, та підвищення її інклюзивності.

Мистецька та культурна політика

Мистецька освіта є одним із ключових інструментів розвитку творчих здібностей дітей і молоді. Закон України «Про культуру»[36] визначає створення умов для розкриття творчого потенціалу особистості, естетичного виховання та забезпечення доступності мистецького навчання одним із принципів державної політики у сфері культури.

Закон України «Про освіту»[37] ввизначає мистецьку освіту як складову спеціалізованої освіти, спрямовану на розвиток спеціальних здібностей, набуття мистецьких компетентностей і професійну художньо-творчу самореалізацію. Закон також передбачає безперервну траєкторію мистецької освіти, яка охоплює початковий, профільний, фаховий передвищий і вищий рівні.

Початкову мистецьку освіту здобувають у системі позашкільної освіти. Закон України «Про позашкільну освіту»[38] регулює організацію цієї галузі, визначає її основні напрями, зокрема художньо-естетичний, та відносить розвиток здібностей, обдарувань і талантів дітей та молоді до ключових завдань позашкільної освіти.

[36] Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI.
[37] Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
[38] Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III.

Діяльність закладів спеціалізованої мистецької освіти регулює «Положення про мистецьку школу»[39]. Програми елементарного та базового підрівнів початкової мистецької освіти, забезпечують послідовний розвиток творчих здібностей і художніх компетентностей учнів(ениць) та створюють основу для продовження навчання на наступних рівнях мистецької освіти.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на червень 2025 року в Україні функціонували 1 341 мистецька школа, 7 мистецьких ліцеїв і 48 фахових мистецьких коледжів[40]. Попри наслідки повномасштабної війни та пошкодження 191 закладу мистецької освіти[41], система продовжує забезпечувати можливості для творчого розвитку дітей і молоді.

[39] Про затвердження Положення про мистецьку школу: Наказ Міністерства культури України від 09.08.2018 № 686, п. 1.
[40] Базова мережа закладів культури загальнодержавного та місцевого рівнів / Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти.
[41] Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Росіяни пошкодили 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні // 2026.

У 2025 році в мистецьких школах навчалися 265,0 тис. учнів(ениць), що на 15,8% менше, ніж у 2021 році (314,8 тис. осіб)[42]. Найбільше скорочення відбулося у 2022 році (–14,0%), після чого чисельність учнів(ениць) залишалася відносно стабільною. На це вплинули наслідки повномасштабної війни, демографічні втрати, внутрішня та зовнішня міграція населення. Водночас частка учнів(ениць) із сільської місцевості зросла з 14,1% до 24,8% у 2021–2025 роках, а їхня чисельність – з 44,4 тис. до 65,7 тис. осіб (+47,9%).

Рис. 55. Зміна чисельності учнів(ениць) мистецьких шкіл

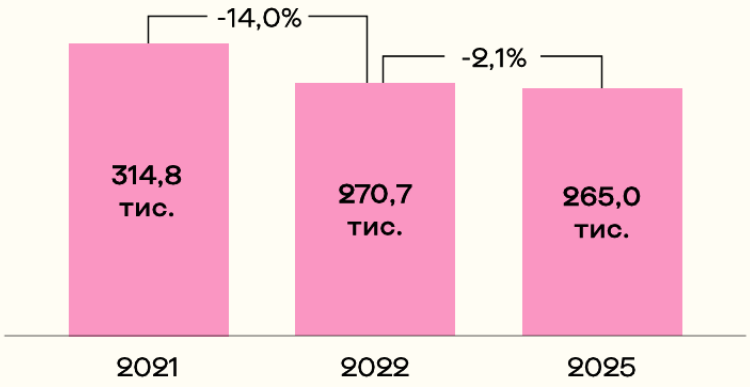

Зростання частки учнів(ениць) із сільської місцевості може бути частково пов'язане з внутрішнім переміщенням населення, зокрема переїздом частини міських сімей до сільської місцевості, а також із поширенням дистанційних форматів навчання, що розширюють доступ до мистецької освіти незалежно від місця проживання.

Дівчата традиційно становили більшість учнів(ениць) мистецьких шкіл: їхня частка протягом 2021–2025 років перевищувала 65%. Водночас їхня чисельність скоротилася на 17,6% — з 210,4 тис. до 173,3 тис. осіб, що відповідало загальному скороченню контингенту учнів(ениць).

Позитивною тенденцією є зростання кількості учнів(ениць) з особливими освітніми потребами, які навчаються в мистецьких школах. Після незначного скорочення у 2022–2023 роках їхня чисельність у 2025 році досягла 3,4 тис. осіб, що на 38,1% більше, ніж у 2021 році. Водночас їхня частка серед усіх вихованців(ок) мистецьких шкіл становила лише 1,3%, тоді як у закладах загальної середньої освіти діти з ООП становили близько 1,6% учнів(ениць)[43]. Це свідчить про збереження бар'єрів у доступі до мистецької освіти для дітей і молоді з інвалідністю, зокрема через недостатню фізичну доступність закладів та обмежені можливості для інклюзивного навчання.

Водночас мистецька освіта демонструє високу наступність освітньої траєкторії. У 2025 році до мистецьких шкіл вступили 81,6 тис. учнів(ениць), що на 54,5% більше, ніж у 2021 році, а кількість випускників(ць) зросла більш ніж удвічі — з 22,1 тис. до 45,9 тис. осіб.

[42] Розраховано за даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України на основі звітності мистецьких шкіл: форми № 1-ДМШ (2021–2024 роки) та форми № 1-МШ (2025 рік).

[43] Інститут освітньої аналітики. Основні освітні статистичні дані освіти.

Рис. 56. Кількість вступників до мистецьких шкіл

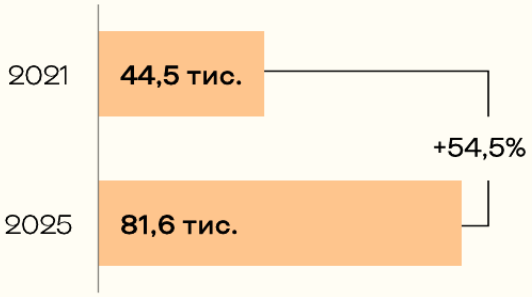

Рис. 57. Кількість випускників мистецьких шкіл

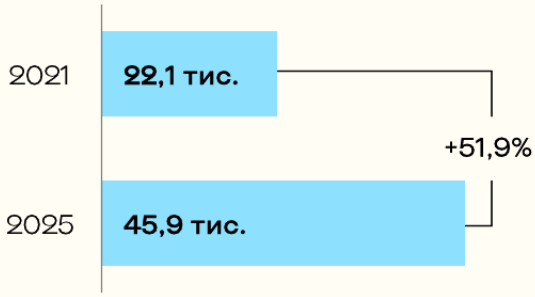

Одночасно збільшилася кількість учнів(ениць), які продовжили навчання на наступному рівні мистецької освіти, — з 17,2 тис. у 2021 році до 41,4 тис. осіб у 2025 році (у 2,4 раза). Попри скорочення загальної кількості учнів(ениць), така динаміка пов'язана з відновленням діяльності закладів мистецької освіти після карантинних обмежень, запроваджених через пандемію COVID-19, та їхньою адаптацією до умов повномасштабної війни. Зокрема, зростання кількості учнів(ениць), які продовжили навчання на наступному рівні, свідчить про збереження безперервності мистецької освіти.

Зростання частки учнів(ениць) з сільської місцевості простежувалося на всіх етапах навчання. Серед нових вступників(ць) ця частка збільшилася з 11,8% до 24,1%, а серед випускників(ць) — з 12,1% до 20,1%, що свідчить про зміну територіальної структури учнів(ениць) мистецьких шкіл під впливом повномасштабної війни, зокрема через внутрішнє переміщення населення, виїзд частини сімей за кордон та скорочення контингенту учнів(ениць) у містах, які зазнали найбільшого впливу бойових дій.

Поряд із системою мистецької освіти важливу роль у підтримці творчо здібних дітей і молоді відіграють мистецькі конкурси, фестивалі, виставки та інші творчі заходи. Такі заходи створюють можливості для демонстрації творчих здобутків, професійного визнання та подальшого розвитку здібностей. Водночас ці інструменти переважно спрямовані на оцінювання та заохочення вже досягнутих результатів, а не на системне виявлення та довгостроковий супровід творчо талановитих дітей і молоді.

Державна підтримка творчої молоді також здійснюється через гранти та стипендії Президента України для молодих діячів культури і мистецтва. Окремі програми доступні для осіб віком від 14 років, однак їхніми основними отримувачами є учні старших класів мистецьких шкіл, студенти закладів фахової передвищої та вищої мистецької освіти, а також молоді професійні митці. Гранти і стипендії спрямовані на стимулювання реалізації творчих проєктів і професійного розвитку, тому переважно підтримують уже сформований творчий потенціал, а не раннє виявлення та розвиток талантів.

Додатковими інструментами державної підтримки творчо талановитої молоді є гранти та стипендії Президента України для молодих діячів культури і мистецтва. Зокрема, діють гранти Президента України для створення і реалізації творчих проєктів, а також стипендії Президента України для молодих письменників і митців у сфері музичного,

театрального, образотворчого, хореографічного, естрадно-циркового мистецтва та кіномистецтва. Водночас ці інструменти орієнтовані переважно на підтримку вже виявлених творчих досягнень. Хоча окремі програми доступні для осіб віком від 14 років, їхніми основними отримувачами є учні старших класів мистецьких шкіл, студенти закладів фахової передвищої та вищої мистецької освіти, а також молоді професійні митці.

Отже, державна політика у сфері мистецької освіти поєднує три взаємопов'язані механізми: розвиток обдарованості через систему мистецької освіти, визнання досягнень через конкурси, фестивалі та інші творчі заходи, а також підтримку творчої молоді через гранти і стипендії. Водночас наразі законодавство не формує цілісної системи раннього виявлення, довгострокового супроводу та розвитку творчо талановитих дітей і молоді, тому окремі інструменти функціонують переважно самостійно, без єдиної траєкторії підтримки від виявлення здібностей до професійної самореалізації.

Політика підтримки талановитої молоді у науці

Важливим складником державної політики у сфері освіти є підтримка інтелектуального, творчого та наукового потенціалу дітей і молоді. В Україні функціонує розгалужена система учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів, діяльності МАН, а також премій, грантів і стипендій для переможців національних та міжнародних змагань.

Одним із ключових інструментів підтримки науково здібної молоді є Мала академія наук України, яка залучає учнів(ениць) до науково-дослідницької діяльності, формує дослідницькі компетентності та навички критичного мислення[36]. За даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики», станом на 1 січня 2026 року в Україні функціонували 27 регіональних підрозділів МАН, до складу яких входили 1 432 гуртки та творчі об'єднання, що охоплювали 22,9 тис. учнів(ениць)[37]. З них 1 345 гуртків (93,9%) працювали за дослідницько-експериментальним напрямом, у яких навчалися 21,4 тис. вихованців(ок) (93,4% усіх учнів(ениць) МАН). Це свідчить про важливу роль МАН у розвитку дослідницьких компетентностей та підтримці науково орієнтованої молоді.

27
регіональних підрозділів МАН

1 432
гуртки та творчі об'єднання

22,9 тис.
учнів(ениць)

[44] Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді: Наказ МОН України від 09.02.2006 № 90.
[45] Зведений звіт за формою № 1-ПЗ (освіта зведена) станом на 01 січня 2026 року. Міністерство освіти і науки України.

Водночас діяльність МАН охоплює значно ширше коло учасників(ць) через конкурси, освітні проєкти, навчальні програми та інші заходи. За даними МОН, у 2025 році такими програмами було охоплено 66,5 тис. підлітків віком 12–17 років, що майже вдвічі більше, ніж у 2021 році. У середньому дівчата становили 58% учасників(ць), хлопці — 42%.

Наявна система забезпечує виявлення, визнання та підтримку учнів(ениць), які демонструють високі результати у навчальній, науковій, творчій та інших видах діяльності. Ці інструменти реалізуються через Всеукраїнські учнівські олімпіади, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів(ениць) – членів МАН, а також президентські стипендії, гранти та інші форми державного заохочення. Зокрема, щороку стипендії Президента України призначаються переможцям Всеукраїнських учнівських олімпіад і конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів(ениць) – членів МАН[46]. Важливим елементом державної політики розвитку талантів є діяльність Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту, який реалізує грантові та стипендіальні програми, заохочує молодих науковців, сприяє міжнародній академічній мобільності та розвитку освітніх і наукових можливостей молоді[47].

За даними МОН, упродовж 2023/2024–2025/2026 навчальних років кількість учнів(ениць) віком 12–17 років, які брали участь у IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, зросла з 1 375 до 1 751 особи (+27,3%), зокрема переможців(ниць) — із 677 до 862 осіб (+27,3%). Найбільше учасників(ць) традиційно брали участь в олімпіадах з математики, інформатики, фізики, географії, історії та хімії. Хлопці становили близько 54,5% учасників, дівчата — 45,5%.

Рис. 58. Динаміка кількості учасників(ць) та переможців(ниць) IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад

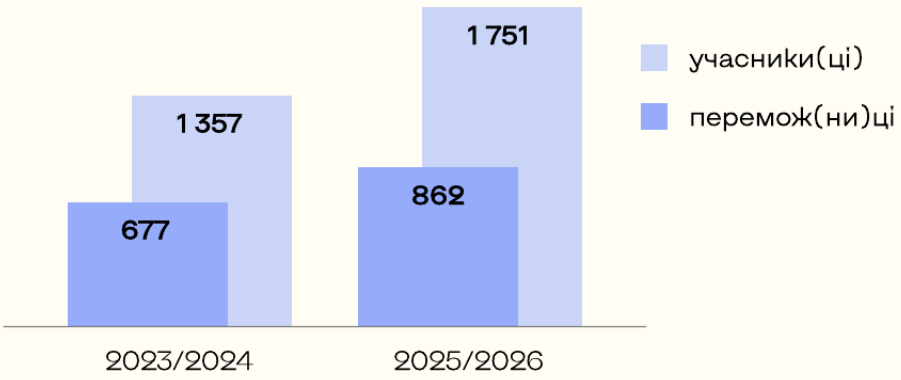

[46] Про стипендії Президента України учасникам і призерам міжнародних учнівських олімпіад з базових навчальних предметів: Указ Президента України від 30.12.1998 № 1419/98.
[47] Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту.

Тим часом кількість підлітків віком 12–17 років, які брали участь у ІІІ етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів(ениць) — членів МАН, зросла з 1 140 осіб у 2020/2021 навчальному році до 1 256 осіб у 2025/2026 навчальному році (+10,2%). Найбільше учасників(ць) було представлено у відділеннях хімії та біології, філософії та суспільствознавства, інженерії та матеріалознавства, історії, а також екології й аграрних наук. Дівчата становили 61,8% учасників(ць) конкурсу, хлопці — 38,2%.

У 2025 році було призначено 150 стипендій Президента України перемож(ни)цям Всеукраїнських учнівських олімпіад, 120 — переможцям конкурсу-захисту Малої академії наук України, 117 — перемож(ни)цям, учасникам(цям) і призер(к)ам міжнародних учнівських олімпіад, 94 Премії Президента України, 25 стипендій Кабінету Міністрів України та 10 стипендій імені Тараса Шевченка. Порівняно з 2023–2024 роками систему державного заохочення було розширено, зокрема завдяки запровадженню стипендій Президента України для переможців(ниць), учасників(ць) і призерів(ок) міжнародних учнівських олімпіад. Ці інструменти мають адресний характер і спрямовані переважно на підтримку вже досягнутих високих результатів.

Водночас чинна система переважно зосереджена на виявленні та заохоченні досягнень. Більшість інструментів державної підтримки орієнтовані на учнів(ениць), які вже продемонстрували високі результати в олімпіадах, конкурсах або науковій діяльності. Після отримання відзнак учасники(ці) лише частково охоплюються механізмами довгострокового супроводу, наставництва та підтримки подальшої освітньої і професійної траєкторії. Як наслідок, між етапом виявлення талантів та їхньою подальшою реалізацією в науці, економіці чи суспільному житті зберігається певний розрив. Крім того, частина дітей і молоді, які мають здібності та потенціал, але не беруть участі у спеціалізованих конкурсах, олімпіадах чи програмах, фактично залишається поза межами цільових інструментів державної підтримки.

Молодіжна політика та запобігання ризикам NEET

Молодіжна політика в Україні спрямована на створення умов для самореалізації молоді, розвитку громадянської активності, зайнятості та участі в суспільному житті. Правові засади цієї сфери визначає Закон України «Про основні засади молодіжної політики»[48], який також передбачає механізми підтримки розвитку здібностей і потенціалу молодих людей. Зокрема, органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть встановлювати спеціальні стипендії та гранти для молоді, а також сприяти проведенню конкурсів, виставок, фестивалів, концертів, наукових конференцій та інших заходів з метою виявлення, підтримки й розвитку творчих і професійних здібностей молоді. Молодіжна політика орієнтована на створення умов для самореалізації та розвитку потенціалу молодих людей незалежно від сфери їхньої діяльності.

У «Національній молодіжній стратегії до 2030 року»[49] зазначено, що в попередні роки недостатньо уваги приділялося супроводу молоді на етапі переходу від дитинства до дорослого життя, розвитку її самостійності та самореалізації. Це свідчить про визнання на державному рівні необхідності посилення підтримки молоді у період професійного самовизначення та реалізації її потенціалу. Водночас, попри акцент на розвитку потенціалу молоді, виявлення і розвиток талантів не виокремлено як самостійний напрям молодіжної політики.

Одним із пріоритетів сучасної молодіжної політики є запобігання соціально-економічній неактивності молоді. Державна цільова соціальна програма «Молодь України: покоління стійкості – 2030» передбачає скорочення частки молоді у категорії NEET віком 15–24 роки щонайменше на 1,5 відсоткового пункта до 2030 року[50].

[48] Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX.

[49] Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 № 94/2021.

[50] Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030» та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.01.2026 № 20.

У 2026 році Україна розпочала підготовку до впровадження європейської ініціативи «Молодіжна гарантія»[51], спрямованої на підтримку юнацтва під час переходу від освіти до зайнятості через працевлаштування, продовження навчання, стажування або професійну підготовку. Хоча політика щодо молоді NEET не спрямована безпосередньо на розвиток талантів, вона має на меті збереження та реалізацію людського потенціалу, що зменшує ризики втрати молоддю можливостей для навчання, професійного розвитку та подальшої самореалізації.

Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молоддю вважаються особи віком від 14 до 35 років. Оскільки предметом цього дослідження є діти та молодь віком 12–17 років, частина цільової групи (12–13 років) не охоплюється інструментами молодіжної політики, але є цільовою групою державної політики у сфері дитинства та освіти. Отже, молодіжна політика доповнює систему розвитку здібностей, створюючи можливості для самореалізації молоді через гранти, конкурси, стажування та програми зайнятості. Водночас молодіжна політика не передбачає окремої системи виявлення та розвитку талантів підлітків і переважно орієнтована на молодь, яка вже досягла 14-річного віку.

Загальна оцінка нормативно-правової бази

В Україні сформовано розвинену нормативно-правову базу у сфері розвитку здібностей, талантів і потенціалу дітей та молоді. Відповідні положення закріплені у законодавстві про освіту, позашкільну освіту, культуру, фізичну культуру і спорт, а також у сфері молодіжної політики. Загалом розкриття здібностей і самореалізація дітей та молоді розглядаються як важлива складова розвитку людського капіталу.

Водночас нормативне регулювання залишається секторальним. Освітня, культурна, спортивна та молодіжна політики містять власні інструменти розвитку і підтримки здібностей, проте ці політики функціонують переважно в межах окремих сфер. Механізми міжвідомчої координації, моніторингу розвитку здібностей та супроводу дітей і молоді на різних етапах освітньо-професійної траєкторії залишаються недостатньо розвиненими.

Підходи до підтримки здібностей також істотно відрізняються залежно від сфери. Найбільш послідовна система сформована у спорті, де законодавство передбачає поетапну підготовку спортсменів від початкового навчання до резерву спорту вищих досягнень. Натомість в академічній і мистецькій сферах державна підтримка переважно зосереджена на розвитку здібностей через систему освіти та заохоченні вже досягнутих результатів за допомогою конкурсів, олімпіад, фестивалів, грантів і стипендій.

[51] Шлях до членства в ЄС: Уряд розпочав підготовку до впровадження в Україні європейської ініціативи «Молодіжна гарантія» // Міністерство молоді та спорту України.

Окремим викликом залишається недостатня узгодженість освітньої, молодіжної та соціальної політики під час переходу від дитинства до дорослого життя. Зокрема, питання раннього виявлення ризиків втрати людського потенціалу та запобігання потраплянню молоді до категорії NEET поки що не інтегровані до єдиної системи підтримки розвитку здібностей.

Таким чином, подальший розвиток державної політики має бути спрямований на формування цілісної міжсекторальної системи, яка забезпечуватиме безперервний супровід дітей та молоді від виявлення здібностей і розвитку потенціалу до професійної самореалізації та активної участі в суспільному житті.

БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО СТИПЕНДІАТІВ(ОК) ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Освітній вибір та подальші освітні траєкторії стипендіатів(ок) Фонду Президента України

Дані, представлені в цьому розділі, характеризують досвід окремої групи молодих людей із високими академічними або іншими досягненнями. Кількісне опитування доповнюють глибинні інтерв'ю зі стипендіатами та стипендіатками, які отримали стипендію за високі результати НМТ/ЗНО або за досягнення у предметних олімпіадах.

В опитуванні взяли участь 212 стипендіати(ки) Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту. Ця група відрізняється від вибірки основного дослідження за віковою структурою: 28,8% відносяться до тієї ж вікової групи 14–17 років, а 71,2% — старші (у віці 18–24 роки). Середній вік респондентів у вибірці складає 18 років, тоді як у генеральній сукупності стипендіатів(ок) — 19,6 років. Тобто вибірка має зміщення до молодших стипендіатів(ок). Також у вибірці переважають респонденти(ки), яким 17 та 18 років (82,1%). З огляду на це, загальні питання в цьому розділі ми аналізуємо для всіх респондентів(ок) разом, а питання, що є специфічними для окремих груп, ділимо на такі групи:

- Стипендіат(к)и-школярі(ки) (у навчальному році 2025-2026), вибірка 33 особи, тому аналіз проводиться на рівні тенденцій;
- Стипендіат(к)и-студент(к)и 1-го курсу[52] (у навчальному році 2025-2026), вибірка 159 респондентів, що дозволяє аналізувати дані з застосуванням статистичних методів;
- Стипендіат(к)и-студент(к)и 2-6 курсів (у навчальному році 2025-2026), вибірка 20 респондентів, тому аналіз проводиться на рівні тенденцій.

Більшість опитаних наразі проживають в Україні, тоді як 7,5% перебувають за кордоном. Понад половину опитаних отримали стипендію за високі результати НМТ/ЗНО (52,8%), а 41% — за перемоги у всеукраїнських предметних олімпіадах. Ще 4,2% були відзначені за перемоги в міжнародних олімпіадах, а 1% — за інші досягнення, зокрема інтелектуальне лідерство та волонтерство.

[52] До цієї групи віднесена також одна стипендіатка, що навчається у закладі професійно-технічної освіти.

Опитування охоплювало питання, аналогічні до тих, які ставили респондентам(кам) основного дослідження. Це дає змогу зіставити погляди стипендіатів(ок) із ширшими тенденціями серед підлітків і молоді. Водночас такі порівняння потребують обережності через відмінності у віковій структурі та профілі учасників(ць).

Кількісні дані відображають загальні орієнтації опитаних стипендіатів(ок), а глибинні інтерв'ю розкривають мотиви, обставини та міркування, що стоять за індивідуальними рішеннями. Особливу увагу в цьому розділі приділено шістьом стипендіатам і стипендіаткам, які виїхали за кордон і взяли участь в глибинних інтерв'ю. Їхні історії допомагають зрозуміти, як молоді люди обирають спеціальність, університет і країну навчання, формують освітні та професійні плани, підтримують зв'язок з Україною й оцінюють можливість повернення. Поєднання кількісних та якісних даних дає змогу проаналізувати освітні й міграційні наміри молоді з високими досягненнями та визначити чинники, які можуть впливати на її подальший зв'язок з Україною.

Оптимізм стипендіатів(ок) щодо майбутнього

Стипендіати(ки) оптимістично оцінюють майбутнє: 88,3% позитивно оцінюють власні перспективи, а 75% — майбутнє України. Водночас інтенсивність оптимізму різниться: власне майбутнє дуже обнадійливим вважають 24,1% респондентів(ок) (Рис. 59), тоді як майбутнє України — 11,3% (Рис. 60). Частка тих, хто оцінює обидва варіанти як скоріше обнадійливі, майже однакова (≈64%). Порівняно з підлітками в основному дослідженні, стипендіат(к)и частіше говорять про помірно позитивні очікування ("скоріше обнайділиво") і щодо свого майбутнього, і щодо майбутнього України. Наприклад, майбутнє України вважають скоріше обнадійливим 63,7% стипендіатів(ок) проти 39,3% серед підлітків з загального дослідження, але стипендіати значно рідше обирають найвищу оцінку — «дуже обнадійливим» його бачать 11,3% проти 21,4% серед підлітків 12–17. Варто зауважати, що порівняння показників оптимізму між підлітками 12–17 та стипендіат(к)ами слід інтерпретувати з урахуванням відмінностей у віковій структурі вибірок.

Рис. 59. Яким Ви бачите своє майбутнє?

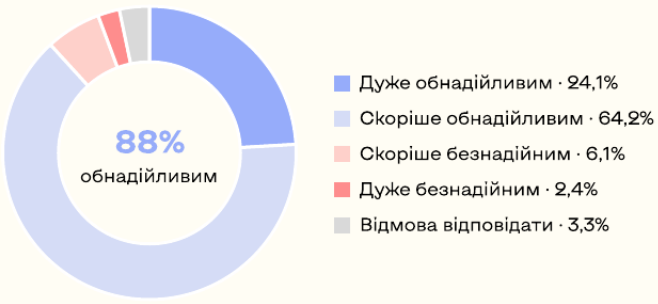

Рис. 60. Яким Ви бачите майбутнє України?

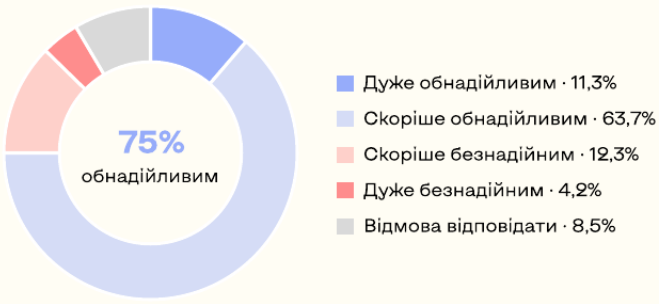

Примітка: N = 212 респондентів(ок)

Країна навчання

Більшість опитаних стипендіатів(ок), які навчаються в університетах, здобувають освіту в Україні. У 2025–2026 навчальному році в Україні навчалися 93,1% студентів(ок)-першокурсників(ць), а 6,9% навчалися за кордоном (N=159). Серед студентів(ок) 2–6 курсів в Україні навчалися та проживали 80%, 10% навчалися в закордонному університеті і ще 10% проживали за кордоном, але навчалися в Україні онлайн (N=20). Серед студентів(ок), які навчаються за кордоном, найчастіше країною для навчання є Польща.

Стипендіат(к)и-першокурсники(ці) здебільшого хотіли б отримати ступінь магістра в Україні або наразі не визначилися, де б хотіли продовжувати здобувати вищу освіту. Зокрема, 37,7% говорять про плани навчатися в магістратурі в Україні, 35,8% респондентів(ок) поки не визначилися щодо країни навчання в магістратурі. Про бажання навчатися в магістратурі за кордоном говорять 18,2% стипендіатів(ок)-першокурсників(ниць) (N=159). Є відмінність у планах між першокурсниками, що зараз навчаються за кордоном, — з 12 респондентів(ок)-першокурсників(ць) 7 говорять про навчання в магістратурі за кордоном, а ще 5 наразі не визначилися.

Згідно даних глибинних інтерв'ю, освітній вибір стипендіатів(ок) формується передусім навколо спеціальності та якості професійної підготовки, тоді як країна навчання здебільшого є похідним рішенням. Глибинні інтерв'ю демонструють, респонденти(ки) спочатку визначалися з напрямом, який відповідає їхнім інтересам і попередній освіті, після чого порівнювали університети за репутацією, рейтингами, якістю програми та силою конкретної дисципліни. Особливо чітко ця логіка проявляється у переможців(ниць) олімпіад, для яких профільний предмет уже став основою професійної ідентичності. Для стипендіатів(ок) за високі результати НМТ/ЗНО спеціальність переважно продовжує або звужує напрям, здобутий під час бакалаврату в Україні.

> У першу чергу дивилася на спеціальність. На спеціальність та університети, тобто чи хороший університет умовно. І вже потім дивилась на країну. Тобто країна не була пріоритетом.
>
> Студентка, 22 роки, навчається за кордоном,
> КНУ ім Т. Шевченка (завершила в 2024), Лундський університет

Безпека є важливим чинником вибору закордонної освіти, але не єдиним і не завжди визначальним. Згідно даних глибинних інтерв'ю, для частини

респондентів(ок) безпекові ризики стали основною причиною відмови від навчання в Україні. Водночас значення мали й інші обставини: прагнення уникнути дистанційного навчання, здобути сильнішу профільну освіту та побудувати міжнародну освітню траєкторію.

> Розглядав, але насправді як вже крайній, скоріше [...] З безпекових причин у першу чергу [...] Не хотілось, по-перше, сидіти вдома на онлайні, цей варіант я відкидав одразу.
>
> Студент, 18 років, навчається за кордоном, Ягеллонський університет

> Мене переконали з безпекових причин. І також із тих причин, що, якщо я буду навчатися в Україні, захочу потім десь у Європі працювати і навчатися, то краще вже тут починати отримувати освіту.
>
> Студент, 18 років, навчається за кордоном,
> Рейнсько-Вестфальський технічний університет Аахена

Серед чинників, які могли б спонукати студентів(ок) залишатися в українських університетах, респонденти(ки) називали грантову підтримку, перспективи працевлаштування з гідною оплатою праці, оновлення освітніх програм і зменшення неформальних платежів. Серед менш типових пропозицій — *«залучення в високотехнологічну працю в військовій сфері»* та *«кращий доступ до літератури та навчальних матеріалів онлайн»*.

Для переможців(ниць) міжнародних олімпіад академічні досягнення можуть безпосередньо відкривати доступ до спеціальних можливостей навчання за кордоном, зокрема через цільові стипендіальні програми університетів. У досвіді респондентів(ок) згадуються пропозиції від закордонних університетів, орієнтовані саме на олімпіадників(ниць) зі Східної Європи. Зокрема, Ягеллонський університет пропонував спеціалізовану стипендію, що передбачала безкоштовне навчання та можливість проживання в гуртожитку. Для переможців(ниць) міжнародних олімпіад найвищого рівня відкривалися також можливості вступу до провідних світових університетів, зокрема за умови виконання визначених ними вступних вимог. Водночас загальні програми підтримки українців(ок), які пропонували інші університети та країни, не були безпосередньо пов'язані з академічними досягненнями.

> Ягеллонський університет наголошував на своїй стипендії для олімпіадників зі Східної Європи... Він також згадував про те, що з відповідним юридичним статусом у Польщі можна навчатися безкоштовно і мати право на місце в гуртожитку.
>
> Студент, 18 років, навчається за кордоном,
> Ягеллонський університет, Кембриджський університет

Бажаний освітній рівень для школярів(ок)-стипендіатів(ок)

Опитані школярі(ки)-стипендіат(к)и мають високі освітні амбіції, проте навіть у цій групі помітні бар'єри. Близько половини респондентів(ок) хотіли б здобути ступінь PhD, однак реалістичним для себе його вважає лише третина з них. Рівень магістра хотіли б отримати чверть школярів(ок)-стипендіатів(ок), а реалістичним його вважає для себе половина з них.

Більшість школярів(ок)-стипендіатів(ок) обирають Україну для отримання ступеню бакалавра, але далі фокус змінюється на закордон. Серед школярів(ок) Україна частіше є бажаним місцем здобуття бакалаврського рівня: так відповіли 63,6%[53] опитаних. Для магістерського рівня цей показник становить 45,5%; для наукового ступеня — 41,2% серед школярів(ок)-стипендіатів(ок), які хотіли б отримати такий освітній рівень. Отже, що вищий освітній рівень, то рідше респонденти(ки) бачать Україну як бажану країну для навчання. Це також збігається з результатами для загальної групи українських підлітків.

Вибір країни для постійного проживання після закінчення навчання

У планах щодо країни для постійного проживання переважають бажання жити в Україні або невизначеність. Серед школярів(ок)-стипендіатів(ок) в Україні постійно проживати хотіли б 51,7%, 16,2% хотіли б постійно проживати за кордоном, а 22,6% — не думали про це (N=32). Школярі(ки)-стипендіати(ки) за рівнем міграційних намірів подібні до підлітків загалом.

[53] Обсяг вибірки становить лише 33 респондента(ки), тому результати варто розглядати на рівні тенденцій.

Серед стипендіатів(ок)-першокурсників(ць) 61,6% хотіли б проживати в Україні і тільки 8,2% — за кордоном, при цьому 28,9% поки не думали про це або відмовилися відповідати (N=159) (Рис. 61). Схожу ситуацію можемо спостерігати серед старших студентів(ок)-стипендіатів(ок): 65% хотіли б проживати в Україні, 15% — за кордоном і 20% не думали про це або відмовилися відповідати (N=20). Серед студентів(ок), які вже навчаються за кордоном, переважає бажання постійного проживання за кордоном. Зокрема, в опитуванні взяли участь 16 студентів(ок), які навчаються за кордоном. З них 9 хотіли б жити за кордоном, 3 — в Україні, а 4 поки не думали про це.

Рис. 61. Де б Ви хотіли постійно проживати після закінчення навчання?

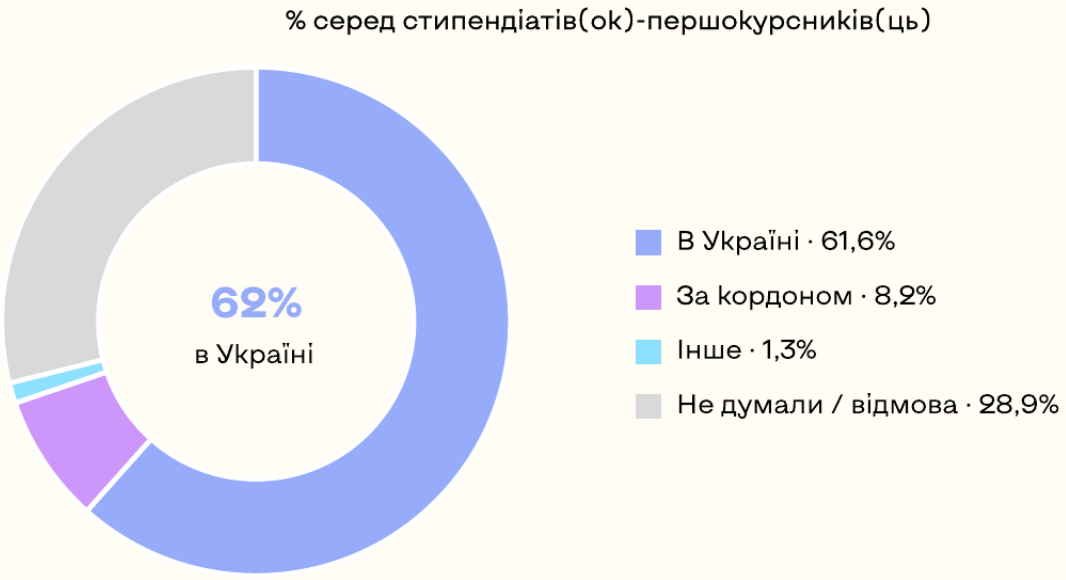

Примітка: N = 159 респондентів(ок)

Серед причин для постійного проживання в Україні переважають як бажання бути ближчим до близьких, так і патріотичні почуття. Школярі(ки), які хочуть постійно проживати в Україні, серед мотивів говорять про знайоме середовище (50%) і бажання бути ближчими до своїх друзів (50%) і до родини (43,8%), а також про відсутність мовного бар'єру (50%) (N=16). Студенти(ки)-першокурсники(ці) найчастіше говорять про патріотичні почуття (56,1%), знайоме середовище (39,8%) та комфорт проживання в Україні (39,8%), але також відзначають бажання бути ближчими до родини (37,8%). Мовний бар'єр як причину проживати в Україні відмічають тільки 23,5% студентів(ок)-першокурсників(ць) (Рис. 62). Схожий розподіл мотивів для проживання в Україні мають старші студент(к)и.

Рис. 62. Існує багато причин для того, щоб хотіти жити в Україні. Які з причин відгукуються особисто вам?

Примітка: N = 98 респондентів(ок)

Бажання жити за кордоном передусім пов'язане з очікуваннями кращих економічних можливостей. Серед усіх стипендіатів(ок), які хотіли б постійно проживати за кордоном (N=21), причинами проживання за кордоном найчастіше є кращі перспективи роботи й заробітку (66,7%), безпекові причини (42,9%) та можливості для саморозвитку (42,9%). Про бажання побачити світ і кращу якість освіти за кордоном говорили по 33,3% респондентів(ок).

Як і серед підлітків з загального дослідження, бачення майбутнього України пов'язане з вибором країни проживання. Серед стипендіатів(ок), які бачить його обнадійливим, жити за кордоном хотіли б 7% (N=158), а серед тих, хто бачить його безнадійним, — 27% (N=36). Сила цього зв'язку практично така сама, як і серед підлітків загалом.

Бажання постійно проживати за кордоном нижче серед стипендіатів(ок)-студентів(ок) порівняно з підлітками 15-17 років. Серед підлітків 15-17 років 22,7% хотіли б постійно проживати за кордоном (N=1908). Школярі(ки)-стипендіати(ки) мають подібний рівень міграційних намірів - за кордоном хотіли б жити 16,2%. Серед всіх стипендіатів(ок)-студентів таких значно менше - 8,9% (N=179). Причому половина з цих стипендіатів(ок)-студентів(ок) (9 із 16) уже живе за кордоном; серед тих, хто живе в Україні, бажання виїхати висловили лише 4,3% (N=163). Ймовірно, ті, хто вже вступив до українського університету, здебільшого зробили вибір на користь України, тож саме момент вступу може бути вирішальним для утримання талановитої молоді.

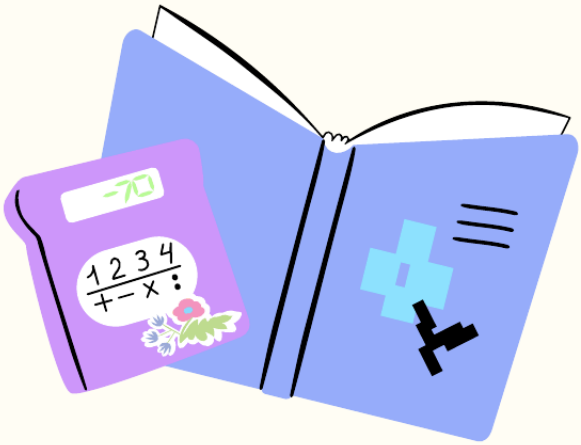

Попри навчання за кордоном, стипендіати(ки) зберігають стійкий зв'язок з Україною через родину, друзів, інформаційний простір та професійні спільноти. Згідно даних глибинних інтерв'ю, особисті контакти залишаються базовим каналом зв'язку, а соціальні мережі та українські новини дають змогу продовжувати стежити за суспільним життям країни. Для окремих олімпіадників(ць) цей зв'язок виходить за межі приватної комунікації: вони продовжують брати участь в українських професійних та освітніх ініціативах, зокрема допомагають організовувати олімпіади, тестувати завдання та працювати з молодшими учасниками(цями).

> Я знаходжусь у спільноті українських програмістів. Умовні табори організовуються, знову ж таки я як лектор. Якщо це Всеукраїнська олімпіада, то я допомагаю із задачами, тестувати [...] Якщо [...] олімпіади [...] проходять тут, у Кракові, то ми допомагали облаштувати місця.
>
> Студент, 18 років, навчається за кордоном, Ягеллонський університет

Бажання повернутися до України зберігається, однак для більшості воно залежить від майбутніх умов і ще не оформлене як конкретний план. Згідно даних глибинних інтерв'ю, респонденти(ки) можуть позитивно ставитися до повернення та відчувати емоційний зв'язок із країною, але одночасно оцінюють майбутнє через безпеку, професійні можливості та умови життя. Лише один із опитаних безумовно висловив готовність повернутися, тоді як інші пов'язують це рішення із завершенням війни та появою можливостей для професійної реалізації.

> Звичайно, я б дуже хотів. Мені набагато комфортніше в Україні, ніж тут [...] Особливо, якщо закінчиться війна, то, звичайно, я б дуже сильно хотів бачити себе в Україні [...] Але [...] поки що все настільки невизначено, що я не можу ніяких передбачень робити.
>
> Студент, 21 рік, навчається за кордоном, Федеральна політехнічна школа Лозанни

Ключовою умовою повернення для стипендіатів(ок) є можливість реалізувати в Україні здобуті компетентності та забезпечити прийнятний рівень життя. Згідно даних глибинних інтерв'ю, серед конкретних умов респонденти(ки) називають завершення війни та сталий мир, стабільну роботу за спеціальністю, конкурентну заробітну плату, професійні проєкти, у яких можна застосувати набуті знання, а також доступне житло та зручну міську інфраструктуру. Відтак рішення про повернення формується через порівняння майбутніх можливостей в Україні та за кордоном.

> Поки не визначилася [...] Все залежить від можливостей, які будуть, від пропозиції, теж від того, як буде далі розгортатися війна в Україні [...] Завершення війни, тобто остаточно укладений мир. І також якесь заохочення, можливо, кар'єрне, [...] щоб [...] я не пропала і змогла себе забезпечити.
>
> Студентка, 22 роки, навчається за кордоном,
> КНУ ім Т. Шевченка (завершила в 2024), Лундський університет

Пропозиції від університетів

Українські університети активніше контактують зі школярами(ками)-стипендіатами(ками), ніж закордонні. Серед школярів(ок)-стипендіатів(ок) запрошення від українських університетів отримували близько половини: 33,3% отримували пропозиції із загальною інформацією щодо вступу, 18,2% отримували конкретні пропозиції щодо навчання (N=33). Закордонні університети зверталися до школярів(ок)-стипендіатів(ок) значно рідше: тільки 3% отримували інформацію від закордонних університетів щодо загальних умов вступу та можливостей.

Про більш активну комунікацію зі сторони українських університетів говорять і стипендіат(к)и-першокурсники(ці). Серед стипендіатів(ок)-першокурсників(ць)

близько половини отримували інформацію або пропозиції від українських закладів вищої освіти (ЗВО). Зокрема, 29,6% отримували загальну інформацію про вступ, а 18,2% — конкретні пропозиції щодо навчання (N=159) (Рис. 63). Водночас 47,8% респондентів(ок) не отримували пропозицій від українських університетів. Контакти із закордонними ЗВО були значно рідшими: лише 2,5% опитаних отримували загальну інформацію, 3,1% — конкретні пропозиції, тоді як 90,6% не мали таких контактів (Рис. 64). Ситуація щодо отримання пропозицій від українських та закордонних університетів серед старших студентів(ок) приблизно така ж, як і серед першокурсників(ць). Серед всіх стипендіатів(ок)-студентів(ок), які взяли участь у дослідженні та навчаються за кордоном, більшість не отримували пропозицій від закордонних ВУЗів — з 16 осіб не отримували пропозицію 11, одна особа отримала загальну пропозицію і ще 4 — конкретну пропозицію щодо вступу.

Рис. 63. Чи зверталися до вас ЗВО з України з приводу можливого навчання в їхньому закладі (коли ви планували вступ на бакалаврат)?

Рис. 64. Чи зверталися до вас ЗВО з-за кордонону з приводу можливого навчання в їхньому закладі (коли ви планували вступ на бакалаврат)?

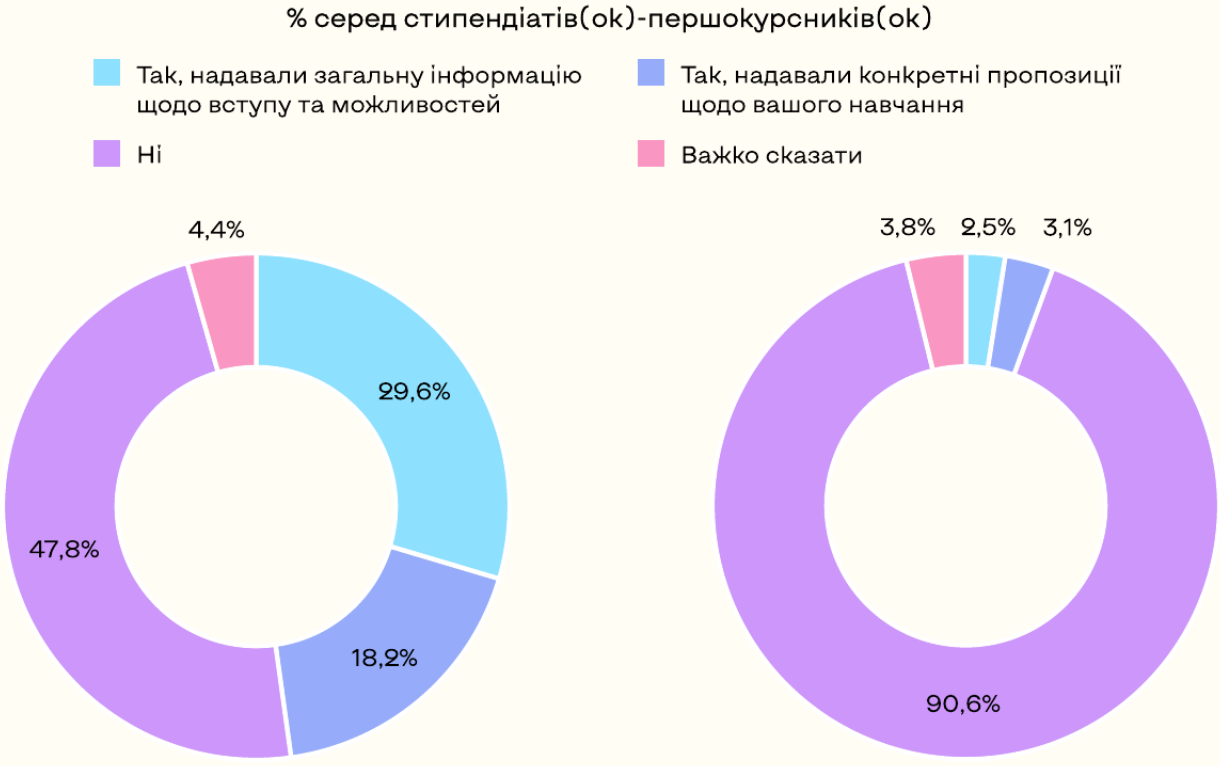

Примітка: N = 159 респондентів(ок)

Закордонні університети надають пропозиції щодо вступу різним групам стипендіатів(ок), а не тільки переможців(ниць) міжнародних олімпіад. Серед всіх студентів(ок), які отримували пропозиції від іноземних університетів, були такі, що отримують стипендію за високі бали НМТ/ЗНО, переможці(ниці) всеукраїнських

олімпіад та переможц(ни)ці міжнародних олімпіад. Серед всіх 6 респондентів(ок), які отримують стипендію за перемогу в міжнародній олімпіаді, тільки 1 людина отримала конкретну пропозицію від закордонного університету (тоді як інші 5 не отримували жодних пропозицій). Від українських ЗВО отримали пропозиції 4 з 6 переможців(ниць) міжнародних олімпіад.

Контакти з університетами щодо вступу на магістратуру є ще менш поширеними, ніж під час вступу на бакалаврат. Серед старших студентів(ок)-стипендіатів(ок) від українських ЗВО отримували загальну інформацію щодо вступу на магістратуру 15%, а 10% отримували конкретні пропозиції щодо навчання (N=20). Від закордонних університетів щодо вступу на магістратуру не отримував пропозиції жоден з респондентів(ок) з групи старших студентів(ок)-стипендіатів(ок).

Загалом, досвід стипендіатів(ок) показує, що тривале навчання за кордоном формує окрему міжнародну освітньо-професійну траєкторію, водночас не руйнуючи зв'язків із Україною. Згідно даних глибинних інтерв'ю, збереження контактів із родиною, українським інформаційним простором та професійними спільнотами створює потенціал для подальшої взаємодії з Україною. Однак, перетворення цього потенціалу на реальне повернення залежатиме від здатності країни забезпечити безпеку, якісну освіту й професійні можливості, конкурентну оплату праці та умови для застосування досвіду, набутого за кордоном.

ПІДЛІТКИ ТА МОЛОДЬ ЗА КОРДОНОМ

Українські підлітки та молодь за кордоном: освітній досвід, вибір та перспективи

Повномасштабна війна спричинила масштабне переміщення українців за кордон, що безпосередньо впливає на освітні та життєві траєкторії дітей і молоді. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, близько 5,7 млн українців перебувають за межами України як біженці, з них близько 1,7 млн, або 30%, — діти до 18 років (UNHCR, 2026).

Точну кількість українських дітей та підлітків, які проживають за кордоном, наразі складно визначити через відмінності в системах обліку та відсутність єдиного джерела даних. Водночас статистика Eurostat дає змогу оцінити масштаб присутності українських дітей у країнах ЄС. Станом на червень 2026 року під тимчасовим захистом у ЄС перебували близько 1,3 млн дітей віком до 18 років, з них 356,8 тис. — підлітки 14–17 років. Серед них 57,5% — хлопці та 42,5% — дівчата.

Рис. 65. Розподіл підлітків під тимчасовим захистом станом на червень 2026 року

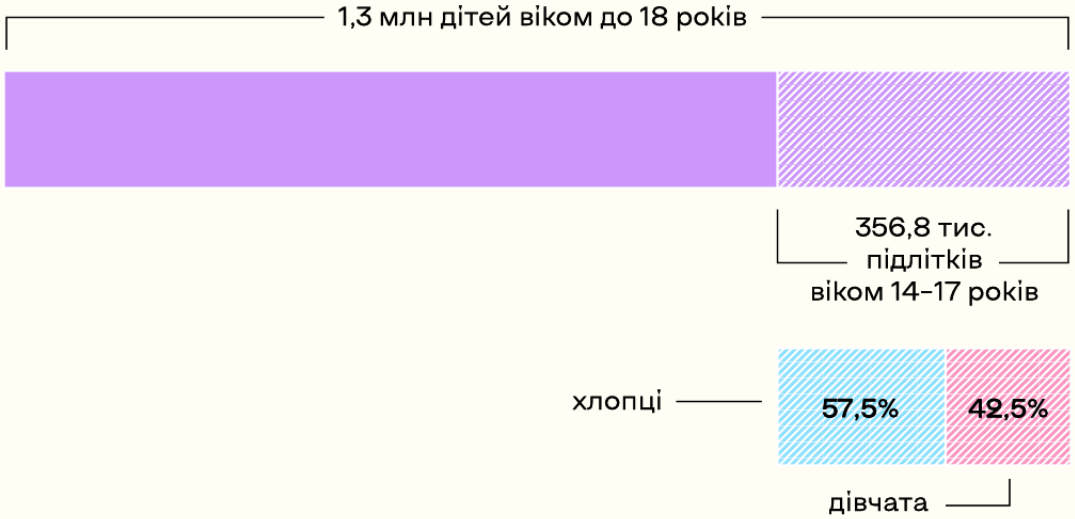

Найбільше українських дітей до 18 років під тимчасовим захистом перебуває у Польщі (441,1 тис.), Німеччині (321,3 тис.), Чехії (83,2 тис.), Іспанії (76,5 тис.) та Румунії (53,9 тис.) (Eurostat, 2026). Сукупно на ці п’ять країн припадає близько 74% українських дітей, які перебувають під тимчасовим захистом у ЄС.

Рис. 66. Розподіл українських дітей під тимчасовим захистом у ЄС за країнами станом на червень 2026 року

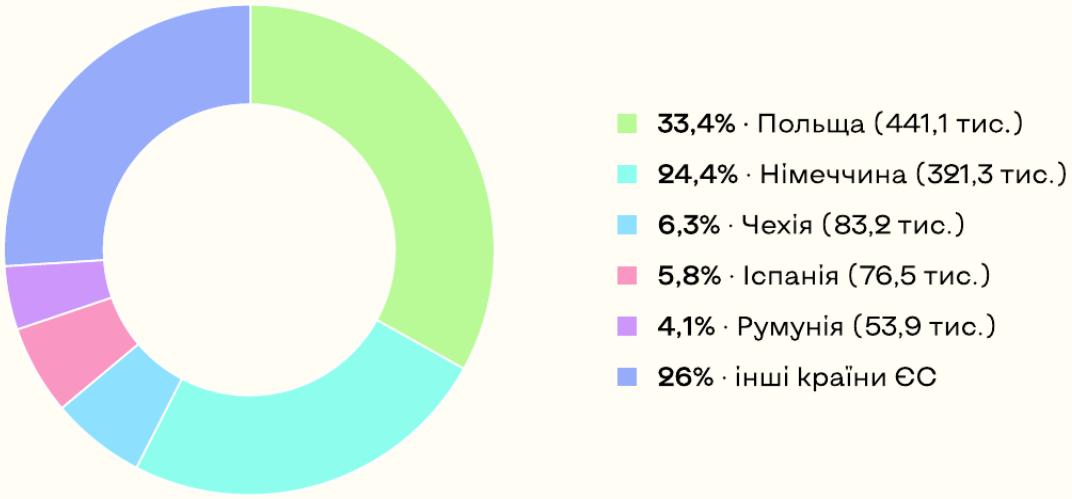

Масштабне переміщення українських дітей та молоді за кордон актуалізує питання їхніх подальших освітніх і життєвих траєкторій та можливостей збереження їхнього зв'язку з Україною. У межах дослідження було важливо зрозуміти, як підлітки оцінюють навчання в Україні та за кордоном, що саме приваблює їх у закордонній освіті, які чинники утримують їх від переїзду або повернення в Україну та що могло б зробити українську систему освіти більш конкурентною і привабливою для них. Окрему увагу приділено їхнім планам щодо подальшого навчання, готовності залишатися за кордоном або повертатися в Україну, а також конкретним характеристикам освітнього середовища, які впливають на ці рішення.

У цьому розділі представлені результати колективних інсайт-сесій із 95 українськими підлітками віком 12–17 років, які на момент дослідження **проживали та навчалися за кордоном**. Найбільше учасників(ць) було з Німеччини — 29% та Польщі — 18%, з Чехії та Литви — по 6%, з Іспанії — 5%. Решта учасників(ць) проживали в інших країнах Європи, США та Великій Британії. Ці дані мають аналізуватися на рівні тенденцій, а не як строго репрезентативні характеристики генеральної сукупності підлітків, які проживають за кордоном.

Освітні траєкторії підлітків, що живуть за кордоном

Перебування за кордоном суттєво зміщує освітні орієнтації українських підлітків у бік закордонної освіти, яка для більшості вже сприймається як реальна й перспективна траєкторія майбутнього. 76% опитаних планують продовжити навчання за кордоном, тоді як 13% — в Україні, а 11% не планують продовжувати навчання після завершення школи.

Збереження зв'язку з українською освітньою системою підвищує готовність підлітків за кордоном розглядати Україну як місце подальшого навчання, причому найвиразніше це проявляється серед молодших підлітків. Попри загальну перевагу закордонної освітньої траєкторії, дівчата в Європі помітно частіше за хлопців планують навчатися в Україні — 21% проти 6%. Серед дівчат, які мають такий намір, усі навчаються в українському закладі освіти, а більшість паралельно поєднує навчання в Україні та за кордоном. За віком це переважно дівчата 12–13 років. Серед молодших підлітків 12–13 років немає чіткої переваги щодо місця продовження освіти: 49% планують навчатися в Україні, а 45% — за кордоном. У старших вікових групах співвідношення змінюється, що свідчить про поступове формування більш визначеної освітньої траєкторії.

Для підлітків за кордоном закордонна освіта є привабливою завдяки якості навчання, безпеці, міжнародній мобільності та кращим стартовим умовам для майбутньої професійної реалізації. Респонденти описували освіту за кордоном як стабільну, безпечну та структуровану систему, яка дає «перспективи», «міжнародний диплом», «можливість працювати в будь-якій країні ЄС» і захищає від воєнних ризиків: «там немає війни», «менше шансів того, що мене вб'ють шахедом».

Найсильнішим прагматичним аргументом на користь закордонної освіти є очікування кращих можливостей працевлаштування після її завершення. Понад 70% підлітків цієї групи погодилися з відповідями, які стосуються саме перспективності закордонної освіти для потенційного працевлаштування. Учасники(ці) пояснювали цю перевагу вищою якістю освіти, прихильністю роботодавців до європейських дипломів, їхнім міжнародним визнанням та можливістю легше знайти роботу. Ці погляди збігаються з тим, що про закордонну освіту говорять підлітки, які живуть в Україні (див. розділ «Уявлення про майбутнє, освітні плани і міграційні наміри»).

> Вона більш якісна. Багато компаній заохочують брати на роботу працівників з європейським дипломом
>
> Дівчина, 16–17 років, Іспанія

> Доступність. Можливість утримувати себе під час навчання. І вона визнається в усьому світі
>
> Дівчина, 16–17 років, Німеччина

Європейський диплом сприймається частиною підлітків як ресурс для підвищення власної конкурентоспроможності на ринку праці, хоча вони усвідомлюють, що його перевага може залежати від конкретного роботодавця.

> Більш цінний спеціаліст саме з дипломом країни ЄС. Легше знайти роботу. Але це виключно особиста думка працедавців
>
> Хлопець, 14–15 років, Польща

Для підлітків, які планують продовжити освіту в Україні, цей вибір значно більше пов'язаний із потребою зберегти зв'язок із домом та власною ідентичністю, ніж із прагматичною оцінкою переваг української освітньої системи. Респонденти описували Україну як «рідну країну» та пояснювали свій вибір через відчуття належності: «бо ось мій дім», «тому що вдома», «там рідніші люди», «хочу відбудовувати Україну».

Можливість навчатися рідною мовою є однією з ключових практичних переваг української освіти для підлітків, які обирають її після переїзду за кордон. Респонденти(ки) наголошували на відсутності «мовного бар'єру», яка робить навчання психологічно комфортнішим і доступнішим. Серед підлітків за кордоном, які обрали продовження освіти в Україні, найбільше погодження отримала думка, що перевагою української освіти є мова та простота навчання.

> Просто хочеться повернутись додому, хочу навчатися рідною мовою, тому що знаю, що чужою мовою не осилю програму
>
> Дівчина, 16–17 років, Литва

Бажання продовжити освіту в Україні для частини підлітків є складовою ширшого бажання повернутися додому та відновити звичне соціальне й культурне середовище. Респонденти(ки) говорили: «*просто хочеться повернутись додому*», «*там мій дім, все рідне*». Українська освіта в цьому випадку сприймається як можливість отримувати знання, залишатися частиною власної культури, підтримувати зв'язок із родиною та зберігати відчуття стабільності, яке часто втрачається після вимушеного переїзду.

Для частини підлітків освітній вибір в Україні пов'язаний із бажанням залишатися причетними до майбутнього країни та долучитися до її відбудови. Частина респондентів(ок) висловлювала бажання «відбудовувати Україну», що вказує на зв'язок між освітніми планами та готовністю частини молоді пов'язувати власне майбутнє з майбутнім країни.

Проживання за кордоном збільшує ймовірність, що підлітки обиратимуть навчання в країні проживання, тоді як збережений зв'язок з Україною та відчуття дому залишається важливим ресурсом для їхнього повернення. За кордоном підлітки бачать безпеку, якість освіти, міжнародне визнання та професійні можливості, тоді як Україна для частини з них залишається простором рідної мови, дому, належності та потенційного повернення. Для утримання та повернення талановитої молоді цього емоційного зв'язку може бути недостатньо без конкурентної освітньої пропозиції, здатної відповідати тим практичним перевагам, які підлітки вже бачать у закордонних системах освіти.

Сприйняття українських університетів підлітками за кордоном

Підлітки за кордоном найчастіше сприймають головною проблемою української системи вищої освіти доступність навчання та вступу, а не відсутність потреби університетів у талановитій молоді. У відповідях звучали згадки про платний вступ, високі вимоги, корупцію, фінансові бар'єри та недостатню підтримку талановитих абітурієнтів(ок). Для цієї групи особливо помітним є бар'єр тестів і географічної доступності: підлітки згадують ситуації, коли від вступу або складання тестів можуть відмовлятися через необхідність далеко їхати. Таким чином, фізична та фінансова доступність вступу сприймається як умова, яка безпосередньо впливає на можливість талановитої молоді потрапити до українського університету.

Платне навчання та слабка фінансова підтримка формують у частини підлітків уявлення, що університети зацікавлені передусім у надходженні коштів, а не в залученні та розвитку здібних студентів(ок). У відповідях звучить думка, що контрактне навчання, необхідність платити за окремі можливості та недостатня кількість стипендій суперечать уявленню про університет як інституцію, зацікавлену в талановитій молоді.

> Та там усі корумповані і українським університетам все одно, хто там вчиться, головне щоб їм платили гроші
>
> Дівчина, 14–15 років, Італія

> ВУЗи зацікавлені в кількості студентів лише в одному випадку – заробити гроші за контракт!
>
> Хлопець, 16–17 років, Німеччина

> Мало стипендій, основне завдання – набір будь кого, аби не закрили університет чи факультет
>
> Хлопець, 14–15 років, Ірландія

Водночас інші підлітки визнають, що талановита молодь має значну цінність для університетів і держави, оскільки може посилювати розвиток науки, престиж закладів, економіку та майбутній кадровий потенціал країни. Серед відповідей звучить думка, що успішні студенти(ки) можуть досягати високих результатів у навчанні та науці, підвищувати престиж університету, а після завершення освіти забезпечувати країну необхідними спеціалістами(ками).

> Бо молоді талановиті учні – то майбутнє України в будь-якому сенсі. Без бажаючих навчатися та працювати в Україні вона просто не буде так швидко розвиватися, як інші країни
>
> Дівчина, 16–17 років, Іспанія

> Студенти можуть досягати високих результатів у навчанні, науці й підвищувати престиж університету
>
> Дівчина, 12–13 років, Німеччина

> Тому що нашій державі потрібні спеціалісти та фахівці. Щоб підтримувати економіку країни
>
> Хлопець, 16–17 років, Чехія

Попри усвідомлення цінності талановитої молоді, частині підлітків бракує чіткого розуміння, навіщо саме українським університетам залучати талановитих студентів(ок). У цій групі частіше, ніж в інших, зустрічаються відповіді «не знаю», «не можу сказати» або загальні формулювання без конкретного пояснення. Це свідчить про недостатню видимість для підлітків конкретних механізмів, через які університети зацікавлені в пошуку, залученні та розвитку талановитої молоді.

Порівняння з іноземними університетами підвищує вимоги підлітків за кордоном до комунікації українських закладів вищої освіти з потенційними абітурієнтами(ками). Підлітки, які проживають за кордоном, мають можливість безпосередньо спостерігати за іноземними освітніми системами, тому особливо помічають ситуації, коли українські університети не комунікують із ними, не запрошують, не пояснюють умови вступу та не пропонують зрозумілої підтримки.

Для підлітків за кордоном готовність університету «йти назустріч» абітурієнту(ці) стає показником реальної зацікавленості в його / її залученні. Зрозумілі умови вступу, доступна дистанційна інформація, можливість отримати консультацію та підтримка абітурієнтів(ок), які перебувають за межами України, можуть визначати сприйняття університету як відкритого й зацікавленого в молоді. За відсутності таких можливостей підлітки роблять висновок, що українським університетам ця категорія молоді не дуже потрібна.

Відсутність проактивної комунікації та цілеспрямованого залучення молоді з-за кордону посилює уявлення про пасивність українських університетів у боротьбі за талановитих абітурієнтів(ок). Якщо підліток не бачить активної пропозиції від українського університету, інформації про можливості навчання, стипендії, умови вступу та підтримку для тих, хто перебуває за кордоном, іноземний університет отримує перевагу вже на етапі формування освітнього вибору.

Для талановитої молоді за кордоном привабливість українського університету залежить від того, чи бачить вона конкретну зацікавленість у своїх здібностях та зрозумілий шлях до вступу й подальшого розвитку.

Відповіді респондентів(ок) вказують на потребу у доступнішому вступі, фінансовій підтримці, зрозумілій комунікації та спеціальних механізмах взаємодії з молоддю, яка перебуває за межами України. За відсутності таких механізмів емоційного зв'язку з Україною недостатньо, щоб переважити вже доступні для підлітків освітні можливості за кордоном.

Порівняння української та закордонної школи очима підлітків

Досвід навчання за кордоном дає підліткам можливість чіткіше побачити відмінності між українською та закордонними освітніми системами. Найбільш виразними є відмінності у рівні академічної вимогливості, ставленні до учня(ениці), можливостях вибору, практичній спрямованості навчання та підтримці здібностей. Водночас частина підлітків не має достатнього досвіду для прямого порівняння, оскільки дехто не навчався в українській школі або не відвідує школу в країні проживання.

Українська школа сприймається як академічно сильніша та вимогливіша система, яка забезпечує більший обсяг теоретичних знань за коротший час. Підлітки зазначають вищий темп навчання, складніший матеріал, більший обсяг програми та вищі вимоги до результатів. Для частини респондентів(ок) саме академічна складність є головною перевагою української школи порівняно із закордонною.

> Ми дуже багато знаємо порівняно з Німеччиною, в нас набагато вищий рівень знань, в тій же самій математиці й так далі, ніж в Німеччині
>
> Дівчина, 16–17 років, Німеччина

Висока академічна інтенсивність української школи водночас сприймається як джерело більшого навантаження та навчального стресу. За кордоном підлітки частіше стикаються з меншою кількістю домашніх завдань, повільнішим темпом опрацювання матеріалу та можливістю довше працювати над однією темою. Частина респондентів(ок) зазначає, що матеріал, який вони вже проходили в Україні, у закордонній школі вивчають значно пізніше. Таким чином, нижчий темп за кордоном для підлітків одночасно означає менше навантаження та відчуття меншої академічної інтенсивності.

> За кордоном немає такого навантаження з домашнім завданням; багато екскурсій і різних цікавих заходів
>
> Хлопець, 12–13 років, Польща

Закордонні школи сильніше орієнтовані на індивідуальні потреби учня(ниці) та створюють більше можливостей для врахування його/її інтересів. Підлітки відзначають, що вчителі(ки) уважніше ставляться до учнівства, більше пояснюють, підтримують у складних ситуаціях та можуть враховувати їхні заняття поза школою. Такий підхід формує у підлітків відчуття, що вони є активними учасниками(цями) освітнього процесу, а не лише отримувачами навчального матеріалу.

> Те, що в Італії вони насправді враховують твої заняття та якось пробують підлаштувати графік, в Україні – ні. Вчителі (в більшості) хочуть підтягнути всіх і не залишають нікого позаду
>
> Дівчина, 14–15 років, Італія

Повага та психологічний комфорт є однією з найбільш помітних переваг закордонних шкіл у сприйнятті підлітків. Респонденти(ки) говорять про доброзичливіше ставлення педагогів(инь), менший страх перед помилками, готовність допомогти з мовою чи навчальним матеріалом. В окремих відповідях закордонна школа описується як середовище, де учень(иця) може вільніше висловлюватися та відчувати себе особистістю.

> До тебе ставляться, як до особистості, й вчителі завжди готові тобі допомогти, навіть з тією самою мовою або ще чимось
>
> Дівчина, 16–17 років, Німеччина

Індивідуальний підхід за кордоном доповнюється ширшими можливостями для розвитку талантів і позашкільних інтересів. Підлітки частіше (в порівнянні з учасниками(цями) інсайт-сесій, що навчаються в Україні) згадують, що вчителі(ки)

помічають здібності учнів(ниць), допомагають їх розвивати, пропонують додаткові заняття та гуртки. Важливою перевагою є доступність позашкілля безпосередньо в школі, що зменшує організаційні бар'єри для участі.

> Вчителі в Нідерландах помічають твої здібності та допомагають їх розвивати. В Україні – тільки навчання
>
> Дівчина, 14–15 років, Нідерланди

> В Україні було мало гуртків та секцій саме в школі. Тут вони саме в школі, й це зручно
>
> Хлопець, 12–13 років, Латвія

Практична спрямованість навчання є ще однією характеристикою закордонної школи, яку підлітки виразно протиставляють українському досвіду. Респонденти(ки) згадують групові проєкти, творчі завдання, роботу з різними матеріалами, кулінарію, лабораторні заняття, екскурсії та інші практичні активності. Також вони відзначають більше можливостей висловлювати власну думку, працювати в команді та застосовувати знання на практиці.

> Робота в групах, приділяють більше уваги практичним завданням і висловлюванню своєї думки
>
> Дівчина, 12–13 років, Німеччина

Можливість вибору предметів і напрямів навчання за кордоном посилює відчуття самостійності та дозволяє підліткам орієнтувати освіту на власні інтереси. Респонденти(ки) зазначають можливість самостійно обирати предмети, спеціалізацію та окремі елементи навчального графіка. Для старших підлітків це особливо важливо, оскільки дозволяє пов'язувати навчання з майбутніми професійними планами.

> Закордоном більше дисципліни, тобто відвідуваність моніториться дуже строго, також змога самостійно обирати предмети для вивчення
>
> Дівчина, 16–17 років, Велика Британія

Українська школа має для підлітків принципову перевагу у вигляді рідної мови та знайомого культурного середовища. Понад 76% респондентів(ок) погоджуються з твердженнями про переваги навчання українською мовою. Рідна мова означає відсутність мовного бар'єру, легше сприйняття навчального матеріалу та вільнішу комунікацію з учителями(ками) й однолітками. Разом із мовою підлітки згадують друзів, знайомі правила, традиції та культурне середовище.

> В Україні я розмовляв своєю рідною мовою, це головна причина
>
> Хлопець, 16–17 років, Нідерланди

> Своя мова і свої друзі
>
> Дівчина, 14–15 років, Німеччина

Знайоме мовне та соціальне середовище полегшує соціалізацію та дає частині підлітків відчуття належності до свого середовища. Респонденти(ки) зазначають, що в Україні їм було легше знаходити друзів, спілкуватися з учителями(ками) та уникати непорозумінь, пов'язаних із мовою, акцентом або культурними відмінностями.

Коротша тривалість уроків є практичною перевагою української школи, оскільки залишає більше часу для спорту, відпочинку та інших активностей. Підлітки порівнюють українські 45-хвилинні уроки із заняттями тривалістю годину або більше в окремих закордонних школах. Навчальний день у такому випадку сприймається як більш компактний, що дозволяє легше поєднувати навчання з позашкільною діяльністю.

> «Короткі уроки в Україні – 45 хвилин, а не 1,5 години сидіти на одному місці. Дешевше їжа з їдальні
>
> Дівчина, 12–13 років, Велика Британія

Закордонна школа водночас може мати жорсткіші формальні правила, які частина підлітків сприймає як обмеження. Серед таких особливостей респонденти(ки) називають суворий контроль відвідуваності, обмеження користування телефонами, чіткіші правила поведінки.

> Зараз я живу за кордоном і тут нам не дозволяють говорити нашою мовою, тільки іспанською, щоб усі розуміли, про що ми говоримо й мені це дуже не подобається
>
> Дівчина, 12–13 років, Іспанія

Порівняння двох систем показує, що підлітки бачать їхні переваги в різних вимірах якості освіти. Українська школа для них сильніша за академічною складністю, темпом, обсягом теоретичних знань, вимогливістю до результатів, рідною мовою та знайомим соціальним середовищем. Закордонна школа асоціюється з більшою увагою до особистості учня(ниці), підтримкою у виявленні та розвитку талантів, практичністю, вибором предметів, ширшими позашкільними можливостями та нижчим рівнем навчального навантаження.

Для підвищення привабливості української освіти серед молоді з досвідом навчання за кордоном важливо зберегти сильну академічну складову та водночас посилити індивідуальний підхід, практичність і можливості розвитку здібностей. Найчастіше названі підлітками слабкі сторони української освіти стосуються саме браку практики, недостатньої підтримки учнів(ениць), обмеженого вибору, застарілих програм і матеріальної бази та відсутності сучасних технологій. Відповідно, конкурентоспроможність української школи в очах молоді може посилюватися через поєднання сильної академічної підготовки з більш гнучким, практичним і орієнтованим на учня(еницю) освітнім середовищем.

Підтримка здібностей у шкільному середовищі очима підлітків за кордоном

Підлітки, які проживають за кордоном, сприймають місцеві школи як середовище, де здібності розвиваються через можливість пробувати різні напрями. Закордонні школи частіше створюють умови, у яких дитина може експериментувати, відкривати власні інтереси та розвиватися у власному темпі. Серед таких можливостей підлітки називають гуртки й клуби при школі, практичні та групові завдання, можливість обирати предмети або напрям навчання, менший страх помилки, доброзичливе та уважне ставлення вчителів. Важливою складовою такого середовища є допомога в адаптації, повага до учня(ениці) та увага до їх інтересів.

Орієнтація на інтереси учнівства та практичне навчання створюють більше можливостей для виявлення здібностей і спроб у різних сферах. Підлітки згадують проєктну роботу та опитування, за допомогою яких школа з'ясовує, що саме цікавить учнів(униць):

> Допомагають з проєктами та проводять опитування про те, що цікавить учнів
>
> Хлопець, 14–15 років, Іспанія

Індивідуальні завдання та доступ до необхідних ресурсів дають змогу розвивати здібності, які можуть залишатися поза межами стандартної шкільної програми. Як приклад підлітки наводять можливість безкоштовної оренди музичного інструмента та індивідуалізовані завдання з точних наук:

> Дали в безкоштовну оренду скрипку. Індивідуальні завдання з фізики і математики на спільному уроці
>
> Дівчина, 16–17 років, Німеччина

Водночас частина підлітків за кордоном не відчуває підтримки власного таланту, а їхні школи, за їхнім сприйняттям, передусім заохочують академічну успішність і дисциплінованість. Найчастіше учні(ениці) зазначають, що

навчальний заклад цінує високі оцінки за навчання та дисципліну, а розвиток інших талантів залежить від профілю конкретного закладу.

У такій моделі найбільш помітними стають академічні здібності та поведінкові якості, які легко оцінити за формальними шкільними критеріями. Підлітки називають хороші знання з предметів, слухняність, ввічливість, порядність і виконання домашніх завдань серед якостей, які школа найчастіше помічає та заохочує.

> Мабуть, слухняність. З талантів частіше всього помічають гарні знання з предметів
>
> Хлопець, 12–13 років, США

> Ввічливість, слухняність, порядність та виконані домашні завдання
>
> Хлопець, 14–15 років, Ірландія

Для розвитку талантів вирішальним є середовище, у якому підліток(ка) має можливість виявити різні інтереси та здібності, отримати підтримку для їхнього розвитку й не боятися помилок. У досвіді підлітків за кордоном такими механізмами виступають можливість спробувати різні напрями, вибір предметів, гуртки та клуби, проєктна діяльність, опитування про інтереси учнів(ениць), індивідуальні завдання та доступ до ресурсів для розвитку здібностей. Натомість у школах, де така підтримка менш відчутна, здібності частіше визначаються через академічні результати, дисципліну та відповідність встановленим вимогам.

Для талановитої молоді міжнародний освітній досвід створює сильну основу для подальшого професійного розвитку, але водночас підвищує значення умов, які Україна зможе запропонувати після завершення навчання. Збереження особистих і професійних зв'язків із Україною означає, що навчання за кордоном саме по собі не веде до розриву з країною. Водночас із тривалістю перебування за кордоном зростає цінність сформованого там академічного середовища, професійних контактів і перспектив кар'єрного розвитку. Тому для повернення недостатньо самого бажання бути в Україні: визначальними стають безпека, можливість професійної реалізації, конкурентна оплата праці та умови для застосування компетентностей, здобутих за кордоном.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Висновки

Виявити: як інституції та оточення розпізнають потенціал підлітків на ранніх етапах.

Українські підлітки загалом вірять у власні здібності. 74% підлітків оцінюють власні здібності на 6 балів і вище за десятибальною шкалою, а середня самооцінка становить 7,0 бала. Найчастіше підлітки бачать в собі здібності та потенціал у спорті, відеоіграх / кіберспорті, образотворчому мистецтві, кулінарії, вивченні мов. Основним завданням є створення умов, за яких підлітки зможуть перетворювати інтереси на систематичну діяльність, набувати досвіду та бачити результати власних зусиль.

Водночас, уявлення підлітків про власні здібності ширші за те, що помічають батьки. У середньому підлітки називають 3,5 сфери своїх здібностей, тоді як батьки або опікуни — 1,8. Розбіжності особливо помітні щодо відеоігор і кіберспорту, створення цифрового контенту, кулінарії, психології, творчого письма та соціальних навичок. Кожна додаткова здібність, яку підліток визнає у себе, але яку не помічають батьки, пов'язана з вищим рівнем стресу серед підлітків. Це вказує на потребу розширити уявлення про талант і розробляти інструменти його виявлення, які охоплюють різні сфери інтересів, а не тільки традиційні академічні, мистецькі та спортивні досягнення.

Практичний досвід допомагає підліткам краще усвідомлювати власні сильні сторони. Середня самооцінка здібностей становить 7,4 бала серед підлітків, які протягом останніх двох навчальних років брали участь у конкурсах, олімпіадах, змаганнях, наукових або творчих заходах, проти 6,4 бала серед тих, хто не мав такого досвіду. Це підкреслює важливість доступу до позашкільної освіти, практичних завдань, конкурсів, проєктів і наставництва, які дають змогу розвивати здібності та отримувати зворотний зв'язок.

Розпізнавання потенціалу має бути спільним завданням родини, школи, позашкільних закладів та самих підлітків. Мама є джерелом підтримки для 81% підлітків, тато — для 62%, тоді як учителів(ьок) називають 23%, а викладачів(ок) позашкільних занять — 21%. Отже, саме родина найчастіше підтримує розвиток здібностей, тоді як потенціал освітніх інституцій у цьому процесі може використовуватися повною мірою не завжди. Попри те, що підлітки досить рідко називають вчителів(ьок) джерелом підтримки, переважна більшість з них вірить, що підлітку з потенціалом у шкільному предметі педагоги допоможуть зрозуміти та розвинути свій талант. Важливо посилити роль учителів(ьок), тренерів(ок) і наставників(ць) у виявленні сильних сторін підлітків, допомозі з вибором напрямів розвитку та пошуку наступних можливостей.

Розвиток здібностей потребує безперервного шляху від першого інтересу до освітньої та професійної реалізації. Самостійні заняття є найпоширенішим способом розвитку здібностей: їх використовують 70,5% підлітків. Водночас додаткові заняття відвідують 33,6%, а з тренером або наставником займаються 26,4%. Для переходу від самостійних спроб до стійкого результату потрібні практичні завдання, наставництво, конкурси, проєкти, перший професійний досвід та можливість продовжити навчання за обраним напрямом. Система підтримки має допомагати підлітку(ці) визначати наступний крок, а не обмежуватися виявленням здібностей або разовим заохоченням.

Соціальна включеність пов'язана з активнішим розвитком здібностей. Серед підлітків, яким легко заводити друзів, 66% брали участь у конкурсах, змаганнях, фестивалях та інших заходах, тоді як серед тих, кому складно знаходити друзів, — 46%. Підлітки, які відвідують позашкільні заняття, також у середньому вище оцінюють власні здібності, ніж ті, хто не залучений до таких активностей. Ці зв'язки не доводять прямої причинності, але вказують на важливість середовища, у якому підлітки можуть спілкуватися з однолітками, отримувати підтримку та знаходити людей зі схожими інтересами.

Середовище розвитку має поєднувати підтримку дорослих, соціальні зв'язки та психоемоційне благополуччя. Підтримка родини й друзів, участь у позашкільній освіті та нижчий рівень стресу пов'язані з кращими умовами для розвитку потенціалу. Зокрема, кожен додатковий бал за шкалою стресу пов'язаний зі зниженням самооцінки здібностей приблизно на 0,15 бала.

З віком змінюються сфери інтересів і підходи до розвитку здібностей. У віці 12–14 років підлітки частіше бачать свої здібності у спорті, відеоіграх та образотворчому мистецтві. Молодші підлітки частіше говорять про те, що їх мотивує розвивати свої здібності бажання, щоб їхні успіхи помічали, а також підтримка батьків. У групі 15–17 років зростає частота згадування мов, точних наук, технологій, психології та соціальних навичок. Старші підлітки більше орієнтуються на професійний розвиток і майбутній дохід, частіше займаються самостійно та використовують навчальні відео, лекції й спілкування з більш досвідченими людьми. Це означає, що підтримка має змінюватися відповідно до віку: від можливості експериментувати й досліджувати різні напрями до профорієнтації, професійних проб і планування подальшої освітньої траєкторії.

67% підлітків і 66% батьків відзначають, що вони мають потенціал, який наразі не розвивають. Найчастіше цей потенціал пов'язаний з такими сферами, як спорт, музика, вивчення мов, відеоігри / кіберспорт, образотворче мистецтво, технології та інженерія. Серед причин, чому вони не розвивають цей потенціал, підлітки найчастіше називають брак часу через навчання, фінансові обмеження, відсутність мотивації або енергії, а також невпевненість в тому, чи зможуть вони досягнути результату. На думку батьків, ключовими перешкодами є фінансові обмеження, брак часу через навчання дитини та відсутність доступу до відповідних занять. З приводу підтримки у розвитку здібностей їхніх дітей найчастіше батьки говорили про професійну допомогу дитині у визначенні здібностей і виборі майбутньої професії, а також доступних безкоштовних гуртків.

Нереалізований потенціал значною мірою пов’язаний із нерівним доступом до можливостей для розвитку. Додаткові заняття відвідують 39,1% підлітків у великих містах проти 24,1% у сільській місцевості. Із тренером або наставником займаються відповідно 32,3% та 18,1%. Серед підлітків зі статусом ВПО також нижча залученість до додаткових занять, наставництва й конкурсів. За даними Інституту освітньої аналітики, серед усіх дітей, залучених до позашкільної освіти, 38,9% складають підлітки віком 12–17 років, а 61,1% — діти віком 6–11 років. Отже, у період, коли молодь починає визначатися з майбутньою професією, залученість до позашкілля та розвитку здібностей звужуються. Політика має забезпечувати доступні формати занять і наставництва незалежно від місця проживання та соціального становища родини. Позашкілля також має враховувати зміну інтересів підлітків у процесі їхнього дорослішання.

Доступність позашкільної освіти обмежують інфраструктурні та безпекові умови. За даними Інституту освітньої аналітики, лише 12,5% населених пунктів мають заклади позашкільної освіти, а 35,7% — укриття. Це обмежує можливість регулярно відвідувати гуртки, займатися спортом, брати участь у творчих і наукових активностях. Особливої уваги потребують підлітки із сільської місцевості, ВПО, діти з інвалідністю та підлітки, які проживають у населених пунктах поблизу лінії бойових дій. Розширення доступу потребує поєднання розвитку інфраструктури з безпечними форматами навчання, фінансовою підтримкою та дистанційними можливостями там, де очна участь ускладнена.

Втримати: які бар'єри заважають розвитку здібностей і що пов'язано з освітньою міграцією.

Серед українських підлітків зросла невизначеність щодо власного майбутнього. Серед підлітків віком 13–16 років частка тих, хто вважає власне майбутнє обнадійливим, знизилася з 82% у 2025 році до 69% у 2026 році. При цьому, частка тих, хто налаштований песимістично не змінилася — таких підлітків близько 7%. Основна зміна відбулася через те, що більшій частці підлітків було важко відповісти на це питання (11% у 2025 проти 24% у 2026). Водночас оцінка майбутнього України залишилася стабільною — близько 59%. Отже, зниження особистого оптимізму ймовірно не пов'язане з втратою віри в країну. Воно може свідчити про складність планування власного життя в умовах невизначеності. Важливо забезпечувати підліткам доступ до профорієнтації, практичних освітніх проб, наставництва та зрозумілих маршрутів від навчання до роботи.

Україна є бажаним місцем здобуття вищої освіти для більшості підлітків і їхніх батьків / опікунів, але підлітки відкритіші до закордонної освіти. 76,7% підлітків 15–17 років і 83,7% їхніх батьків / опікунів говорять, що хотіли б здобути (щоб їхні діти здобули) освітній ступінь бакалавра в Україні; про навчання в Україні на магістратурі говорять 71,7% підлітків 15–17 років та 76,4% їхніх батьків / опікунів. Існують регіональні відмінності — підлітки з Києва частіше за інших хотіли б здобувати магістерський ступінь за кордоном (31% проти 24%). Найбільша відкритість до закордонного навчання стосується ступеня PhD: за кордоном його хотіли б здобувати 46,3% підлітків і 33,4% батьків / опікунів (48,8% і 62,9% — в Україні).

Більше половини підлітків та їхніх батьків / опікунів хотіли б постійно проживати (щоб їхня дитина постійно проживала) в Україні. 60,5% підлітків і 67,1% батьків / опікунів орієнтуються на проживання в Україні, що дещо менше, ніж частка тих, хто хоче здобувати вищу освіту в Україні. Постійно проживати за кордоном хотіли б 22,7% підлітків і 14,3% батьків / опікунів, що узгоджується з більшою відкритістю молоді до закордонного навчання. Найближчим часом виїхати планують 11,7% підлітків (найчастіше до Німеччини, Польщі та Чехії).

Бажання постійно проживати за кордоном серед українських підлітків співставне з таким наміром серед молоді інших країн Європи. Наприклад, серед молоді 14–29 років, яка проживає в Румунії, 19% хотіли б або дуже хотіли виїхати з країни (Bădescu et al., 2024), а серед молоді 14–29 років, яка проживає в Болгарії, 18% хотіли б або дуже хотіли б виїхати з країни (Popivanov et al., 2024). Опитування молоді 14–29 років, проведене у 2021 році у семи країнах (Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща та Словаччина) свідчить, що в середньому 23% молоді цих країн хотіли б або дуже хотіли б виїхати з країни, найвищий рівень серед молоді Польщі — 27%, найнижчий — в Литві — 17% (Harring et al., 2023).

Міграційні наміри пов'язані з оцінкою майбутнього України, тоді як самооцінка здібностей або формальні досягнення підлітків не корелюють з бажанням жити за кордоном. Серед підлітків, які оптимістично оцінюють майбутнє України, бажання постійно жити за кордоном висловлюють 17%, тоді як серед тих, хто оцінює його песимістично, — 54%. Дослідження не виявило статистично значущого зв'язку між міграційними намірами та самооцінкою здібностей або участю в олімпіадах, конкурсах і змаганнях. Серед стипендіатів(ок) Фонду Президента України, постійно проживати в Україні хотіли б 62% опитаних (серед стипендіатів(ок)–першокурсників(ць)), а за кордоном — близько 8%. Це не підтверджує припущення, що виїхати насамперед прагнуть найбільш талановиті підлітки.

Задоволеність школою пов'язана з бажанням залишитися в Україні: жити за кордоном хотіли б 22% підлітків, яким подобається відвідувати школу, і 38% тих, кому не подобається. Цей зв'язок зберігається і з урахуванням інших чинників, тож школа, у якій дитині добре, може бути одним із чинників, що утримують молодь в Україні.

Водночас, існує розрив між бажаним та реалістичним рівнем освіти, що свідчить про освітні бар'єри і ставить під ризик розкриття потенціалу підлітків. Серед підлітків 15–17 років 39,7% хотіли б отримати ступінь магістра, але серед них реалістичним його вважають тільки близько половини (56%). Професійна освіта є бажаним рівнем освіти для 16,6% підлітків 15–17 років, тоді як серед батьків — вдвічі менше — тільки 7%. Близько чверті підлітків, які хотіли б здобути професійну освіту, вважають для себе реальним лише закінчення школи.

Утримання талановитої молоді потребує конкурентних умов навчання й роботи, а також можливості застосувати здобуті знання в Україні. Стипендіати(ки), які розглядають життя за кордоном, найчастіше називають кращі перспективи працевлаштування та заробітку, безпеку, можливості саморозвитку й якість освіти. У глибинних інтерв'ю серед умов, які могли б мотивувати залишатися в українських університетах, згадували ґрантову підтримку, оновлення освітніх програм, перспективи працевлаштування з гідною оплатою та зменшення неформальних платежів. Це означає, що стипендіальна підтримка має бути пов'язана з ширшою системою можливостей: якісною освітою, дослідницькою інфраструктурою, професійними контактами, стажуваннями й перспективами кар'єрного зростання.

Втілити: які умови потрібні для перетворення здібностей молоді на людський капітал.

Більшість підлітків і батьків / опікунів вважають, що українські університети зацікавлені в молоді, а зацікавленість іноземних університетів оцінюють нижче. За шкалою від 0 до 10 оцінки від 6 і вище дають 74% підлітків 15–17 років і 76% батьків / опікунів. Ті, хто вважає університети не зацікавленими, найчастіше пояснювали це високою вартістю навчання та браком бюджетних місць (22%), складністю й несправедливістю НМТ (13%), корупцією (9,4%) та тим, що університети цікавлять лише гроші (7,5%). Оскільки більшість підлітків ще не мала прямого досвіду взаємодії з університетами, ці уявлення могли сформуватися під впливом стереотипів чи думок інших людей. Зацікавленість іноземних університетів в українській молоді оцінюють стриманіше: у неї вірять 50% батьків / опікунів і 49% підлітків.

Тільки близько половини батьків / опікунів вважають, що українська держава зацікавлена в українській молоді, серед підлітків цей рівень вищий. 55% батьків / опікунів та 67% підлітків 15–17 років вірять в зацікавленість України в тому, щоб молодь жила і працювала в Україні. Вищий рівень песимізму щодо зацікавленості України спостерігаємо серед батьків / опікунів підлітків 15–17, які хочуть, щоб їхня дитина жила за кордоном — 36%, тоді як серед тих, хто хоче, щоб дитина жила в Україні, 61% вважають державу зацікавленою. Серед підлітків такої сильної різниці в оцінці зацікавленості України не спостерігаємо.

Ризики «випадіння» з освіти потребують уваги поряд із питанням розвитку здібностей, адже проблеми освітньої залученості пов'язані з мотиваційними та соціально-економічними чинниками. 64% опитаних підлітків віком 15–17 років знають однолітків, які пропускають половину або більше навчальних занять, а 19,5% — підлітків, які ніде не навчаються. Серед найчастіше згадуваних причин невідвідування школи — небажання вчитися (53,8%), відсутність уявлень про майбутнє, фінансові труднощі та проблеми в родині. Ці результати відображають сприйняття ситуації в оточенні респондентів(ок), а не безпосередній досвід самих підлітків, які не навчаються. Вони підкреслюють важливість своєчасного виявлення бар'єрів до навчання та підтримки підлітків у визначенні подальшої освітньої й професійної траєкторії.

Україна ризикує втрачати людський капітал на кожному етапі шляху підлітка: коли його/її здібності залишаються непоміченими, коли він/вона не має можливостей їх розвивати та коли не бачить перспектив застосувати їх у країні. Водночас результати дослідження показують, що більшість підлітків позитивно оцінюють власні здібності, а більшість опитаних стипендіатів(ок) Фонду Президента хотіли б жити в Україні після завершення навчання. Це створює основу для політики, орієнтованої на розвиток потенціалу. Її результативність залежатиме від здатності держави забезпечити доступ до можливостей незалежно від місця проживання, підтримати підлітків у виборі наступного кроку та створити умови для професійного застосування їхніх знань і навичок в Україні.

Рекомендації

Для державних органів і партнерів, відповідальних за моніторинг

- **Державна політика має усувати розрив між виявленням здібностей, доступом до їхнього розвитку та можливістю реалізувати їх у дорослому житті.** Дані дослідження свідчать про три взаємопов'язані проблеми: частина здібностей залишається непоміченою, доступ до позашкільної освіти та наставництва нерівномірний, а невизначеність щодо майбутнього й обмежені професійні перспективи впливають на освітні та міграційні рішення. Якщо підтримка припиняється після виявлення таланту або здобуття освіти, країна ризикує втратити можливість використати цей потенціал. Тому потрібна узгоджена система, яка охоплює виявлення здібностей у школі та родині, доступне позашкілля, менторство, профорієнтацію, продовження освіти, перехід до першої роботи та можливості професійної реалізації в Україні.

- **Регулярно досліджувати доступ підлітків до можливостей з розвитку здібностей.** Проводити репрезентативні опитування підлітків і батьків, щоб визначати, яка частка дітей має інтереси, які не може розвивати, які бар'єри цьому перешкоджають і якої підтримки бракує. Аналізувати відмінності за віком, статтю, місцем проживання, матеріальним становищем, статусом ВПО та інвалідністю. Повторювати дослідження за зіставною методологією, щоб відстежувати зміни в часі.

- **Запровадити єдину систему показників результативності програм.** Узгодити спільні показники для державних, місцевих і донорських програм: охоплення підлітків, доступність і регулярність участі, завершення навчання, розвиток навичок, реалізацію власних проєктів, участь у конкурсах і перехід до наступних освітніх можливостей. Розмежовувати показники охоплення, безпосередніх результатів і довгострокових змін. Це дасть змогу порівнювати програми та визначати, які підходи працюють краще.

- **Залучати підлітків до моніторингу та оцінювання програм.** Регулярно збирати відгуки учасників(ць) про доступність, якість занять, роботу наставників і причини припинення участі. Залучати підлітків до обговорення результатів і розроблення змін у програмах, передбачаючи

безпечні та доступні формати участі. Це допоможе виявляти бар'єри, які не завжди помітні в адміністративних даних.

- **Публікувати результати моніторингу у відкритому форматі.** Регулярно оприлюднювати основні показники доступу до розвитку здібностей, інформацію про програми, їх охоплення, фінансування та результати. Публікувати результати в доступних форматах, зокрема у вигляді відкритих таблиць і дашбордів, із дотриманням вимог захисту персональних даних.

- **Окремо вимірювати масштаби та причини NEET.** Розраховувати частку молоді, яка не працює, не навчається у формальній системі освіти та не проходить професійної підготовки, відповідно до міжнародних статистичних визначень ОЕСР та МОП. Аналізувати показники за віком, статтю, регіоном та іншими релевантними характеристиками.

- **Відстежувати освітні та професійні траєкторії старших підлітків.** Збирати дані про плани після завершення школи, вступ до закладів освіти, переривання навчання, професійну підготовку та перехід до першого робочого місця. За можливості проводити повторні опитування тих самих учасників(ць), щоб з'ясувати, як змінюються їхні плани та які чинники впливають на реалізацію цих планів

Для системи освіти

- **Систематично виявляти здібності та інтереси підлітків.** Створювати в школах і закладах позашкільної освіти можливості спробувати себе в різних напрямах: від науки й технологій до мистецтва, спорту, комунікації та організації проєктів. Враховувати здібності, які підлітки виявляють під час самостійного навчання та повсякденної діяльності, навіть якщо вони не відображаються в оцінках або конкурсних досягненнях. На основі виявлених інтересів пропонувати відповідні гуртки, наставництво та індивідуальні плани розвитку.

- **Посилити практичну профорієнтацію та оцінювання результатів позашкільної освіти.** Організовувати професійні проби, лабораторні заняття, дослідницькі проєкти, зустрічі з фахівцями(чинями) та відвідування

університетів і підприємств. Залучати підлітків до вибору напрямів гуртків і регулярно збирати їхні відгуки, зокрема з'ясовувати причини припинення занять. Щороку оцінювати доступність позашкільної освіти за громадами, охоплення підлітків, забезпеченість педагогами, регулярність відвідування та участь у проєктах і конкурсах. У школах запровадити раннє виявлення систематичних пропусків і втрати мотивації, передбачивши індивідуальні розмови з підлітками та направлення до психологічної, соціальної або освітньої підтримки за потреби.

- **Навчати педагогів виявляти й підтримувати різні здібності.** Розробити практичні програми для вчителів(ьок) щодо розпізнавання сильних сторін підлітків, індивідуального підходу, підтримки ініціативи та мотивації. Важливо, щоб можливості для розвитку отримували підлітки з різними здібностями, а не лише ті, хто вже має високі результати або бере участь у конкурсах, змаганнях, олімпіадах.

- **Розвивати дистанційні та мобільні формати позашкільної освіти.** Організовувати онлайн-заняття з фахівцями(чинями) для шкіл, де немає відповідних педагогів, забезпечуючи доступ до інтернету, обладнання та місцевого супроводу. Для сільських громад, у координації з неурядовим сектором і міжнародними програмами підтримки, розглянути опцію регулярних виїздів мобільних команд із навчальними матеріалами й обладнанням.

- **Об'єднати ресурси кількох шкіл і громад для проведення гуртків.** Якщо школа не має фахівця(чині) певного напряму, залучати педагогів із сусідніх закладів, закладів позашкільної освіти, коледжів та університетів. Формувати спільний графік занять і фінансувати оплату праці та транспортні витрати. Це дасть змогу розширити вибір напрямів без необхідності створювати окрему штатну посаду в кожній школі.

- **Забезпечити інклюзивність і безпеку позашкільної освіти.** Передбачати укриття, фізичну доступність приміщень, адаптовані навчальні матеріали та необхідний супровід для дітей з інвалідністю й особливими освітніми потребами. Враховувати різні потреби дітей під час організації занять і забезпечувати можливість участі в них незалежно від місця проживання, матеріального становища чи індивідуальних особливостей. Виходячи з того, що заклади загальної освіти часто вже мають обладнані укриття —

розвивати позашкільну освіту в таких школах. Дистанційні формати використовувати там, де очна участь обмежена, за умови доступності необхідного обладнання та підтримки.

- **Розширити фінансову підтримку та доступ до можливостей розвитку.** Запровадити ваучери для оплати гуртків, курсів, матеріалів і участі в конкурсах для дітей, які не мають доступу до потрібних занять або чиї родини не можуть покривати такі витрати. Запровадити малі ґранти для підлітків на реалізацію власних наукових, творчих, технологічних і соціальних проєктів, передбачивши прості умови подання заявок і підтримку наставників. Створити єдиний доступний каталог гуртків, безкоштовних курсів, конкурсів, олімпіад, стипендій, ґрантів і програм наставництва.

Для системи молодіжної політики

- **Залучати підлітків до ухвалення рішень у громадах.** Запровадити молодіжне громадське бюджетування, щоб підлітки могли пропонувати проєкти, голосувати за них і впливати на використання частини місцевого бюджету для розвитку молодіжних просторів, гуртків і творчих лабораторій.

- **Організувати перехід від навчання до першого професійного досвіду.** Об'єднувати молодіжні центри, заклади освіти та роботодавців для отримання першого професійного досвіду, короткострокових практик, екскурсій на підприємства й законних форматів оплачуваної роботи для старших підлітків.

- **Створити мережу наставників і програм професійних проб.** Залучати фахівців(чинь), підприємців(иць), науковців(иць), митців(кинь) і студентів(ок) до наставництва та спільних проєктів. Передбачити дистанційний формат для підлітків із сільської місцевості й малих громад.

- **Продовжувати підтримувати молодіжні центри як простори підтримки та розвитку.** Забезпечити безкоштовні консультації щодо навчання, ґрантів, конкурсів, наставництва й професійного розвитку, допомагати підліткам знаходити можливості та подавати заявки на участь у програмах.

- **Запровадити місцеві фонди підтримки підліткових ініціатив.** Надавати невеликі ґранти на наукові, творчі, технологічні та соціальні проєкти, запропоновані самими підлітками. Спрощувати подання заявок і передбачати наставницьку підтримку для реалізації ідей.

- **Запровадити персональний супровід підлітків, які ризикують «випасти» з навчання.** Спільно зі школами, соціальними службами та службами зайнятості виявляти тих, хто припинив навчання або не визначився з подальшими планами, з'ясовувати причини й допомагати повернутися до освіти, професійної підготовки або зайнятості.

- **Розвивати довгострокові програми співпраці з українською молоддю за кордоном.** Створювати мережі онлайн-наставництва, спільні освітні й дослідницькі проєкти та професійні контакти з українськими університетами й роботодавцями. Підтримувати участь молоді за кордоном в українських ініціативах і зберігати зв'язки з Україною.

Для неурядових програм та організацій

- **Розробляти комплексні програми розвитку здібностей із чіткою траєкторією для кожного учасника(ці).** Поєднувати виявлення інтересів, навчання, наставництво, ґрантову підтримку, практичні проєкти та допомогу у виборі подальшої освіти або професії. Передбачати індивідуальний план розвитку, регулярний зворотний зв'язок і підтримку після завершення основної програми.

- **Надавати пріоритет підліткам з обмеженим доступом до можливостей.** Передбачати окремі місця та додаткову підтримку для ВПО, підлітків із сільської місцевості, родин із низькими доходами, дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами. Забезпечити механізми для покриття транспортних витрат, доступних форматів участі й адаптувати програми до безпекових обмежень. Застосовувати цільове залучення учасників(ць), а не покладатися виключно на відкриті конкурси, у яких перевагу можуть мати діти з більшим доступом до інформації та ресурсів.

- **Запроваджувати малі ґранти для підліткових ініціатив.** Фінансувати наукові, творчі, технологічні та соціальні проєкти, запропоновані самими підлітками. Передбачати індивідуальну та групову подачу, передбачати невеликі бюджети на матеріали, обладнання та реалізацію ідей. Поєднувати фінансування з комплексним наставництвом.

- **Розвивати якісне довгострокове наставництво.** Добирати наставників(ць) відповідно до інтересів підлітків, навчати їх роботі з дітьми та встановлювати регулярність зустрічей і супервізії. Визначати спільні цілі співпраці, наприклад, створення проєкту, підготовку портфоліо або вступ до освітньої програми. Передбачати механізми захисту дітей, конфіденційності та реагування на проблемні ситуації. Ефективність наставництва залежить від якості взаємин і належної організації програми, а не лише від факту участі в ній.

- **Створювати можливості для практичного застосування здібностей.** Організовувати дослідницькі лабораторії, творчі майстерні, хакатони, професійні проби та проєкти спільно з університетами, науковими установами, культурними організаціями й роботодавцями. Давати підліткам змогу працювати над реальними завданнями, презентувати результати та отримувати фаховий зворотний зв’язок. Допомагати найкращим проєктам переходити до наступного етапу: конкурсу, стажування, поглибленого навчання або реалізації в громаді.

- **Забезпечувати психологічну підтримку та умови для безпечної участі.** Інтегрувати до програм доступ до психологічних консультацій, груп взаємопідтримки та перенаправлення до спеціалізованих послуг за потреби. Навчати команди працювати з підлітками, які переживають стрес, втрату мотивації або труднощі з адаптацією. Дотримуватися принципів захисту дітей, добровільності участі та недискримінації.

- **Вимірювати довгострокові результати та забезпечувати сталість програм.** Відстежувати зміни в навичках і впевненості учасників(ць), завершення проєктів, участь у наступних освітніх можливостях, вступ, професійну підготовку та отримання першого робочого досвіду. Аналізувати результати окремо для груп із різними стартовими можливостями, щоб визначати, кого програми охоплюють недостатньо. Передбачати багаторічне фінансування успішних ініціатив, партнерства зі школами, молодіжними центрами й університетами та можливість продовження підтримки після завершення ґранту.

- **Разом з урядовими структурами зі сфери освіти та молодіжної політики, створити всеукраїнський цифровий портал можливостей для розвитку здібностей підлітків.** Платформа має об'єднувати інформацію про гуртки, освітні програми, олімпіади, конкурси, змагання всеукраїнського й міжнародного рівнів, ґранти, стипендії та менторські програми. Передбачити інтерактивну карту для пошуку можливостей за населеним пунктом і особистий кабінет, у якому підлітки зможуть визначати свої інтереси, формувати індивідуальний план розвитку та отримувати персоналізовані рекомендації з урахуванням місця проживання, віку, напрямів зацікавлень і термінів участі. Це спростить пошук відповідних можливостей і допоможе підліткам переходити від початкового розвитку здібностей до участі в програмах і заходах вищого рівня.

Для батьків / опікунів та близького оточення

- **Уважно ставитися до того, які здібності дитина бачить в собі.** Обговорювати, що він/вона вважає своїми сильними сторонами, чим цікавиться та що хотів(ла) би розвивати. Не знецінювати ці інтереси, навіть якщо вони не збігаються з уявленнями дорослих про таланти. Результати дослідження показують, що невизнання здібностей підлітка з боку батьків корелює з вищим рівнем стресу.

- **Розширювати уявлення про те, що може бути здібністю або талантом.** Звертати увагу на інтереси підлітка в різних сферах: від навчання, спорту й мистецтва до технологій, відеоігор, створення цифрового контенту, підприємництва, комунікації. Враховувати також здібності, які підліток виявляє під час самостійного навчання та повсякденної діяльності.

- **Підтримувати самостійне навчання та ініціативу підлітка.** Цікавитися, чого він/вона навчається самостійно, які ресурси використовує та що створює або практикує у вільний час.

- **Забезпечувати практичну та емоційну підтримку родини.** За можливості, покривати витрати на заняття й матеріали, допомагати знаходити доступні освітні можливості та підтримувати участь у конкурсах, проєктах і програмах розвитку. Якщо певні можливості недоступні, разом шукати альтернативи, щоб брак ресурсів не ставав перешкодою для розвитку здібностей.

- **Заохочувати спроби та прогрес, а не лише видимі досягнення.** Підтримувати підлітка(у) під час освоєння нових навичок, визнавати докладені зусилля й допомагати сприймати помилки як частину навчання. Не оцінювати потенціал винятково за оцінками, перемогами чи швидкістю досягнення результату.

Список використаних джерел

1. Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. *Базова мережа закладів культури загальнодержавного та місцевого рівнів.* https://culture-info.mcsc.gov.ua/
2. Децентралізація для розвитку демократичної освіти (DECIDE). *Національне пілотування системи профорієнтації дітей та підлітків.* https://decide.in.ua/ponad-400-kariernykh-koordynatoriv-ta-2300-kariernykh-radnykiv-th-proishly-navchannia/
3. Децентралізація для розвитку демократичної освіти (DECIDE). *Про нас.* https://decide.in.ua/pro-nas/
4. Інститут освітньої аналітики. *Основні освітні статистичні дані.* https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/
5. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. (2026). *Звіти мистецьких шкіл і мистецьких ліцеїв (форми № 1-МШ, № 1-МЛ) за 2021–2025 роки* [Неопубліковані дані].
6. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. (2026). *Росіяни пошкодили 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні.* https://mincult.gov.ua/news/rosiyany-poshkodyly-1723-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2524-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini/
7. Міністерство молоді та спорту України. *Звіти про діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл (форма № 5-ФК).* https://mms.gov.ua/sport/dityacho-yunackij-ta-rezervnij-sport/dityacho-yunacki-sportivni-shkoli/zviti-po-dyussh
8. Міністерство молоді та спорту України. (2026). *Шлях до членства в ЄС: Уряд розпочав підготовку до впровадження в Україні європейської ініціативи «Молодіжна гарантія».* https://mms.gov.ua/news/shliakh-do-chlenstva-ies-uriad-rozpochav-pidhotovku-do-vprovadzhennia-v-ukraini-ievropeiskoi-initsiatyvy-molodizhna-harantiia
9. Міністерство освіти і науки України. *Концепція розвитку позашкільної освіти.* https://www.mansokal.school.social/wp-content/uploads/2026/03/Концепція-позашкільної-освіти.pdf
10. Міністерство освіти і науки України. *Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року.* https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf
11. Міністерство освіти і науки України. (2026). *Зведений звіт за формою № 1-ПЗ (освіта зведена) станом на 01 січня 2026 року.* https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/zvit-1-pz_2025_2026-1.pdf

12. Міністерство освіти і науки України. (2026). *МОН затвердило 150 ліцеїв, які пілотуватимуть реформу старшої школи з вересня 2026 року*. https://mon.gov.ua/news/mon-zatverdylo-150-litseiv-iaki-pilotuvatymut-reformu-starshoi-shkoly-z-veresnia-2026-roku
13. Міністерство освіти і науки України. (2026). *Дані про учасників Всеукраїнських учнівських олімпіад і конкурсу-захисту МАН* [Неопубліковані дані].
14. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030» та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 20. (2026, 2 січня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20-2026-п#Text
15. Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї): Наказ Міністерства освіти і науки України № 1451. (2024, 10 жовтня). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1451729-24
16. Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу: Постанова Кабінету Міністрів України № 993. (2008, 5 листопада). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2008-п
17. Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді: Наказ Міністерства освіти і науки України № 90. (2006, 9 лютого). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-06#Text
18. Про затвердження Положення про мистецьку школу: Наказ Міністерства культури України № 686. (2018, 9 серпня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text
19. Про культуру: Закон України № 2778-VI. (2010, 14 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text
20. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України № 94/2021. (2021, 12 березня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text
21. Про освіту: Закон України № 2145-VIII. (2017, 5 вересня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
22. Про основні засади молодіжної політики: Закон України № 1414-IX. (2021, 27 квітня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text
23. Про позашкільну освіту: Закон України № 1841-III. (2000, 22 червня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text
24. Про повну загальну середню освіту: Закон України № 463-IX. (2020, 16 січня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20
25. Про стипендії Президента України учасникам і призерам міжнародних учнівських олімпіад з базових навчальних предметів: Указ Президента України № 1419/98. (1998, 30 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1419/98#Text

26. Про схвалення Концепції професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025–2030 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1313-р. (2024, 27 грудня). https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/694/926/4e1/6949264e180d9551155552.pdf
27. Про фізичну культуру і спорт: Закон України № 3808-XII. (1993, 24 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text
28. Рахункова палата. (2024). *Безпека навчання в умовах воєнного стану: Звіт про результати міжнародного паралельного аудиту ефективності на тему «Цивільний захист у комунальних закладах загальної середньої освіти»*. https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/32-1_2024/Zvit_32-1_2024.pdf
29. Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту. *Офіційний вебсайт*. https://presidentfund.gov.ua/
30. Фундація Олени Зеленської. (2025). *Індекс майбутнього: професійні очікування та розвиток підлітків в Україні*. https://foundation-s3.s3.eu-north-1.amazonaws.com/Indeks_majbutnogo_Profesijni_ochikuvannya_2025_6b1deb470a.pdf
31. Bădescu, G., Umbreș, R., Voicu, M., & Tufiș, C. (Eds.). (2024). Youth study Romania 2024: Opinions, fears, and aspirations of youth in a Romania of social inequalities. Friedrich-Ebert-Stiftung Romania. https://romania.fes.de/news/the-intention-to-emigrate-among-young-people-in-romania-and-other-countries-in-southeast-europe.html
32. Eurostat. (2026). *Beneficiaries of temporary protectio*n at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data (migr_asytpsm) [Data set]. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpsm/default/table (дата звернення: 18.08.2026)
33. Gentile, B., Grabe, S., Dolan-Pascoe, B., Twenge, J. M., Wells, B. E., & Maitino, A. (2009). Gender differences in domain-specific self-esteem: A meta-analysis. *Review of General Psychology, 13(1), 34–45*. https://doi.org/10.1037/a0013689
34. Harring, M., Lamby, D., Peitz, J., Bíró-Nagy, A., & Szabó, A. (2023). Youth study: Personal optimism, national pessimism, trust in Europe. A comparison of values, attitudes and plans of young people in the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, and Slovakia. Friedrich-Ebert-Stiftung. https://real.mtak.hu/160861/1/YOUTHSTUDY_3.pdf
35. OECD. (2024). *PISA 2022 results (Volume V): Learning strategies and attitudes for life*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-v_c2e44201-en/full-report/component-13.html
36. OECD. (2026). *PISA 2025 results (Volume I): Country notes – Ukraine*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2025-results-volume-i-country-notes_2d4ff9ea-en/ukraine_0eb7d4d3-en.html
37. Popivanov, B., Simeonov, P., Georgiev, S., Elenkova, L., Petkova, Y., & Galyova, Y. (2024). Youth study Bulgaria 2024: Optimism for the self, pessimism for society: Bulgaria's youth facing times of insecurity. Friedrich-Ebert-Stiftung Bulgaria. https://bulgaria.fes.de/news/youth-study-bulgaria.html

38. UNHCR. (2026). *Ukraine refugee situation*. United Nations High Commissioner for Refugees. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
39. UNICEF, & SeeD. (2020). *Підлітки та школа: Як емоційний зв'язок зі школою та підтримка з боку однолітків і вчителів впливають на українських підлітків*. UNICEF Ukraine. https://www.unicef.org/ukraine/media/5671/file/adolescent_schools_reportUKR.pdf